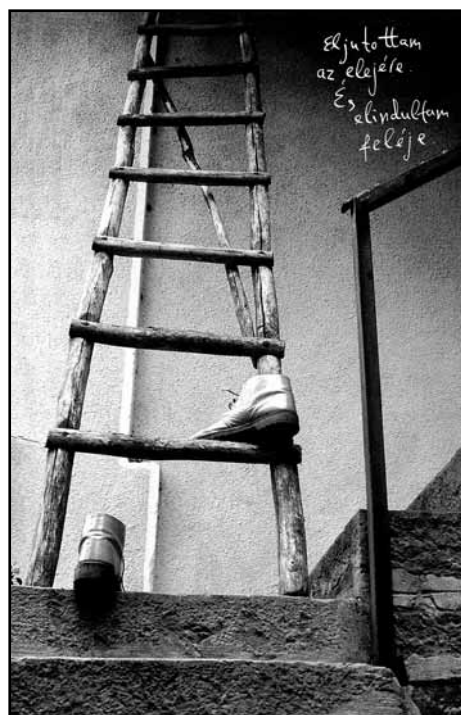
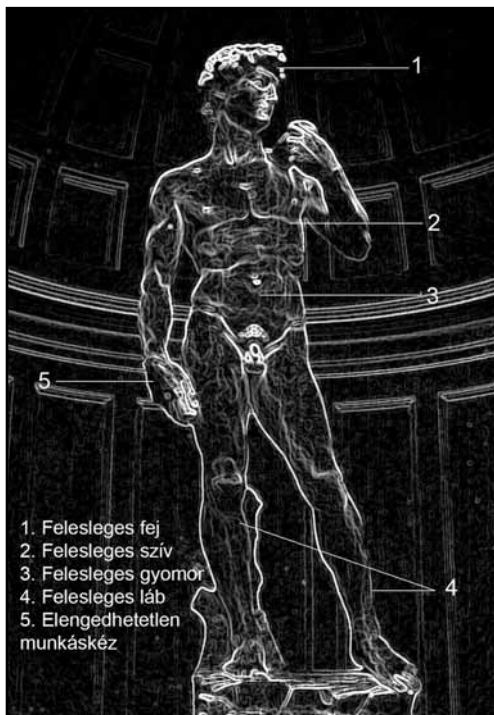

Ivan Kulekov

NAPKÚT

Irodalom, művészet,
környezet

VIII. évfolyam 2. szám

Kiadja a Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából a Napkút Kiadó Kft.. Megjelenik évente tízszer.
Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztőségi titkár: **Gáborjáni Szabó Orsolya**. Laptev: **Gosztola Gábor**.
Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Balázs Géza** (nyelv- és művelődés), **Bognár Antal** (próza),
Király Farkas (vers), **Kovács Ildikó** (szöveggondozás), **Sebeők János** (környezet),
Szondi Bence (törtélem), **Vincze Ferenc** (műbírálat).

Napút-kör: **Csűrös Miklós**, **Gráfik Imre**, **Dr. Koncz Gábor**, **Kosáry Domokos**,
Lászlóffy Aladár, **Osztovits Levente**, **Sánta Ferenc**, **Schwajda György**, **Konrad Sütarski**,
Sütő András, **Székely Magda** (tiszteletbeli konzulensek). • Alapította: **Masszi Péter**.
Szerkesztőség: 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. • Telefon/fax: (1) 225-3474

E-mail: napkut@t-online.hu • Honlap: www.napkut.hu

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Rt. és az NH Rt.
ISSN: 1419-4082

Ivan Kulekov képirásai
(a borítóbelsőn – Szondi György fordítása)

Trikolór

- Dimo Dimovszki: Provinciális elégtelenség
(Sz. Gy. ford.) 3
Rumen Sztojanov: Arculatfaragók
(Csíkhelyi Lenke fordítása) 3
Ilyen-olyan társadalom, ilyen-olyan írók
Beszélgetés Zlatomir Zlatanovval
(Sz. Gy. ford.) 9
Aleks Popov: Jelentéstevő
(Iván Andrea fordítása) 11
Vándorvirágok – 38 bolgár szerző apró írásai
(Sz. Gy. bevezetője és fordításai) 15

Mustra

- Teodora Dimova: Andreja
(Genát Andrea fordítása) 23
Marija Sztankova: Sötét történetek 41
Dejan Enev: Sós és édes;
Márcember valahányadikán (I. A. ford.) . . . 45
Nikolaj Kancsev: Életed; Zúzmara; Víziszellem
(Rózsa Endre fordításai) 49
Ivan Boriszlavov: Fészek szakadék fölött;
Evangéliumi motívum (Kiss Benedek ford.) 51
Konsztantin Pavlov: Naftalin (Utassy József ford.) 52
Elka Dimitrova két verse 55
Borisz Rókanov: Hullámok szeretője;
Lassú halál 56
Atanasz Szlavov: A nagy szelíd állatok
(Sz. Gy. fordításai) 57
Elena Ognjanova: Buda vára mellett
hárman vezetnek a táncot... (I. A. ford.) . . . 59

Tárlat

- Anyaországi és hazai bolgár képzőművészek
alkotásai (a színes mellékleten)
Öt magyarhoni bolgár alkotó 65
Szvilen Sztéfanov: Hat bolgár kortárs
képzőművész (I. A. ford.) 66

Bolgárkerék

- Hadzsipetkova Krisztina: Tunka története . . . 67
Menyhátrné Csangova Penka: Magyar ég alatt
(Cs. L. ford.) 71

Doncsev Toso: A behemót főfelügyelőt bemutatjuk a bolgároknak	77
Sztocsev Sztetoszláv: Sorok	80
Kjoszeva Sztvetla versei (Sz. Gy. ford.)	82
Alekszandar Milanov: Felgolgotázás; Traktátus a viselkedésről (Sz. Gy. ford.)	84
Dimitar Sztefanov: Kovács Margit (Király Zoltán fordítása)	85
Plamen Dojnov: Kávéköltemények	86
Ivan Kulekov képírássai (Sz. Gy. ford.)	88

Dokumentumok

Bogdan Filov: Csatlósok (G. A. ford.)	89
---	----

Szóvár

Fehér Géza: Beszélő jelek	97
-------------------------------------	----

Ablak

Demeter Gábor: Bolgárságismeret friss szemmel (Plamen Pavlov–Jordan Janev: A bolgárok rövid története)	105
Ravasz István: Hadak útján magyar földön (Alexander Gjurov: Puskaaporos tavasz)	109
Németh István Péter: „Megélvén mindent mélyekig” (Utassy József bolgár műfordításairól)	113
Lukáts János: A szövegben hinni kell! (Sztocsev Sztetoszláv: Credo)	120

Könyvleletek

Vincze Ferenc: A bolgár nagykövet és a kacsák (Alek Popov: Londoni küldetés)	122
--	-----

Égalj

Melcsenkov László: Halásztelek.	124
---	-----

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 2.

Éles Csaba: A megélt és megírt múlt

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

VIII. évfolyam 2. szám

Bolgár ritmus

BOZUKOVA ZSENIA

VÍZ ALATTI GYERMEKKOROM I.

E számunk képzőművész vendégei hazai (Bozukova Zsenia, Doncsev Antoni, Gendova Mirojluba, Ruszev Roszen és Szárencsev Károly) és anyaországi (Sztefan Bozskov, Nedko Bucev, Peter Canev, Kraszimir Dobrev, Georgi Donovan és Cvetan Krasztev) bolgár alkotók.

E számunk megjelenését a Budapesti Bolgár Kulturális Intézet, a Zuglói és a XI. Kerületi Bolgár Kisebbségi Önkormányzat, *Égalj* rovatát a Halásztelek Nagyközség Önkormányzata támogatja.

Folyóiratunk támogatói:

A Nemzeti Kulturális Alap
ismeretterjesztés
és környezetkultúra kollégiuma

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti
Civil
Alapprogram

Dimo Dimovszki

Provinciális elégtelenség

Hogy miféle nép vagyunk, nem tudom, de külön-külön mindannyiunknak igaza van, együtt azonban sosincs igazunk. Tulajdon fogyatékoságaink mindig kicsik voltak, a körülöttünk lévőké – mindig nagyok. Akár a Paradicsomot, a világot anynyira ismerjük, ám mint édenkert után vágyakozunk érte. Bezzegeinkben a mi kicsinkkel szemben mindig az ő nagyuk áll. Az okos népek szigeten foglaltak hont, mi kinkeservvel kapaszkodunk csak meg egy félszigeten. Legtöbbjüknek határainkon kívül is van érdek-figyelmük, nekünk a mieinkben itthon sincsen. Ők csillagközi háborúra készültek, mi etnikaitól rettegünk. A svédeknek uralkodójuk van, nekünk – száműzöttünk. Mi is ősi ország vagyunk, ám amíg náluk ékes műemlékek vannak, nálunk csak romok. A németek autósztládákat építettek, mi úthálózatot foldozgatunk. A turizmust náluk a gazdagok éltetik, nálunk – a szegények. A lengyeleknek még pápájuk is van, mi meg pátriárka nélkül maradtunk most. A franciák teszik a szépet a hölgyeknek, mi pedig pörölünk a fehérnéppel. A görögök halásznak, nálunk már a kis hal is kiveszőben. Őhozzájuk futnak a futballisták, nálunk a játékosok maradnak. Más országokban több nyelven szólnak s megértik egymást, mi – egy nyelven beszélünk, mégis folyton veszekedünk. Nekik irodalmuk van, nekünk – irodalmáraink. A legtöbbjük úgy hozza be a bort, amit iszik, mégis bormúzeumot nyit. Nálunk nem volt forradalom, de van Forradalmi Mozgalom Múzeuma. Mások azzal kereskednek, amit termelnek, mi azzal, amit mások adnak. Ők tisztelik a hazát, míg ott élnek, mi – ha már elhagytuk.

Az európai azért hív vendéget, hogy dolgozzon neki, mi – hogy rajtunk élősködjék. A civilizált országokban szívelégtelenségben szenvednek, mi – provinciális elégtelenségben sínylődünk. Akárhová is nézel, mindenütt jobban megy a népek sora. De mégsem: a törökök rosszabbul állnak. Nekünk van holdunk, nekik pedig, szegényeknek, alig telik egy félholdra.

De kit érdekel nálunk az, akinek sincsen!

Szondi György fordítása

Rumen Sztojanov

Arculatfaragók

Voltak ilyenek Draganovóban, van ott minden, hiszen az a világ közepe – legalábbis nekem. De nemcsak nekem. 1937-ben hajdani fővárosunkban, Veliko Tirnovóban nagy búcsút és kirakodóvásárt rendeztek, amelyen a környező falvak bemutatták termékeiket. Földjeim nem mulasztották el az alkalmat, hogy megmutassák, mire képesek. Hatalmas földgolyóbist fabrikáltak, felrakták egy

platóra, elborították kertjeink és dombjaink gyümölcsseivel, és elvontatták a cári városba. A három méter átmérőjű földgolyó mestere a helyi ács-fotográfus-festőművész-címfestő volt, aki ponttal jelölte meg a csodás Draganovo falu helyét a glóbuszon. Joggal volt ez a pont a legnagyobb a hozzá hasonlók között, amelyek válogatott államokat jelöltek: vonalak kötötték össze azokkal a helyekkel, ahol fáradhatatlan draganovóiak munkálkodtak. Szeretek lelkesedni földijeim cselekedetei fölött, és abban az óriási, sugarakat kibocsátó pontban a draganovói napot látom, amely bevilágítja a földgolyót. A kép nem túlzó, ha figyelembe vesszük, hogy a falunak több mint hétezer lakosa volt, s ezzel a második helyen állt hazánkban. Anyám első unokatestvére, a mi szóhasználatunkban a kismagabátyám, megrögzött szófiai, mint én, aki azonban hosszú ideig kertészkedett Csehszlovákiában, azt mesélte, hogy amikor ő ott működött, kétezer draganovói kertész dolgozott külföldön, szülőfalunkban túlnyomórészt asszonyok, öregek, gyerekek maradtak, más falvakból jöttek a napszámosok a mezei és házi munkára. De az arcuatteremtésről akartam beszélni. Tehát, ha képesek voltunk ábrázolni, hogy községünk, a pont nagyságából ítélve, a legfontosabb hely a földkerekségen és sugaraival beragyogja azt, miből állt feltalálnunk azt a híres arcuatszobrászatot?

Ha egy lány vagy legény nem volt kapós, annak több oka lehetett, vagy valami fogyatékoság, vagy hogy kétbalkezes volt a gyermek. Ilyenkor aztán a puhatólódzók, kérők, vőfélyek nem döngették a kaput. A szülők elhívtak egy nagyszájú cigányasszonyt, adtak neki valami rissz-rossz ruhaneműt, egy kis lisztet, tojást, útbaigazították, és az elindult a faluban dicsérni a szóban forgó magzatot vagy magzatnőt: milyen jámbor az a jány, milyen ügyibevaló (ügyesen végez minden munkát); milyen dolgos az a legény, és így tovább, töviről hegyire. Egyre kereste az alkalmat a cigányasszony, hogy magasztalja a leányt vagy a legényt, hiszen ezért fogadták föl. Röviden: a talpraesett asszony egy pár elnyűtt bocskor fejében kifaragta és hitelessé tette a közvélemény előtt a leány vagy a legény kedvező képét. Mai szóhasználat: az a tarka bugyogós, olcsó menyecske arcuatteremtő volt, gondja volt rá, hogy álltában-ültében mindegyre faragja valakinek a vonzó képét. Amiért a munkaadója természetben jutalmazta, különösen, ha lakodalomig jutott a dolog. Itt már magától ötlük szemünkbe a párhuzam: legény=pártaktivista, szülői testület=párt. Miért tennék akkor erőszakot a lelkiismeretemen, és tagadnám le, hogy a draganovóiak jóval észak-amerikai sápadtarcú testvéreik előtt felfedezték az arcuatszobrászatot? Hiszen a falumbéliek már sokkal azelőtt becsben tartották az arcuatafaragó-nőket, hogy Kolumbusz leverte volna a vizes cöveket az Újvilágban. A hajdani arcuatszobrászatról tanúskodik a beszédfordulat: „Most, hogy meghalt a cigányasszony, aki dicsért”, olyasféle folytatással, mint „magamnak kell dicsekednem”. Miként a régi görögök mondták, nincsen új a nap alatt; minden új csak elfelejtett régi.

A néphatalom egy immár múltba süllyedt, de gyönyörű napon – hiszen minden, amit tett, szép volt, gyönyörű volt – jókora husággal akasztotta meg a cigánytörténelem kerekét: határozat született, hogy nyomban be kell szüntetniük évszázados vándorlásukat, és azonnal meg kell kezdeniük a letelepedett életmódot azon a helyen, ahol a rendelkezés utolérte őket. Ez azonban még mádártávlatból sem tette láthatatlanná a teljes azonosságot a hajdani lepcsés szájú arcuatszobrásznők és az óceánon túli imagemakerek között. A tanulatlan, anal-

fabéta cigányasszonyok ugyanazt tették, amit a később elsokasodott diplomás oxfordi, harvardi, cambridge-i imagemakerek: megszépítették valakinek – aki minden esetben fizetőképes volt – az arcukat, azzal a nemes céllal, hogy a lehető legmagasabb áron legyen eladható a piacon, ahol közvéleménnyel kereskednek, a faluvégitől a párt, nemzet hangulatán át a világ közvéleményéig. Azok a hajdani cigányasszonyok megelőzték azokat a skatulyából kihúzott szemüvegeseket és szemüveges nőket is, akik közönségkapcsolattal keresik a kenyerüket. És végül mi derül ki? Hogy nagy sápadtarcú testvérünk, feltalálva a public relationst meg az imagemakinget, azt fedezte föl, amit agyafúrt földijeim már ősidők óta tudtak. Híres kertészek vagyunk, ezért aztán, a mi szólásunkkal élve, nekünk újonnan megnyitott egyetemi szakokon p(roszt)modern módon public relationst és imagemakinget tanítani annyi, mint uborkatermesztőnek uborkát eladni.

Tekintetbe véve a draganovói arculatfaragás eredeti rendeltetését (hogy tudniillik mesterségesen fölverje az elfekvő áru árát, és nyereséggel lehessen túladni rajta a házassági börzén), ahogyan visszaemlékszem rá, elfog a gyanú, hogy az újsütetű public relations urak és hölgyek, imagemakerek és imagemakernők ugyanezzel foglalkoznak: erkölcsi roncsokat, politikai hullákat szépitgetnek a választói szem számára, behúzzák a csőbe X-et és Y-t, hogy hallassa hangját, ne a nemzet, hanem a fizető púderozott, fehérített, pirosított, kékített, egyszóval demokratizált alak javára.

Megható emlékekben ringatódzva hozzáteszem, hogy már jóval a dicső és hősi 1944-es, elnézést, 1989-es év előtt szemtanúja voltam, milyen elképesztő módon felgyorsul és elmélyül az arculat és a személyiség szétválása. Valaha a kettő egylényegű volt nálunk: Levszki, Botev talán aranyakat pengetett le bárkinék, hogy gondosan faragja ki arculatukat? Nem egylényegű és oszthatatlan-e nagyjaink bármelyike? Sajnos, külső ördögöktől feltűzelve, nálunk is terjeszteni kezdték a sunnyogók, hogy az ember kettéhasadása bizonyos meggondolások, legfőképpen a saját zsebünk szempontjából sokkal kifizetődőbb, mint az egylényegűség. És az arculat ettől kezdve önálló életet kezdett élni, pontosabban kirúgott a hámból, mint a tüzes paripa. A ravaszdiak rájöttek, hogy az hozza a legnagyobb hasznot, ha átszabják a bibliai bölcsességet: „Tetteikről ismeritek meg őket.” És szép csöndben kifordították: „Arculatukról ismeritek meg őket.” Ez az átalakítás a legnagyobb mértékben sikerült, hála a kezdetben amatőr, később profi arculatfaragásnak, ami végső soron ugyanaz, mint a jól ismert „Ne azt nézd, amit csinálok, azt hallgasd, amit beszélek.” Vagyis az arculat, pontosabban a látszat, korábban elképzelhetetlen fontosságra tett szert: nem az a fontos, milyen vagy, milyen a lényeged, hanem az, hogy milyennek látszol mások szemében. Tehát lényeged csak annyiban bír jelentőséggel, amennyiben alapot ad a külsőségnek, a színlelésnek, amelyre támaszkodhat. Lehet valaki zsugori a csontja velejéig, de kitartóan, tudományosan oktatva, dresszírozva, akár egy vásári majom, nem azt tárja a nyilvánosság elé, amilyen, hanem abbéli tudományát, hogy a legügyesebb fogásokkal meggyőzze környezetét bőkezűségéről, legrosszabb esetben bölcs takarékoságáról. A arculatépítés nem szándékozik megváltoztatni a személyiséget (még csak az kéne, hiszen nem vallás), amelynek képét csiszolgatja, hanem kizárólag annak külső oldala, felszíne iránt érdeklődik, még akkor is, amikor belső adottságaiból indul ki. Egyáltalán nem arról van szó, hogy az imagemaker bárányt akarna csinálni a far-

kasból (ha valaki arra vágyik, ott a pópa), hanem báránybőrbe bújtatja, és megtanítja a legszelídebbre változtatni hangját, míg csak a környezete el nem hiszi, hogy úgy béget, mint egy valódi báránka. Ugyan kivel alkudozott Jézus Krisztus, hogy faragjon Neki olyan arculatot, amely különbözik lényegétől, vagy egyik-másik külső vonása hangsúlyozásával tárja fel az Ő titkát?

Az arculatszobrászat törvényesíti és fejleszti, tökéletesíti a közéleti szereplő-színész fennálló helyzetét, műkedvelőből irigylésre méltó profivá faragja, képes olyan magaslatokra emelni színészi teljesítményét, hogy már ő maga is elhiszi: nem szerepet játszik, hanem valóban pontosan az, amit nagyszerű színpadi alakításban tálal a hisztérien választóközönség elé. Ma a közéleti szereplő nyilvánvalóan színésszé vált, kényszerűségből vagy hivatásból, aki azt a figurát játssza, amelyet arculatszobrászok hada vert a fejébe mint legjövődolgozóbbat az ő számára. Az arculat fizetőképes tulajdonosát példásan eligazítják az arculatfaragók, milyen körülmények között vesse keresztbe a lábát, és ezt pontosan hogyan tegye, hogy a legnagyobb sikerrel mozdítsa elő önnön piaci báját, tekintettel a legvaskosabb politikai előny kicsalogatására, hogyan viselkedjen közvetlenül a serdülőkkal, hogyan hassa meg a szűkölködő nyugdíjasokat, kinek melyik érzékeny húron játsszék, kinek milyen mosolyt osztogasson, mikor vesse be a legőszintébb pillantását mérhetetlen nagy lelke mélyéből a folyton körüludvarolt választópolgárok előtt, mikor süsse le szemérmesen a pilláit, és így tovább, és a többi, megtanítják a hivatásos színművészet minden lehetséges színpadi trükkjére és fogására, míg egy napon olyan ügyesen ébred, mint egy bűvész, mondhatni szinte skizofrén módon kettéhasadva, az arculat dühödt túlsúlyával a lényeggel szemben.

A mai politikust az alkalomhoz illően sminkelik és testápolják, mint egy manóként, némelykor egészen addig, amíg jóformán csak a csontok maradnak belőle, hogy a szülőanyja sem ismer rá, és azt sem tudja, melyik kezével hányja magára a keresztet bámulatában annak az embernek a láttán, aki az ő méhéből bukkant e világra, de még álmában sem emlékeztette erre a gondosan kidolgozott arculatra. Ma a közéleti szereplő kötelezően elsőrendű színész, aki rendíthetetlenül végrehajtja arculatfaragó stábjának rendezői utasításait: különben az a veszély fenyegetné, hogy villámlás, mennydörgés és átokközön közepette bukna el már első lépéseinél a politika színpadán. És mivel színpad, e szóban már minden benne van, setesutáknak, még ha végtelenül becsületesek és jó szándékúak is, nincs rajta helye. A politikust számtalan készség elsajátítására dolgozzák meg az arculatszakemberek: hogyan mélyítse meghitt színezetűre a hangját, hogy megérintse a választópolgári lélek legérzékenyebb, titkos húrjait, azzal az ártatlan szándékkal, hogy megszerezze támogatását, milyen utánzóhatatlanul könnyed mozdulattal nyúljon az adófizető zsebébe, hogyan találja a legédesebben az elkeserítő hírt a küszöbön álló áremelésről, egészében véve, hogyan válják mindenoldalúan és harmonikusan fejlett cirkuszi személyiséggé, aki a bohóckodástól a melodrámán keresztül a magasztos tragikumig mindenhez ért. Ha pedig ráadásul a kötéltrükk, a zsonglörködés és az állatszeliidítés is a kisujjában van, az ilyen politikus az ég ajándéka. (Isten ments, nem Ronald Reagan hollywoodi színészre célozok.) De jaj, a leggondosabban megformált arculat sincs bebiztosítva egyik-másik pompás természeti adottságokkal rendelkező gyakornoknál felbukkanása ellen, és a sziklaszilárd, nagyszerű arculat

úgy omlik porrá, mint a homokvár, rettentő slicc nyílik, és könyörtelenül kivillan a meztelen ágyigagság. Hiába a tapasztalt és mindentudó arculatszobrászok falkája, hiábavalók az erőfeszítések, az egész emberiség látja, a költő szavaival élve, hogy „a maszk és smink nélküli nő – vicsorgó, vérszomjas kutya”, vagyis ott áll egy politikus, az arculata nélkül. De ne térjünk el a tárgytól, semmi hasznom abból, ha tárgytól eltért arculatot építünk magamnak, tiszta ráfizetés.

Az arculatfaragott államférfiúnak azt kell tudnia, hogyan mutatkozzék együttérzőnek, nem azt, hogy hogyan legyen együttérzőbb, az legyen a plébánosa gondja. Valaha, egyre hihetlenebb ez feltartóztathatatlanul változó nézeteink közepette, minél egységesebb volt a személyiség (lényeg és megnyilatkozás), annál vonzóbb volt, példák hosszú sorát kínálja sok évszázados történelmünk, amely bővelkedik nagy egyéniségekben. Tünékenyebben, mint a tavalyi hó, elmúltak azok a tiszta lelkű idők, most a politikust annál többre értéklik, minél eladhatóbb az arculata, vagyis kettőssége, meghasonlottsága, amelytől valaha megóvott bennünket az istenfélelem. Az arculatszobrászat édes és szívbéli gyermeke a p(r)osztmodernség alapját képező „minden árucikk, minden adható-vehető”-nek, beleértve az arculatot is, amelyet tudatosan és előre megfontolt szándékkal választottak le a korábbi emberi egylényegűségről. Miért hagynánk ki az alkalmat, ha az arculatfaragással pénzt lehet keresni, mégpedig nem kis pénzt. Ebből következik, hogy az olyan ősi bölcsességek, mint „Ruhája szerint fogadják, esze szerint búcsúztatják”, és „Előbb az eszét nézd, ahhoz szabd a sapkát”, óceánon túli felújításban így hangzanak: „Arculata szerint fogadják, bajkeverése szerint búcsúztatják” (olykor dutyiba is csukják), és „Előbb az arculatát nézd, ahhoz ásd a gödröt”. Ma a politikus oly tökéletesen bánik arculatával, hogy nyugodtan taníthatná Sztanyiszlavszkij, Brecht és a hozzájuk hasonló színházi nagyságok módszereit. Manapság nem számít szégyennek, ha köztudomásra jut, mennyit nyert rokonszenvedés és báj tekintetében valakinek a közvéleménybeli arculata, mióta ihletetten és áldozatkészen munkálkodik rajta egy élvonalbeli arculatfaragó csoport. Figyelve a vonzó közéleti személyiségek figuráinak ezt az egész műv(ész)i módon színpadra állított seregletét, egyre erősebb az az érzésem, hogy ezek virtuális másolatok, nem pedig tulajdonosaik, személyiségük: a személyiségek nem a maguk valójában állnak elénk, hanem úgy, ahogyan sugallják nekik, hogy a legszélesebb körben fogyaszthatók, legjobban tetszenek azoknak, akiket egyesek már szégyellnek népnek nevezni, mert az az egylényegű Levszki, Botev, Sztambolov áldozatvállalására asszociál, inkább az undorító választópolgárság nevet használja, a mókamesterek pedig, utalva a kárvallottak szüntelen vezető-k-politikusok felé való pálfordulásaira – seggnyálopolgárságot. Némelyek az elektorátus fogalmával élnek, a freudizmus itt kielégítetlen tudatalatti vágyak után szaglászhatnak, amelyek az erektorátushoz vezetnek. Mindez makacsul felfelidézi emlékezetemben, hogyan vették el az eszét (no meg az aranyát) a hiszékeny rézbőrűeknek Kolumbusz Kristóf gazfickói egy marék üveggyönggyel. Egyébként ez nem egészen így van: a mai bennszülött választópolgár tudja, hogy az arculatfaragott üveggyöngyök értéktelenek, de szívesen nyögdécsel örömeiben miattuk, mégiscsak más, ha egy vakító fogsorú, sudár természetű szépfiú etet a maszlaggal, mintha egy fogatlan köpcös, az amerikai indiánokhoz képest a haladásunk kétségtelen. A totalitárius szocializmusban annak közrendű

építője úgy tartotta: ők azt hazudják, hogy fizetnek, én azt hazudom, hogy dolgozom érte, ez volt az az íratlan társadalmi szerződés, amely a sírba vitte a történelem legfényesebb rendszerét. A demokratáskodásban az új társadalmi szerződés így hangzik: mi elbűvölő vezetői arculatokat kínálunk neked, te meg úgy teszel, mintha hinnél nekik. Világos, hová juttat bennünket ez az íratlan megállapodás is. Hajdan egy uralkodó „Országomat egy lóért!” kiáltással reszkettette meg a levegőt. Meghalljuk-e valaha a közfelkiáltást: „Országunkat egy politikusért, akinek nincs mintaszerűen kifaragott arcúlat!”?

Visszatérve a csodás Draganovo faluhoz, ahol rongyos menyecskék faragták az ártalmatlan ügyefogyottak arcúlatát, az egyetlen lehetséges következtetés: Draganovo Európában volt/van, mielőtt még az Európa lett volna, vagyis szükségét érezte volna az arcúlatsozobrászatnak. Hiszen mi tanítottuk meg Európát, hogyan kell paprikát ültetni, nem beszélve erről a természeti csodáról, illetve jelenségről: az arcúlatfaragásról, amely úgy terjed, mint kóbor kutyaiban a bolha: nem tudom, hogy van a Vadnyugaton, de itt nálunk nem esszük a paradicsomot a karóval együtt, ha az előbbin a közéleti személyiségeket, az utóbbin pedig a kiglancolt vonzó arcúlatot értjük. Hiszen a totalitárius szocializmusban kötelezően és össznépi összefogással merítettünk a gazdag szovjet tapasztalattól és a még gazdagabb szovjet nyelvből, így tehát az arcúlatnak az ember helyett (tyúkot a lóért) való ránk erőltetésével kapcsolatban csak ennyit mondok: Nyet. Érdekelne: az USA-ban, amikor az atombombákat szórták Japánra és a napalmokat Vietnamba, ki hozta ezeket a mélységesen emberbarát döntéseket: arcúlatok vagy emberek? Nézem a tévében, hallgatom a rádióban, amint értelmes emberek és embernők magyarázzák, milyen tudományos módon állítják össze (!) az adott pozitív, mi több, elragadó, sőt mi több, csábító arcúlatot, és ki tudja, miért, önkéntelenül azok a szerény és névtelen kollégáik jutnak eszembe, akik ama fizetett szolgáltatással keresik a kenyerüket, hogy kisminkelik az elhunytak arcát. Minthogy nem szeretem az idegen szavakat, ők engem még kevésbé, találgatásokba bonyolodom, mivel helyettesítem az imagemaker szót: az arcúlatsozobrásszal vagy a hullaszépítővel? Anyanyelvünket már gazdagítja a menedzselés és zombiasítás, legfőbb ideje, hogy keblére ölelje testvérszavukat, az imidzselést (arcúlatfaragást) is. Mivel az új jövevényyszó az én alkotásom, jelentése felől magyarázattal tartozom: az imidzselés a zombiasítást váltja fel a politikai hullaszépítéssel és az erkölcsi roncsfelújítással.

A műv(ész)i kidolgozású közszereplői arcúlatban az a legjobb, hogy könnyen és váratlanul, de elkerülhetetlenül megreped. Egy világszerte nagyra becsült államfőt egyszer csak zsiros megvesztegetésen kapnak, no nézd csak, kifogástalan arcúlat ellenére. A vezérnek bilincset kattintanak a csuklójára, és hiába a tudományosan megtervezett, glóriás arcúlat, a legbaljósabb imagemakerek és public relations-dámák sem tudják megmenteni, leporolják a tenyerüket, és egy búcsú-„pfuj”-jal újabb megbízók után néznek, még ékes-szólóbb csekk-könyvekkel, mi sem természetesebb, így aztán az imagemaker egy kicsit mindig imagebetyár- és imageróger-gyanús.

Hajdanában „kenyeret és cirkuszt” jelszóval tartották kordában a tömeget. Több mint két vérvizataros évezred során talán sikerült az emberiségnek előrelépnie a „kenyeret és arcúlatot”-ig? Vagy ha egészen becsületesek akarunk lenni: „Coca Colát és arcúlatot”-ig? Csoda-e, ha a politikus, a vezető manapság

többé-kevésbé, kényszerűségből vagy szabad akaratából, showman? Egy menedzser a lócitromot is el tudja adni, ha csábító a csomagolása, vagyis az arculata. Ebben az életben semmi sem véletlen: az sem, hogy a menedzsment gyanúsan emlékeztet a menazsériára.

Csíkhelyi Lenke fordítása

Ilyen-olyan társadalom, ilyen-olyan írók

Beszélgetés Zlatomir Zlatanovval

– *Hogy érzi magát a könyvpiacra, amelyről hiányoznak a kulcsfigurák: az irodalmi ügynökök?*

– Nem hálás bolgár szerző könyvét terjesztetni, saját magunknak kell könyveinket „elsőznünk”, vagy a barátainknak adjuk ki őket. Biztosan van kereslet, és ez neveléssel is kialakítható. Jóllehet itt irodalmi klikkekről és „maf-fiákról” kell beszélni, amelyek a kullisszák mögött betöltik ezt a szerepet, neveket, szövegeket, értelmiségi hangulatokat erőltetnek ránk. Az írás színtere meg az olvasás színtere között nálunk nincs semmiféle érintkezés, annak hídfőit mindenestül lerombolták. Nem vagyunk olvasó társadalom.

– *Mennyiben érvényes az a közkeletű tétel, hogy a bolgár író és a bolgár könyv haldoklik?*

– A kérdés pusztán annyi, hogyan írjunk meg valamit, s mire fel. Legelőször pedig azt kell tisztáznunk, mi az, hogy bolgár. Valami illő kifejezéssel megfogalmazható-e. Most nagy ekörül a zűrzavar. Ma rakosgatjuk össze annak elemeit. Bizonyos nyitás nélkül mégiscsak lehetetlen még a helyi szellemi szükségletek kiszolgálása is. A geopolitikai átrendeződés azonban rossz irányba visz bennünket.

– *A bezárkózás bajosan lehet kiút...*

– Elveszünk a jelentéktelenségben. Ennek pedig nincsenek fokozatai. Ez csak most kezd tudatosulni bennünk. Nálunk mindig fontos szerepet játszanak az „Apa” vagy az „Anya” képében a felsőbbbségek, amelyek politikai értelemben kívülről jönnek. A férfiasság s a posztmodern lényege az, hogy légy a magad ura. Anyagi és szellemi tartalékaink azonban roppant szűkösek, és ez minden erőfeszítést értelmetlenné tesz.

– *Ilyen összefüggésben mi az író dolga?*

– Az írás nálunk mindig meg akar felelni valaminek, valamilyen létezőhöz méri magát. Holott sajátos küldetésére kellene figyelnie, mert a művészet mindig öntörvényű. Egyedül az lehet jelentőségteljes, ami belülről fakad. A bolgár ember a hagyományból bálványt csinált, minden újat ízekre szedve a múltba temetkezik, szemlélete erős regionális jelleget mutat. Hiányzik számára a nyugati ember alapvető egzisztenciális értékmérői közül nem is egy. Például a semmitől, az ürességtől való félelem. Eszmeiségét, művészetfelfogását mindig telezsúfolta kicsinyességekkel.

– *Nem segíthetne ennek az irodalmiasság „leküzdése”?*

– Palimpszesztre írunk mindannyian, nyomokat nyomokra. Az ilyen összefüggések meg nem értését egyre jobban megsínyli kultúránk, az európaiakhoz képest torz módon fejlődünk, akár annak valami nyúlványa. Nyílt titok, hogy nincs európai rangú írónk. Van, aki bízik a csodában s abban, hogy az a regionális bezártságban születik meg. Kísérletet tettek még valamiféle csúcsok nélküli irodalom megteremtésére is. Írónak lenni a mai társadalomban azt jelenti, hogy részese kell lenni a kollektív mítosznak. Hogy szereped foglyává válj. Az író itt nem több jelölőnél: ő szervezi a konjunktúra bizonyos fokig diszkurzív erőfeszítéseit. A nagyok, mint Tolsztoj vagy Eliot, valami irodalmon túlira törekedtek, ami misztikus, vallási jellegűt ölt. Az igazságot olyképpen mímelve, mintha annak a társadalom és az egyén lennének a letéteményesei, a sajtó arat: elvtelensége a paródia és a gondolatmentesség szintjére húz le mindent. Az írók kullognak az események után.

– *Visszahúzódnak, talán ez az oka?*

– Erről van szó, s hozzászoktak az arisztotelészi típusú irodalom megbízható fogalmaihoz, amelyek már alkalmazhatatlanok. A bolgár író kész azonosulni a társadalmi közvélekedésben a szerepéről kialakított elképzeléssel, ez a szerep pedig komoly elhivatott-

ságot és nemzeti szellemet feltételez. A normális helyzet megosztottsággal járna, megosztottsággal a nyugati mentalitással egybecsengő elit kultúra s a lapos tömegkultúra között. Egy hanyatló nemzetnek lehetnek kiváló írói, de a tény, hogy nincsenek nyugati típusú filozófusaink, sokat elárul intellektuális tartalékainkról.

– *Erre a nézetre könnyedén rá lehet ütni a nemzeti nihilizmus pecsétjét.*

– Inkább a nyugati ember intellektuális finnyássága szól belőlem, nem a nemzeti nihilizmus. Sajnálatos volna, ha megpróbálnánk ellenszegülni a nyugati gondolkodásmódnak, mely mélységesen kifinomult, agyafúrt és művelt. Ahogy Dosztojevszkij mondja: ott megtanulták, hogy könyveiket bekössék, itt még nem. A szlávok kevésbé fejlettek kulturálisan, ez nyilvánvaló, ám nem is barbárok. Inkább valamiféle invalidusai a modernségnek. S értéket tulajdonítva neki felmagasztalják önnön ügyefogyottságukat, hogy elviselhető legyen. Ily módon nyugtatgatják és altatják el magukat. Van egy ilyen-olyan társadalom, vannak ilyen-olyan írók, van egy ilyen-olyan irodalom, ebben merül ki az erkölcsiségünk. Gyökeres fordulat ebben, azonnali átalakulás, sajnos, elképzelhetetlen.

Szondi György fordítása

Dimo Dimovszki (1945–1994) prózaíró, a rövid elbeszélés mestere, tíz könyv szerzője.

Rumen Sztojanov (1941) író, költő, műfordító. Hosszú évekig diplomata Brazíliában. A spanyol és portugál irodalom legismertebb fordítója Bulgáriában. Öt verseskötet és három próza kötet jelent meg tőle.

Zlatomir Zlatanov (1953) verseskötetek, esszé- és próza-kötetek szerzője.

Alek Popov

Jelentéstevő

Abban az időben rettenetesen büszke voltam arra, hogy az Államvédelmi Hatóságnál dolgozom, habár hivatalom teljességgel jelentéktelen tűnt. Reggel kilenc felé végigjártam az irodákat, begyűjtöttem a jelentéseket, és a fogadószobában hagytam őket. Délután öt óra felé újból körbejártam, hogy kicseréljem az írógépek tönkrement szalagjait, és fehér papírral töltsen meg őket. Egy ezüstös targoncával közlekedtem a folyosón; szerettem hallgatni a kis, dundi gumikerek csikorgását a kanyarokban, amikor gázt adtam a sima mozaikon. Más feladatom nem volt.

Nappal az Államvédelmi Hatóság egész hatalmas épületében csak három személy tartózkodott: a portás, Ani és én. Kissé nyomasztott, de legalább nyugodtan dolgozhattunk. A portás ritkán hagyta el a bejárat melletti üvegbódét – komor, szürke egyenruhás ember, különösebb ismertetőjegyek nélkül. Jelenléte pusztán formalitás volt, a bejárat érzékelőrendszere figyelmesen megvizsgálta tenyerem lenyomatát, mielőtt beengedett volna. A portás este nyolc felé ment el, bezárta az ajtót, és egy hatalmas, rozsdás láncot lakatolt rá. Kiszámoltam, hogy több mint tizenkét órát tölt el a bódében. Mikor eszik? Mikor pihen? Lehet, hogy tulajdonképpen ketten vannak, csak hasonlítanak egymásra? Néha ugyanezt gondoltam magamról és Aniról is... Anit igazi szépségnek lehetett volna nevezni, ha nem lett volna az az üres, tévelygő tekintete. Magas, karcsú, szőke... De az ő hivatalában egészen más tulajdonságokat értékeltek. Ani vak volt. És neki volt a leghosszabb nyelve, amit csak el lehet képzelni. Néha kicsúszott a szájából, és rózsaszínűen, a nyáltól csillogva lógott le egészen az álla alá. Ani reggelenként, hét óra tájban érkezett meg, két teljes órával énelőttem, és a falakat tapogatva járta be a szobákat. Minden iroda közepén egy kis íróasztal állt, rajta írógép; a teleírt lapok jobbra, az üresek balra heverték. Ani feladata abból állt, hogy a teleírt lapokat egy nagy, sárgás borítékba helyezze. Ekkor került bevetésre szuperhosszú, nedves nyelve. Placcs! Erre azért volt szükség, nehogy valaki az alkalmazottak közül kísértésbe essen, és belenézzen a jelentésekbe. Ani még ha akarta volna, akkor sem tehette volna meg. Egyszer megkérdeztem tőle: „Te, Ani, nem unod, hogy borítékokat ragasztgass?” Elmosolyodott, és kihúzott egy dobozkat a kötényéből – apró, kék drazsék voltak benne. Bekaptam egyet, savanyú volt, a szám megtelt sűrű, ragadós nyállal.

Ani mintaszerű alkalmazott volt, de még a legjobb szakemberek sem tévedhetetlenek. Egy reggel éppen szokásos kötelességemet teljesítettem, amikor valami *rettenetesen* bukkantam. Egy papírlapra a padlón. Egy leejtett lapra! Egy ideig meredten bámultam a fehér papírdarabot, melyen fekete sorok fénylettek. Aztán óvatosan felemeltem. Semmi kétség, valamelyik jelentéshez tartozott. Ani véletlenül leejthette, más magyarázatot nem találtam. Égetni kezdte az ujjaimat, ezek titkos információk voltak. Szigorúan titkosak! A tekintetem a hatalmas, sárgás borítékra tévedt, melyen az operatív munkatárs száma állt.

Arra gondoltam, hogy kinyitom, és visszadugom a kicsúszott lapot. De eszembe jutott, hogy így még nagyobb vétséget követnék el... Összegyűrhetném, és kidobhatnám egy szeméttöredékbe valahol odakinn. De akkor az, akinek a jelentést szánták, bizonyára észrevenné, hogy hiányzik egy oldal. Vizsgálat kezdődne: hogyan, mikor, hol veszett el? És előbb vagy utóbb hozzánk vezetnének a szálak: Ani születése óta vak, tehát csakis nekem állhatott érdekemben ilyenmi. Ani leejtette, én pedig elloptam! Őt elbocsátják, engem pedig elítélnék...! Eltaposnak! Sőt, már maga a tény, hogy elolvastam egy egész oldal titkos információt – hiszen senki sem hinné el, hogy nem tettem meg –, elegendő indok lenne ahhoz, hogy rám támadjanak.

Egész nap nyomasztó előérzetem volt. Nem dobhattam el azt az átkozott lapot, és még kevésbé tarthattam magamnál. Nem tudtam, hová vihetném. Mindig is rejtély volt számomra, ki írja a jelentéseket. És mikor? Azt feltételeztem, hogy az operatív munkatársak késő este jönnek, tizenkettő után, nappal biztosan az ellenséget követik. Egyedül ez a magyarázat tűnt logikusnak. Elképzeltem, hogy éjszaka az épület megtelik élettel. A gépek kattognak, a folyosókon fürge, tetterős férfiak nyüzsögnek... Hirtelen mentő ötletem támadt. Visszaviszem a lapot annak az operatív dolgozónak, akinek a jelentéséből kiesett! Személyesen adom át neki, és elmagyarázom az esetet. Habár szigorúan tilos volt az alkalmazottak közül bárkinek is az épületben tartózkodnia nyolc óra után, ez a megoldás tűnt a legelfogadhatóbbnak. Azonkívül volt egy objektív okom is. Lehet, hogy megdicsérnek érte... Lehet, hogy kitüntetnek!

A félhomályos folyosón tüzes ragyogással égtek a targonca vörös féklámpái. A mélyén óriási, kovácsolttréz ötágú csillag lógott. Az ötödik emeleten voltam, annak az irodának az ajtaja előtt, ahol a leejtett lapot találtam. Tíz óra múlt. Az épület üres. A hideg kőfalakra süket csönd nehezedett. Féltem. Néhányszor megfordult a fejemben, hogy el kellene tűnnöm. De csak várakoztam, a csöndtől és a félhomálytól megbabonázva, és úgy éreztem, mintha a targonca vörös szemei belém fúródának. Hallgatóztam: minden pillanatban reménykedve hallani véltem, hogy az üres folyosón visszhangot vernek az operatív munkatársak sietős léptei. De senki sem jött. A percek lassan teltek. A csend egyre sűrűbbé vált. Lehet, hogy ma szabadnapjuk van?... Hirtelen éles, nyekergő hang szállt felém, melytől a vérem is megfagyott. Az ötágú csillag komor körvonala a folyosó mélyén megmozdult. Sugarai egyetlen forogni kezdtek lefelé, és a csillag lefordult. Újból csönd lett. De már semmi sem volt olyan, mint előtte. Éreztem, hogy láthatatlan, hideg sugarak hatolnak bőröm rostjaiba. A fordított ötágú csillag rettenetes fejhez hasonlított; két, vastag szarva között valamiféle fekete erő koncentrálódott. Még egy negyedóra telt el feszült várakozásban, amikor a közeli ajtó mögül felhangzott az írógép kopogása. Beosont anélkül, hogy észrevettem volna! A kulcslyukhoz közelítettem a fülem; az írógép kattogott, mint a géppuska. Összeszedtem a bátorságom, és kopogtattam. De senki sem válaszolt, csak a billentyűk kalapálása hallatszott bentről. Biztosan semmit sem hall, úgy belefeledkezett a gépelésbe. Zavar és feszélyezettség fogott el, hogy megtöröm munkája ritmusát. És mégis megragadtam a kilincset. Beléptem... A szűk irodát kékes, hidegen villódzó fény világította be. Éppen arra készültem, hogy elmotyogjak valamiféle bocsánatkérést, amikor felfedeztem, hogy az íróasztal mögött nincs senki. A szoba üres volt. És ennek ellenére a gép örült

gyorsasággal írt; a billentyűk ugráltak, a henger jobbra-balra mozgott, a tabulátor minden sor végén acélosan felcsilingelt. Magam sem tudom, hogyan kerültem újra a küszöbön kívülre. Az állkapcsom remegett. Az írógépek tízesével, százasaival küldtek felém dühös sortüzeket. Újból a szemembe ötlött a megfordult csillag vészjósló körvonala a folyosó mélyén. Kétségbeesetten iramodtam a szomszéd ajtóhoz: a szoba üres volt, a gép mohón rágta a papírt. A következő irodában – ugyanez. Bolyongtam a folyosón, és válogatás nélkül nyitogattam az ajtókat. Hogy lássam, a gépek buzgón írnak-e. Írtak. A billentyűk lyukakat vájtak a papírba és a fejembe. Az ajtók tátongtak, a szobákban semmi élet, csak a neonlámpák kísérteties fénye világított. El kellett tűnnöm innen. Mindenáron! A lifthez futottam, és ujjamat a puha gombba mélyesztettem.

A vasajtó hangtalanul nyílt ki. A vakítóan kivilágított kabin küszöbén hatalmas ember állt. A férfi körülbelül két méter magas volt, pompás, kékes egyenruhát viselt csillogó tábornoki váll-lappal. Mélyen a homlokába húzva hordta szemellenzős sapkáját, melyen fordított, rubin ötágú csillag díszelgett.

– Mit keresel itt ilyenkor, fiacskám? – kérdezte.

Hangjában nyoma sem volt csodálkozásnak vagy haragnak. Nyugodtan és kissé tompán beszélt, kifejezéstelenül.

– Tábornok elvtárs – motyogtam, és zavartan turkáltam a zsebeimben –, találtam egy papírlapot, át szeretném adni önnek.

Nem tudtam levenni szemem az arcáról: az állkapcsát, az orrát, a pocacsontját puha, vörhenyes szőrzet borította. Szemei nem látszottak a szemellenzőtől. Megtaláltam végre a papírlapot, és reszketve nyújtottam oda. Nem mutatott érdeklődést iránta. Olyan embernek tűnt, aki mindent tud.

– Gyere velem! – mondta.

Beléptem a kabinba. A lift a felső emeletre vitt minket. Onnan kanyargós fémlépcső vezetett fel a tetőre. Fent hideg szél fújt, és az ég olyan színben játszott, mint a piszkos cserepek. A felhők rejtélyesen vonultak, mintha valaki gigantikus puzzle-t rakna ki odafönt. A sima, lapos tetőn néhány hosszúkás, nedves folt villant fel homályosan. A város sötét volt, csak az utcai lámpák remegő, kékes hálózata pislogott. Az írógépek kattogása úgy halt el a messzi éjszakában, mint a zuhogó eső visszhangja.

– Fiacskám, megszegtéd a szabályzatot – fordult felém a tábornok –, habár nemes szándékkal tetted...

Úgy szorogattam a jelentésből kiesett lapot, mintha az lett volna az egyetlen menedékem.

– Ezenkívül szigorúan titkos információkba nyertél közvetlen betekintést – tette hozzá. – Mihez kezdjek veled?

Jeges borzongás járt át. Vártam az ítéletemet... A tábornok hallgatott, óriási alakja fenyegetően magasodott fölém.

– Mi más tehetnék, mint hogy előléptetlek – mordult rám váratlanul. – Végül is rendes gyerek vagy.

Éreztem, hogy térdem megroggyan az izgalomtól. Előléptetnek... El sem tudtam hinni. Elvégre ő mondta: „Rendes gyerek vagy, mi más tehetnék?” Vagyis...

– Hűséges leszel hozzám? – kérdezte szigorúan.

– Igen! – válaszoltam szívrepesve.

– És teljesíteni fogod a parancsokat?
 – Igen, igen! – ismételtettem ostobán.
 – Alá kell írnod – mondta hivatalosan a hatalmas férfi, és kihúzott a hátsó zsebéből egy bőr számlakönyvet.

Megragadta a kezem, és a szájához emelte. Éreztem, hogy túéles fogai a mutatóujjamba mélyednek. Pokoli fájdalom járt át. A fogak felszakították a bőrrömet, a húsomat, és egészen a csontig hatoltak. Vér fröcskölte be keskeny ajkát. Vérző ujjamat a papírra helyezte. Egyfajta hieroglifát firkált bele...

– Gratulálok! – mondta. – Mától az állam szeme és füle vagy. Esténként megjelenysz itt, és jelentéseket fogsz írni arról, hogy mit láttál, mit hallottál. Saját irodád és írógéped lesz.

Értetlenül bámultam rá, a fájdalomtól és a rémülettől megborzadva.

– Nem is örülsz? – kérdezte.

A tábornok elmosolyodott; apró, éles fogait sárgás penész borította. Súlyos, büdös szag csapott meg. Hirtelen kinyújtotta hatalmas karjait, derékon ragadott, és a feje fölé emelt. Mint egy tehetetlen rovar, úgy csapkodtam végtagjaimmal. Szemei mint lángoló, bíbor golyók hatoltak belém egy pillanatra. Arcán a vörös sörték égnek meredtek. Óriási lépésekkel a tető széléhez menetelt, és rettenetes erővel a szakadékba hajított.

Már néhány méterrel azelőtt, hogy halálra zúztam volna magam a cementburkolaton, halott voltam a rémülettől. Ügyesen és gyorsan kicsusszantam kőként zuhanó testemből. Nagyon könnyű és fürge voltam. Mint láthatatlan éjjeli pillangó köröztem az utcai lámpák körül. Még igencsak össze voltam zavarodva. De hamarosan rájöttem, hogy nem vagyok egyedül. Sokan voltunk! Társaim segítettek, hogy eligazodjam az új helyzetben, és megszokjam meglepő állapotomat. És íme, már közülük való vagyok. Átsonok a falakon, leülök az emberek asztalára, és hallgatom, miről beszélnek. Vagy belebújok a telefonkagylóba. Néha ráülök valamelyik ember vállára, és egész nap magával hordoz anélkül, hogy észrevenné. Sem a vécén, sem az ágyban nem válok meg tőle. Öröködöm... Aztán késő éjszaka, amikor hallom a fordított csillag leküzdhetetlen hívását, a többiekkel együtt elrepülök a városközpontban lévő, hatalmas épülethez. Ott van az irodám. Vár rám az írógép, a hivatalsegéd új, hófehér lappal töltötte meg. Már csak az marad hátra, hogy begépeljem soron következő jelentésemet.

Iván Andrea fordítása

Alek Popov (1966) kilenc prózakötetet írt. Diplomataként dolgozott a londoni bolgár nagykövetségen. 2001-ben kiadott *Miszija London* című könyve 2004-ben magyarul is megjelent. (Ismerető e számunk *Ablak* rovatában.)

Vándorvirágok

Bolgár apró írások

Mintegy százszerzős szokatlan antológia körvonalazódik előttem. Benne jó két évtizede gyűjtött fordításaim: „rövid formák” a kortárs bolgár irodalomból. Valahogy szembeszökő volt, midőn annyit barangoltam bolgár alkotók folyóiratközlései között... valamiképp megbúvó vonulatnak állt ez össze előttem: különös jelenség, erő a kicsinységben, láttam akkor. Azután – főleg az utóbbi másfél évtizedben – már belekerültek kötetekbe, már kisebb-nagyobb opusok is jelentek meg kifejezetten ilyen formákból, tarkán. Komolyak és játékosak. A bolgár haiku pedig kivételes virágkorát éli, világgrangú. Érdemes volt elbábelődnöm velük. Csep-
pet sem fárasztó. Az olvasó is így lesz vele. A múltból máig különb-különb megfontolásokat, magyarázatokat módoltam ki hozzájuk. Közülük egypár:

1. 1979-ben megjelent magyarul Atanasz Dalcsev *Töredékek* című kötete. Őt idézem: „Ki a tökéletességre tör, töredéket teremteni kárhoztatott.”

2. Az 1990-ben felsokasodott új bolgár irodalmi lapok egyike a *Fragmenti* volt. Plovdivban jelent meg – száz példányban.

3. A fragmentum alkotóelemeire bontja a gondolatot, azoknak különös értelmet s önálló létet ad, és új térszerkezet jelenik meg.

4. „A világot teremtvé Isten töredékeket teremtett.”

5. Lehetett érettség, bök, dac, távlatlanság, ellenhatás, csömör, lepel – véltem-mondtam korábban.

6. A nyolcvanas, hetvenes... években mint közlésre méltatlant, mint mellékterméket a bolgár szerkesztőségek szinte-szinte csak elutasították a néhány soros verseket, az aforisztikus prózát, a mondat-gondolatot.

7. Bizony idegesítőek voltak (lehettek) a hatalom számára a „kicsi készek”. Hát ilyen kurtán elmondható a MI – fricskáz engem ez itt? A széles távlatokban hömpölygő, hatalmas egységességben idekérészkedik kéretlenül holmi körömpiszokkal?

8. Holott nem forgácsok, vétlen és véletlen ficánkos versikék, abszurdoid futamok, lapidáris bölcselmek, fintorok vagy kavicsok voltak, hanem késztermékek, „minden-neműek”.

9. Semmitmondok?

10. Az ismert szláv s a meglévő déli bőbeszédűség ellen, íme, bizonyíték: a szűkszavúság. Szavakban legyünk legalább összefogottak.

11. Gondolatokra mindig futotta, robbanó erejű versbe szedésre – sie-tésben, ráérésben, börtönben vagy emigrációban. A sűrített megfogalmazásra: tiltott kimondásra vagy a bújtatás egyik formájaként.

12. Félretette a szavakat is, élére állítva mind. S miket jobb napokra kuporgatott – elő-előcsempészett belőlük kicsinyként.

13. Szocminimalizmus. Ilyen szellemes kitalálmány is felütötte egyszer fejét, játékos irányadás. Az oldás idején már.

14. A köztes lét rövid. A bennünk vezető út. A hangzás és a visszhang. Apróság.

15. Kiindulás: ki a rögöt nem becsüli, hegyekben legyen csak ré-

sze. Bontakozás: 1) Birok az élet. 2) Aranyrögöt lelteni lehet, aranyhegyet halmozni.

16. Mert: sietünk élni?, a gondolat merészkedése?, szárnycsapások?, húz a föld?

17. Telik tőlem ennyire most, fordul az ezred, kapkodom fejem, cincog

a fillér, meg különben is – most már mindent szabad.

18. A szavak akár nem is kell hogy ismerjék egymást – zsúfolódnak a lég-üres térben. Idegenek is egymásnak, összepallérozom őket, hátha... De néhány sornál többre így nem futja.

19. Short message service, OK.

S hogy mi a rövid, a kurta, az apró, a töredék s a többi hasonszerzet ismerve, mértéke? Nincs rá megmondható. Döntöttem önkényesen – most én. A legrövidebb szerzés Rumen Sztójanové. Címe: *Nyugalom*, szövege:

A *Magoncok és morzsák* címet kapott gyűjteményből néhány típusból hozok mutatónak – némelyektől csupán s kicsit többet.

Sz. Gy.

Ivan Canev

Távol otthonról

Sarjad a sarkok várakozása, mikor te nem vagy ott, az ablak egyre az utat lesi, s a lépésekre fülel az ajtó.

Szvetlozarhoz

Bárcsak emlékezni rá pirkadatkor, hogy áll egy fa a dombon. Valahol, messze, eljövendő esték barátságában egy neve nincs fa.

Epifánia

– Akár hajnali ima után a lelkek, menynyi szárny rebeg a levegőben, s oly légi a világ, midőn az utolsó sóhaj elröppen.

Ragtime

Idegbeteg a sötétben szendergő szelőlő... egy érintés csupán, már szökken, és rekedt szinkópák dörrennek elő. Ördögi kis csöveken, siókon, akár a nyál, kék ereszcsergőn szaladnak

össze: csöpp-csöpp, csöpp-csöpp, csöpp-csöpp.

Csöpp-csöpp, csöpp-csöpp, mily túlvilági csepegtető, dolgozik a föld alatti lét, a szórakoztató pokol nem alszik. Vigadnak az elveszett illúziók éjszakai kontárjai. Álmos morfiumkallifákat mesefecskendőkkel mulattatják seherezádék. Koronán vett fejek önfeledésben. A szürrealista bohóc pedig figyelmeztet:

„Mentse magát, ki hogyan tudja, mert szétszivárgott az idő! Átperegnek a homokszemek az órában, parttalan áradnak a szaharák, tárgyak, boszorkányok, századok elfolynak, elfolyik az egész történelem. A rettenet marad csak meg bennünk!”

Petar Csuhov

*Alkony. December.
A tél deres hajában
jégrózsák nyílnak*

— — —

*Földbe leszúrtam
fuvolám, mellé a kést –
ki melyik virágzik?*

*Aludj és hallgasd:
balk dallal benned
a balál megijfodik.*

— — —

*Kicsi kápolna.
Vele szemben kaszinó.
Istenre teszek.*

— — —

*Mikor levetkőzött,
rubáján a rózsá
elbervadott mind.*

— — —

*Őszi reggel.
Az ágak közt sárga bolla
rága az esőt.*

Krisztin Dimitrova

Vitataktika

- Válassz:
Tik vagy tak.
- *Tik.*
- *Nem,*
tak.

Apád most

*Édesapád most
elég távol van. Öreg
s lilomot szed
egy végtelen réten,
bocsánatot kér minden szakajtott
virágtól: „Nem tudtam,
nem tudtam, hogy ez is fáj.”
Nem, nem lilomot szed,
hanem pipacsot. Szerteszalad
ujjain mind.*

A parancsoló

*Hatalmam van
a gyertyakanóhoz
kötött láng fölött.*

*Fényes testét
egyetlen fúvással
kettébasíthatom
Félelemben telnek napjaim:
el ne oldódjék a láng,
fúvást bár ne hallanék.*

Szvetlozar Igov

- A kis népek olyanok, mint az apró emberek: gyanakvók, sértődékenyek s ágaskodók.
- A határtalan hatalom az örülettel határos.
- Nem az a legszörnyűbb, hogy az ember pótolható, a legszörnyűbb az, ha felesleges.
- A farkasok nem szülnek csordákat, a csordák azonban szülnek farkasokat.
- Az idősek s a fiatalok másként s másként koránkelők. A fiatalok szeretnek élni, az idősek odázzák az örök álmot.
- Van aforizma, mely a túlcsordult pohár cseppjére, van, amelyik az üres zsákból kirázott morzsára hasonlít.
- Egyes nemzetek írják a történelmet, mások – másolják.
- Akasztásra legalkalmasabb a családfa.
- Egy ismert történész arról akar meggyőzni, hogy mennyivel jobb lett volna, ha a bolgár nép nem török, hanem osztrák rabság alá kerül. A nyugati rabság – miként ezt az Osz-

rák–Magyar Monarchiában élő szlávok esete mutatja – civilizáltabb volt.

Íme, mit felelt e kérdésre Tolsztoj: a Moszkvából kivonuló oroszok számára a „jobb lesz majd a francia irányítás alatt vagy rosszabb” kérdés nem létezik: „francia irányítás alatt nem lehet lenni: ez a legrosszabb”.

Szerintem ez az egyetlen válasz a kérdésre: melyik rabságban lenne „jobb”.

– Néhány szót „európaizálódásunkról”. Nem szabad elfelejteni, hogy bizonyos értelemben Európa európaizálódása, Európává válása balkanizálódása révén történt meg, úgy értem, akként, hogy tudatosította örökségét, azt az utód-voltot, hogy új kultúráját Hellasz mintájára teremtetten meg. Hellasz pedig mégiscsak a Balkánhoz tartozik. A Balkán is adott valamit Európának, hogy az Európa legyen, aztán, a balkáni népek – átdolgozva s új szakaszban, más formában – visszavették azt tőle, hogy ismét Európa legyenek. A kultúra, úgy látszik, ilyen körcsere szerint alakul.

Ekaterina Joszifova

BEHÚZOTT SZÁRNYAKKAL

tépázott szárnyakkal
megperzselt szárnyakkal
száll le
az éj
közöttük kibullunk
röpülünk
A MENEDÉK
nem menedék:
a menedék az ahol
érzed hogyan fogad el az élet
folyik körülöttes
benned
és nélküled

Ott

Ott
jéghideg, szikrázó és
a szűkösséget széttáró. Ott
én nem voltam.

Az árnyék

Szép a póre falon
tisztá
így szín nélkül ráncatlan
mozdulatlanul.

Marin Kolev

Líragrafikák

S
így
minden
föntebb álló
az alatta lévőre
lép, rajta nyugszik.
Jaj a leglentebbieknek.
Ropognak csontjaik, csigolyáik.
De gyakrabban áll a piramis a csúcsán,
s akkor az egész súly egyetlen főre esik.

— — —

Két
egyforma
piramis egyszerűen
egyesül, amíg minden
más esetben egyikük elveszti
csúcsát, s marad pusztán szárnalmas
töredék, bármennyire is kezes ütésben
talált egymásra kő és kalapács.
Parafa s vas figurája jobban
boldogult volna, de
csak mint bója
tajtékos
vízen.

Nikolaj Szarafov

Bagonalizmusok

Miután a történelmileg „szükségszerű” név szerint és önmegszólítván Lukawago Bagónak kereszteltetett el, bajosan volt ajánlandó odaadottság nem nyújtása.

— — —

A világtörténelem fehér foltjai útján a többekközötthöz létrejött ugyanez veres-feketében – az eszme színskálája, amelynek gazdag paletta volta kolorálja a „Lukavágó-Baginónak” az „embereléfantból” „Lukabagó-Vaginóba” történő szintelen átmenetét, szemléletes szemszögből ez pedig a „primitarizmus” egyszerűsített szótárában található, ha egész meglelési biográfiájának rövidítése alatt keresik majd.

— — —

Megérett a szükségessége, hogy a megfelelő minisztérium kebelén belül tündököllő osztályt hozzanak létre – amely, annak volt rendje s módja szerint, a lukawago-bagói elefántizmus teljes bájos ormánykodásának felragyogása után virradott fel.

Alekszandar Szekulov

A bolgár nép és az állami, politikai és egyházi férfiak közötti viszony Rómeó és Júlia híres szerelmi jelenetének fonákjára hasonlít leginkább.

Potenciális csábítói mivoltukban a férfiak keményen markolják az erkély vasát, a nép pedig a szemérmes Júlia szerepében szemérmesen kukucskál valahol a rózsák között.

A bolgár Rómeó gondja nem az, hogy Júliát rávegye, jusson fel hozzá, hanem hogy hazafias kitartást szítson benne, miszerint történelmi helye éppen a rózsák között van.

Itt jön segítségül a nyelv.

Mert miként a szerelmes párbeszédben, ugyanígy a politikai udvarlásban is az a cél, hogy elcsábítson és otthagyon. Ez arra készíti a színészeket, hogy kifejezetten ügyeljenek az intonációra, a fenyegető suttozásra, a kifejező mimikára, miközben mit sem törődnek a mondottak értelmével, ami pedig a szerelmi diadal kötelező feltétele.

S amíg tart ez a híres-neves-szerelmi tragédia, az erkély mind magasabbra emelkedik, a rózsza pedig egyre sűrűbb lesz.

— — —

Az embernek néha elege lesz, eladja juhait, és fölballag egy áfonyával benőtt dombra.

Hentereg a fűpamlagon, kéjeleg a széllal, és csavarog csak a nyár áttetsző folyosóin.

Meglepheti ott az elfeledett érzés is, hogy él, de ez nem feltétlenül tragikus érzés.

Legföljebb berúg, mint az ágyú, de mi jelentősége van bárminek is, ha az áfonyás dombon vagy?

Oktalan fickó volt az ördög, mikor Jézust a pusztába vitte, hogy megkísértse.

Mi mást tehetne ott a megkísértett, mint hogy ellenáll?

Vitte volna föl az áfonyás dombra.

Megtakaríthatta volna neki a Golgota megmászását. És a keresztet is elkerülhette volna.

Mária Magdolnáról pedig egyáltalán nincs ínyemre szót is vesztegetni.

Azzal az áfonyaillatú ajakkal...

A nava

A „nava” 1987-ben bontott zászlót. 1990-ben már azonos nevű periodikában gyülekeztek a filozófiával s elmélettel megtámogatott „bolgár rövidek”. A „nava-manifesztum” – melynek értelmi szerzője és megfogalmazója Ivan Metodiev költő – első pontja így hangzik:

- Amennyivel több energia születik a szavak között, annyival kevesebb szóra van szükség. Amennyivel kevesebb szóra van szükség, annyival szabadabb a kifejezési forma. Mely bizonyos számú szó felett már (ritmikai, intonációs, gondolati, szerkezeti) ismétlés következik mindig, az ismétlés szabályt szül, a szabály pedig a szabadság halála. Sok szó – kevés szabadság. Az ezen elvet megvalósító legrövidebb formák összessége – ez a nava.

Néhány további pont a manifesztumból:

- A nava a legrövidebb költői forma. Általában egy-két-háromsoros vers. De először is nem minden ilyen rövid vers nava, másodsor: vannak formák, melyek költőiek, de nem feltétlenül versek. A nava számára nem az a fontos, hogy vajon vers, vagy nem, hanem, hogy nava-e, vagy nem az. Ezért gyakran töredék, átfogó metafora, filozofikus aforizma formájában jelentkezik. A nava nem ismer szabályokat, vagy legalábbis legközelebb ahhoz az illúzióhoz áll, hogy szabály nélküli létezés is lehetséges. A szabadság az, hogy a művészet annak összetörése pillanatában jusson el a formához.

- Voltaképpen a szabályoktól való szinte teljes mentesség az egyik legényegesebb különbség a nava és a haiku klasszikus változatai között.

Alekszandar Gerov verse például: *Fájdalom.*
Fáájdalom!
Fájdalmacska...

nem felel meg a haiku kívánalmainak, nem haiku, ám nava; Pascal „gondolkodó nádszálát” sem lehet versnek mondani, de ugyancsak nava. Nem állítható azonban minden metaforáról, hogy „ez nava”.

- Amikor megkérdezték Tosut, „Mi Buddha?”, azt válaszolta: „Buddha”; amivel ő egyáltalán nem választ adott, hanem csak megtalálta azt a folytatást a kérdéshez, amely a navához vezette, magát a kérdést a nava részévé tette:

– *Mi Buddha?*
 – *Buddha.*

- Sorolhatók a példák, melyek elsősorban az ún. válasz nélküli vagy (logikai szempontból) értelmetlen kérdésekkel kapcsolatosak. Ezek tulajdonképpen főleg létezési kérdések – kezdve a „Mért nem semmi minden?” és a „Mi az értelme mindennek?” egészen a „Mire való a világ?” és a „Mi az élet (az ember) értelme?” – kérdésekig bezárólag. E kérdések mindegyikében az a közös, hogy a valóság formáján túlra mutatnak.

- Ha minden valóságot kölcsönösen összefüggő jelenségek együtteseként meg lehet határozni, akkor a valóságon belüli mozgás minden esetben októl okozatig, formától formáig tartó mozgás – vagyis minden esetben elválasztást és elválasztható (definiálható) formák közötti mozgás. Ezen át léptethető be a logikus mozgás fogalma.

- A létezésre másképp, mint költőien, nem lehet kérdezni, és nem is lehet másként rá válaszolni – csak költőien.

- A nava a költőiség pillanatisága.
- Miért élek? Egyáltalán: miért él bármi is? Mi Isten? Mi az anyag? Mi a lényeg, a mivolt? Van-e célja az életnek, rendeltetése? Mi a remény és a szenvedés értelme? E kérdésekre lehetetlen logikus választ találni, de lehetséges költői értelmezést keresni: minden válasz, mely úgy viszonyul a kérdéshez, amiként az elemek viszonyulnak egymáshoz a költői képben – igaz válasz.
- A világ értelmét keresni annyit tesz, hogy a világot mint jelenséget valamely költői térben vizsgáljuk meg.
- A lényeg elérhető, de meg nem található.
- Istent nem érdekli, ki hisz benne, csak az – ki éri el.
- Költői – ez azt jelenti: lehetséges.

Ez egyszerűen –
mint az, ami.

Ez
az,
ami.

(Krum Acev)

Híd ez a fa az égbe röppenő
madár s az őt a földön követő
árnyék között. (Plamen Antov)

Fejem párt és templom.

(Ivan Arnaudov)

Az élet pedig
elérhető, akár
a lepke halála.

(Georgi Barbarov)

a konyhai húsdarálóból ugyancsak
sok út ered
az idő egységében (Szofija Branc)

Azt hittem lehet szerelem
de az csak akár esőillat a levegőben
és hogy érzed mint záporozik valahol
de itt nem.

(Szilvia Csoleva)

E rezzenésben tetten érem a minden-
ség szerkezetét.

A villaggal vitatom tekinteted.

(Blaga Dimitrova)

Reszketve kapcsolom be
inboxában őriz-e még mindazt

amit beszélgettünk
mielőtt eget váltana mindegyikünk
(Jordan Eftimov)

a bűn kihordható (Cvetanka Elenkova)

Bizonyított tény
hogy a világegyetem tágul
következésképp
mi egymástól kölcsönösen
távolodunk (Georgi Goszpodinov)

A szív halálának szörnyű híre
végül az ujjakhoz is elért,
s körmüket a porba elvájták.
(Borisz Hrisztov)

Tűzálló a ballagó lány,
ha mosolya hajnal,
méhe pedig tűzfészek. (Ani Ilkov)

Elfojtok egy tüzet, el egy másikat,
mennyi sok tüzet, hogy a hamuba
verssört vagy nevet
írhassál (Mirela Ivanova)

Kivágtak egy fát,
de nézd, árnyéka a kertben
árválkodik még. (Zdravko Kiszjov)

Üres térbe ne üssél – térdre hullasz.
(Ivan Kolarov)

Legel a számár a rozsban. Azután
rozsállik. (Ilinda Markova)

Mily királyi megjelenés –
ködpalástban
panyókán a szél. **(Ivan Metodiev)**

Megfagynak életem tájai, nyugodt
hidegség jár át. Ne fossz meg fájdalomtól, Isten. **(Rada Moszkova)**

Szeretem az éjszakát.
És a pillangóit.
Szeretem az éj pillangóit.
Színeiket.
És gombostűik. **(Murad Murad)**

Kedvesem,
sokáig hittem,
hogy téled és tőlem
és nem valaki mástól
függ,
hogy legyen valami,
de tessék – nincsen csak semmi
és nincsen senki. **(Georgi Pasov)**

Némely ember jelleme, akár az árnyé-
ka – óránként változik. **(Ivajlo Petrov)**

Úgy játszott a macska az egérrel,
mint macska az egérrel. **(Ivan Radoev)**

Miért sietsz feltörni, forrás? Lejtő vár.
(Radoj Ralin)

Két hópehely szeretkezik
egy rendőrsapkán.
Walt Whitman sápad. **(Elin Rahnev)**

Földre huppan az alma –
éhes Newtont keres.
(Sztojan Ranenszki)

Az éjszaka börtöne – tátong a Hold
– tárt ajtó az öröklétre – onnét is lát-
nak engem – öröklét – de nincsen két
hold ebben a templomban.
(Veszelin Szariev)

Tűnődésből hőkkenés a tévedéstől
való félelem miatt. Gyors öltözködés,
rendbehozás. Lefelé menés a lép-
csőn. A kapu kinyitása. Váratlan kint-
re kerülés. Tévedés. **(Ivan Sztanev)**

Ne vess követ a halálra,
amikor
halálhajításnyira vagy tőle. **(Aziz Tas)**

Két csók között
mind a kettő
– magányossága. **(Malina Tomova)**

Mennyire más nap
Reggel óta pukkadoznak
a gránátalma bimbói **(Penka Vatova)**

Ivan Canev (1941) költő. Több magyar kortárs költő és klasszikusok bolgár fordítója. Magyarul verseskötete jelent meg. **Petar Cuhov** (1961) költő, prózaíró és zenész. **Krisztin Dimitrova** (1963) hat verseskötet és három prózakötetet jelentetett meg. **Szvetlozar Igov** (1945) professzor, irodalomtörténész, esszéista, költő. Átfogó irodalomtörténeti kötetek szerzője. **Ekaterina Joszifova** (1941) költő. Tucatnyi verseskötet jelent meg. **Marin Kolev** (1939) Lovecsben élő költő. **Nikolaj Szarafov** (1944) képzőművész, író. 1970 óta Münchenben él. A Bagonalisztikai Intézet alapítója. **Alekszander Szekulov** (1964) Plovdivban élő költő és prózaíró.

Krum Acev (1948); **Plamen Antov** (1964); **Ivan Arnaudov** (1932); **Georgi Barbarov** (1955); **Szofija Branc** (1949); **Szilvija Csoleva** (1959); **Blaga Dimitrova** (1922–2003); **Jordan Eftimov** (1971); **Cvetanka Elenkova** (1968); **Georgi Goszpodinov** (1968); **Borisz Hrisztov** (1945); **Ani Ilkov** (1957); **Mirela Ivanova** (1962); **Zdravko Kiszjov** (1937); **Ivan Kolarov** (1923); **Ilinda Markova** (1944); **Ivan Metodiev** (1946–2003); **Rada Moszkova** (1933); **Murad Murad** (1970); **Georgi Pasov** (1960); **Ivajlo Petrov** (1923–2005); **Ivan Radoev** (1927–1994); **Elin Rahnev** (1968); **Radoj Ralin** (1923–2004); **Sztojan Ranenszki** (1952–2004); **Veszelin Szariev** (1951); **Ivan Sztanev** (1959); **Aziz Tas** (1973); **Malina Tomova** (1950); **Penka Vatova** (1959)

Teodora Dimova

Andreja

Teodora Dimova Szófiában született 1960-ban. Angol szakon szerzett diplomát. A Bolgár Nemzeti Rádió szerkesztője.

Regényei: *Emine* (2001), *Majkite* (Az anyák). A 2004-ben írt művel, amelyből e részletet vettük, elnyerte a Razvitie irodalmi nagydíjat

1999 óta hét drámával van jelen a bolgár színházi világban. Több fesztiválon aratott sikert műveivel.

Néhány elveszett tinédzser mesél a könyvben az életéről – a magányáról, arról, hogy szüleik, tanáraik, környezetük nem érti meg őket. A kiválasztott szemelvényben Andreja azzal a teherrel birkózik, amit apja és anyja visszavonhatatlanul elrontott élete és öröklődése ró rá, s amelytől ép lélekkel nem, csak magára vett büntudattal próbálhat meg megszabadulni. A mai kor elveszett nemzedékének ifjú tagjai magukra hagyva megpróbálják felfogni a felnőttek világát, amelynek a küszöbén állnak. Valaki kérdéseket tesz fel nekik. Összezavarodva beszélnek ki, ami lelkük mélyén rejlik. Csak a végén derül ki, hogy amit követünk, az nyomozás egy gyilkosság ügyében.

Teodora Dimova második regénye megrendítő lélekelemzés, mely a krimi szálait is magában hordozza. A lelki egyensúlyukat nem lelő gyerekek gyilkossággal lépnek be a felnőttek világába, megölik az egyetlen embert, akinek sikerült magához édesgetnie őket, az osztályfőnöküket, Javorát. Igen, azt a személyt, akit folyton emlegetnek az elbeszéléseikben, akit imádnak.

Teodor Dimova könyve mindannyiunkat vádol, akik hagyjuk, hogy gyermekeink a szeretettől megfosztva odavessék ártatlanságukat a kilátástalanságnak, kiáltás egy lélektelen társadalom megmentéséért.

Nézte őt, ahogy jön lefelé a lépcsőn – lelassult mozgásával, használtan vett fehér ruhájában, nem fogadta el a ruhákat, amiket Pavel vett neki, mert Pavel nem ad pénzt, hogy magam vegyek ruhákat magamnak, hanem eljön velem az üzletbe; a használtan vett fehér ruhájában, még arra se vette a fáradságot, hogy kimossa, így a szegénység, a nyomor, az idegenség, a

nélkülözés jellegzetes szaga áradt belőle, azok felsőbbrendűségéé, akik ezeket a ruhákat odaajándékozzák, az európai gazdagok felsőbbrendűsége, a szép anyagaik, az illataik önérzete – a ruhája fehér volt, a pólója elejére valami jel volt nyomtatva, amely a hippik száz évvel ezelőtti jelére hasonlított, arra a jelre, amely után ment, és valószínűleg összekeverte a pólon lévővel, sőt

valószínűleg ezért vette meg a pólót, teljes két levát adott érte, mert összetévesztette a hippik jelével a pólón lévő, meghatározhatatlan jelet. De ha Andreja megkérdezte volna – azt hitted, hogy ez a hippik jele, azért vetted meg a pólót, ugye? Butaság!, felelte volna Hrisztina, rámeresztette volna hatalmas kék szemét és az alatta lévő még nagyobb táskákat, te meg, folytatta volna Hrisztina, honnan ismerhetnéd a hippik jelét, te tizennégy éves pisis, mit tudsz te a hippikről, mindent tudok, mama, válaszolta volna Andreja, mindent, mindent tudok róluk, a kinyúlt ruháikat, az elnyűtt pulóvereiket, hogy nem volt farmer, az iskolai egyenruhákat, hogy hogy nyírtak meg benneteket a kapuban, mint a nyájat, a WC-ben való cigizéseket is tudom, a Sztolicsnaja vodkát, fel nem foghatom, hogy tudtátok meginni, a bulikat, ahova tizenegy óráig engedtek el titeket, hogy nem voltak pólók, hogy nem voltak hanglemezek, akkoriban „bakelit”-nek neveztétek őket, „bakelit”!, mondta szinte kiabálva Hrisztina, pontosan, anyu, tudom, azt mondtátok: megvan a Bad Company legújabb bakelitje, például, honnan ismered a Bad Company-t, ismerem, anyuci, az apuval, a barátaitokkal való beszélgetéseitekből, mert ugyebár egy bizonyos pillanattól kezdve, amikor vendégségben vagytok vagy amikor nálatok vannak vendégek, csak arról beszéltek, anyu, a bakelitekről, a bulikról, az egyenruhákról, a kommunizmusról – anyu, kérlek, ne menj el, miért? kérdezte Hrisztina, és a szeme valahogy megdermedt a térben, az egyik annyira ijesztő mozdulatlanság, és Andreja nem bírta válaszolni neki, az volt az érzése, hogy az anyja meghal ebben a néhány másodpercben, amikor megdermed, nem volt biztos benne, hogy újra meg fog mozdulni, miért ne menjek el ma este? kérdezte ismét csodálkozva Hrisztina,

mintha mi sem történt volna, csak sétálni fogok, nézett rá Hrisztina még furcsábban, csak sétálni fogok az éjszakai utcákon, ugye tudod, tudom, anyu, felelte Andreja, én pedig követni foglak és elbújok, és félni fogok az utcákon, ahol te jársz, hogy lemenjek veled az aluljárókba, bele vesszek utánad a parkokba, figyeljelek, kövesselek, az éjjelnappali boltokban hátat fordítsak neked, te meg elmenj mellettem, és még csak ne is sejtsd, hogy ott vagyok, hogy lássalak, ahogy körül nézel, ahogy a zsebedbe dugod az üveg vodkát, ahogy újból körül nézel, olyan ijedten, olyan alacsonyan, olyan kicsin, kék szeműn, a szemed alatt a hatalmas táskákkal, hogy remegjek érted, nehogy elkapjanak a vodkával, hogy lássam, hogy ülsz le egy padra, hogy húzod meg az üveget, hogy gyújtasz rá az első cigire, hogy mennek el melletted egyfolytában különböző alakok, és te azt ajánlgatod nekik, hogy igyatok vodkát, és néhányan közülük leülnek melléd, bedrogozva, részegen, és ti egy üvegből iszátok a vodkát, ilyenkor én belefáradok a sötétben ácsorgásba a bokrokban, egy fa mögött, belefáradok abba, hogy kövesselek, meggyűlöllek, annyira meggyűlöllek, hogy a gyomrom is belefájdul, és sikerül nem elbőgnöm magam, és sikerül nem beleordítanom tele torokból a csöndbe, az éjszakába, néhány méterre tőled és az alkalmi társaságotól, miért, miért, Uram, miért adtál más gyerekeknek anyát, nekem meg ezt a hitvány, ezt a szemét alakot, akinek a lelke gyógyíthatatlan betegségben szenved, ennek a szemét alaknak miért nem sikerült megbirkóznia a sebbel a lelkében, pedig másoknak sikerült, miért dönti magába így az alkoholt, mi hiányzott neki, mit akart, itt voltam neki én, az apu, a munkája, végül is nem elég ez, mit akarhat még az ember az élettől, és honnan jött a be-

tegsége, az egész szerencsétlenség, ami sugárzik belőle, a romlás, a zül-
löttség, miért szenvedsz, mi hiányzik
neked, kérdezte tőle egyszer Andreja,
nem vagy elégedett, mindenünk meg-
van, apu dolgozik és eleget keres, mi-
ért vagy mindig olyan szomorú, anyuci,
miért nem nevensz, miért nyúlik meg
olyan rettenetesen az arcod, mondd
meg, kérlek, mondd meg, és Hrisztina
így felelt: reggel úgy ébredék, mintha
egy üst kátrányból húztak volna ki nagy
kínnal, még lélegezni is nehezemre
esik, fizikai fáradtságot érzek, mintha
egész nap dolgoztam volna, és minden
fekete, fekete, fekete, és nem akarok
felkelni, és már nem akarok lélegezni,
és semmi sem tud örömet szerezni,
minden új gondolat csak nyomaszt,
egyre jobban és jobban beletaszít a bá-
nat kátrányába, és nekem nem örülsz,
kérdezte őt Andreja, nem, nem örülsz,
Andreja, egyáltalán nem örülsz, tudod,
minél jobban megnősz, annál jobban
sajnálom, hogy megszülettek, sajná-
lom, hogy hozzámentem Pavelhoz, saj-
nálom, hogy élek, sajnálom, hogy egy-
általán megszülettem, és ti ketten
Pavellal szörnyen a terhemre vagytok,
be kell vallanom neked, kicsim, hogy
néha még magam előtt is titokban el-
képzelem, hogy elűtött benneteket a
villamos, egyszerre mindkettőtöket,
hogy sírok a temetéseken és fekete
szemüveget viselek, de a lelkem mé-
lyén örülsz, mert most már nyugodtan
öngyilkos lehetek, anélkül hogy attól
tartanék, hogy az öngyilkosságom
megnyomorítja a lelkedet, az életedet,
a sorsodat, de anyu, hogy mondatsz
ilyet nekem!, kérdezte Andreja, és a ke-
zét az anyja hosszú szőke fűrtjeibe fúr-
ta, hogy lehetsz ilyen szép és ilyen bol-
dogtalan, anyuci, tényleg szépnek tar-
tasz?, kérdezte Hrisztina, mindenki
szépnek tart téged, az apu, a barátaid,
a kollégáid, apu azt állítja, hogy hajdan

mindenki szerelmes volt beléd, hajdan,
hajdan, ismételte meg Hrisztina, haj-
dan, de most nem, most nem adják
meg a mobilszámukat, nem nyitják ki
az ajtót, ha elmegyek hozzájuk, leta-
gadják magukat, ha telefonon keresem
őket, csak hallgatnak és néznek en-
gem, ha úgy adódik, hogy beszélge-
tünk, honnan jött ez a boldogtalanság,
Andreja, az örömmek ez a hiánya, ez
betegség, Andreja, ez az élni nem aka-
rás, a világnak és az égnek ez a tagadá-
sa, nem tudom, Andreja, arra gondo-
lok, hogy fizetek valakinek, hogy lőjön
le, hogy gyilkost fogadok fel a saját el-
pusztításomra, nem mondatsz ilyene-
ket nekem, anyuci, nincs jogod ilyene-
ket mondani nekem, ha beleegyezel,
hogy te lőj le engem, Andreja, gyer-
mekem, a legjobbat teszed velem, amit
az anyáddal tehetsz, egyetértesz,
Andreja, büszke leszel rá, hogy nagyon
nagy jót tettél az anyáddal, ne, kérlek,
a sírás felidegesít, tudod, hogy sírással
semmire se lehet menni, csak a meg-
öléssel, ez a dolog a sírással csak kita-
láció, van gyógyszer a sírás ellen, ha to-
vább sírsz, te pedig már egész éjjel
sírsz, adok neked egyet az én gyógy-
szereim közül, amelyek a sírás ellen
vannak, amelyek megölik a sírást, úgy,
ahogy én akartam tőled, hogy megölj
engem! Ha megölsz engem, Andreja,
ha megölsz az anyádat, nem anyagyil-
kos leszel, hanem anyamegmentő, ki-
találok neked egy tervet, hogy hogyan
ölj meg, természetesen jobban szeret-
ném, ha egy profi tenné meg, de látod,
az apád még öt levát sem ad nekem,
hogy annyim lenne, gondolod, hogy
nem próbáltam meg, hogy nem léptem
kapcsolatba, kapcsolatba léptem,
Andreja, megpróbáltam, ötezer euró a
tarifa, a fele a gyilkosság előtt, a másik
fele a gyilkosság után, de az én ese-
temben az egész összeg előre, és
Andreja lecsúszik az ágyról, fuldokolva

a sírástól, vörös szemekkel, amelyek elmosódtak a könnyekben, abban az öntudatlan állapotban, amelyet a végtelen sírás és a hosszú sírás okozta szomorúság idéz elő, abban az állapotban, amelyben az okok elmosódnak, abban a kábulatban, mintha Hrisztinának sikerült volna kitépni a lánya lelkének egy darabját, mintha hosszan erőlködött volna, és végül sikerült volna kitépnie, és most mohón tömte volna magába, álnokul rágcsálta, lerágta Andreja lelkének darabkáját, talán azt gondolta, hogy az erőt ad neki, vagy legalábbis megfertőzheti a lányát is a saját betegségével, és ketten együtt fognak betegeskedni, és együtt fognak bemenni a szomorúság, a kárhozat és a szerencsétlenség kátrányosüstjébe, és együtt fognak kijönni onnan, mintha Hrisztina mások számára láthatatlan keresztet hordozott volna, mintha saját maga számára is érthetetlen bűnért vezekelve. Pavel és a barátai hangja visszhangzott az előszobában, ahová Andreja kísért ki az anyját a számára érthetetlen éjszakai röppályáira, amelyeken évek óta mozgott és álmodozott a halálról, a mozdulatai lelassultak a gyógyszerektől, lassan és koncentrálni ment le a lépcsőn, erősen kapaszkodott a korlátba, a lift előtt megállt, kinyitotta az ajtaját, nem volt elég ereje, hogy gyorsan és ügyesen szálljon be a liftbe, mielőtt a hatalmas vasajtaja rácsukódna, összenyomná a vállát, ő pedig megtántorodna, és Andreja fentről nézte őt, és a szíve összeszorult az anyja iránt, a gyógyszerei iránt, az éjszakai sétái iránt érzett sajnálattól, attól, hogy a lift vasajtaja rácsukódott és összenyomta a vállát, és ő megtántorodott, büntudattal fordult felé, és a tekintetével azt mondta: ne haragudj, bocsáss meg, hogy ilyen vagyok, hogy még egy liftbe se tudok rendesen beszállni, és megnyomta a gombot, és elindult le-

felé. Kint tombolt a nyár, a futball-világbajnokság döntője ment, és az apja és a vendégei a nappaliban nevetgéltek, a hűtő tele volt sörrel, és senki nem vette észre és nem aggódott azon, hogy Hrisztina elment, Pavel és a többiek úgy tekintettek rá, mint egy életetlen tárgyra vagy egy bosszantó részletre, amihez már régen hozzászoktak, és beletörődtek az elrövedezésébe, a hallgatásába, a lelassult ritmusú jelenlétébe, amíg áthalad a szobán. Ha ott maradt velük, Hrisztina – akit a gyógyszerek lebénítottak, majdnem mozdulatlaná tettek – csendesen lehajtotta a fejét, és maga elé meredt, mint egy szégyenlős diáklány, de valójában elaludt, azokba a meddő és zavaros álmaiba merült, amelyekből még félelmetesebb volt felébredni. Pavelnek régóta volt már szeretője, a gimnáziumi első barátnője, az egyetlen nagy szerelme, aki férjhez ment és elvált, és néhány éve Pavel és Ina újra együtt járt, de Pavel, ahogy Andrejának elmagyarázta, nem akart elválni Hrisztinától, nem azért, mert szerette őt, nem azért, mert sajnálta, hanem mert az etikának vannak alapvető törvényei, amelyek szerint nem hagyhatja őt ebben az állapotban egyedül. Ezt mondta a lányának. Egy este rábeszélte a lányát, hogy menjenek el együtt egy étterembe, és megmagyarázta neki, hogy sohasem szerette az anyját, és nem is tudja, miért vette el feleségül. Vagyis tudom, tudom, folytatta Pavel, és most elmondom neked: mert Ina, az egyetlen nagy szerelmem férjhez ment, miután szakítottunk, és én nagyon féltékeny voltam, és gyereke született, és én is akartam családot, feleséget és gyereket, hogy olyan legyek, mint Ina, komoly ember, akinek családja és felelőssége van, úgy, ahogyan Inának, meg akartam bosszulni őt, azt akartam, hogy féltékeny legyen rám, és legyen olyan bol-

dogtalan, amilyen én, és elvettem az anyádat, és te azonnal megszületted, és én komoly emberré váltam, akinek családja és felelőssége van, és továbbra is folyton Inára gondoltam, nyomon követtem az életét, néha láttam őt, és egyre jobban szerettem, egyre féltékenyebb voltam rá, állandóan fájdalmat akartam okozni neki, meg akartam bosszulni őt, azt akartam, hogy az enyém legyen, hogy szeretkezzek vele, hogy vele éljek, hogy gyerekeim legyenek, sok gyerekem vele együtt. Sajnálom, válaszolta neki Andreja, sajnálom, hogy csak egy gyereked van, és ő sem Inától, hanem Hrisztinától, sajnálom, apu, hogy én jutottam neked, sajnálom, hogy megszülettem, ne, ne sírj, sápadt el Pavel, félreértettél engem, Andreja, tényleg félreértettél, mindenki minket néz, kérlek, csendesebben, kérlek, menj ki, Andreja, imbolyogva kiment az étteremből, a vendégek csodálkozó és sajnálkozó tekintetétől követve, és Pavel is kiment nem sokkal utána, utolérte, és megfogta a vállát és megrázta, és Andreja látta, hogy ő is sírt, hogy nem tud megszólalni, hogy fojtogatták őt a szavak, amelyeket az imént mondott ki, Andreja, gyermekem, Andreja, gyermekem, és a haját simogatta, meg tudsz nekem bocsátani, mondd, meg tudsz nekem valaha bocsátani, és a vállát rázza a zokogás, és magához szorította őt, és most darabokra török és a kezében maradok, gondolta Andreja, és a szakállá szúrta a szemét, míg a férfi elborította a csókjaival, ígérem, jelentette ki az égnek és a gyermekének, ígérem, hogy soha, soha, soha nem lesz másik gyerekem rajtad kívül, csak bocsáss meg, ha tudsz, Andreja, gyermekem, és mindketten kéz a kézben elindultak a nyári utcán, átölelve egymást, derűsen és tisztán, mintha éppen most találták volna meg és ismerték volna fel a szeretetet.

Ettől a naptól kezdve Ina megismerkedett a családi barátaikkal és fokozatosan a család legközelebbi barátjává vált, a legkedvesebb barátjává, aki helyettesítette Hrisztinát a családi ünnepeken, a hétvégéken, karácsonykor és húsvétkor, Hrisztina otthon maradt a legkedvesebb kaktusza mellett, a gyógyszerektől kábultan, egy pontra meredve, az örültek egyenletes és jellegzetes imbolygásával, az óceán mélyéről jövő hangokkal, amelyek beszéltek hozzá, a szomorúság poklának látomásaival, amelyek körülötte keringtek, feneketlen depressziói feketeségével, amelyek mérges pókként itták át a lakást, beleivódtak, a fotelekbe, a szőnyegekbe, a tapétába, Hrisztina szemébe, amely valaha olyan kék és áttetsző volt; vigasztalansága és rémüllete, szomorúsága, betegsége elüldözte Andreját és Pavelt a lakásból, és ők beültek a kocsiba és elmentek Ináért és a gyerekéért, és elmentek ebédelni valahova messze, messze, messze a várostól és Hrisztinától, Andreja és Ina gyereke játszottak és egymást licitálták túl, ki milyen banda tagja, melyik Counter strike klán tagja, és kinek hány szerelme volt, és ki merre járt a tengernél, és milyen linkek vannak a Neten és kivel chatel, ezalatt Pavel és Ina kiitták az üveg vörösbor, dohányoztak, és egyfolytában fogták egymás kezét, és egymás szemébe néztek, és a gyerekek nem mertek közelíteni az asztalhoz, hogy ne rombolják szét a Pavel és Ina körülötte szerelemgubót, amely egyedül volt képes a biztonság és a melegség érzését kelteni számukra. Amikor délután hazamentek, Hrisztinát ugyanabban a pózban találták, ugyanabban a helyzetben, ugyanarra a pontra meresztve a tekintetét, néha az eltelt időt csak az elszívott cigaretták számából lehetett észrevenni, és ilyenkor Andreja folyton kérlete az apját, hogy

állítsák le az erős gyógyszereit, és csak a szinten tartókat kapja, hogy legalább mozogni tudjon, hogy legalább beszélni tudjon, hogy ne bénítsák le ennyire a mozdulatait és az agyát, de akkor kórházba kerül, mondta Pavel, ugye senki nem akarja, hogy kórházba menjen, nem, üvöltött fel Andreja, senki nem akarja, hogy kórházba menjen, akkor nagy dózisban kell adnunk neki az erős gyógyszereket, amelyek megfékezik a rohamait, még egy hónapig lesz ilyen állapotban, a rohamok elmúlnak tél elején, és lecsökkentjük az adagot a szokásosra, jó, apu, suttogta Andreja, és ketten elkezdtek levetkőztetni Hrisztinát, mint egy régi, csúf babát, felhúzni rá a pizsama nadrágszárait, beledugni a merev karját a felsőrészbe, kikísérték őt a fürdőszobába és odaadták neki a fogkefét, azt mondták neki, hogy mosd meg a fogát, ő pedig állt mozdulatlanul, kezében a fogkefével, nézte a saját képét a mosdó feletti tükörben, mosd meg a fogad, mosd meg a fogad, és Pavel elkezdett kiabálni, Hrisztina, hallod, mosd meg a fogad, büdös vagy, szagod van, egyáltalán nem váltasz fehérmeműt, nem fürdesz, már nem lehet melletted megmaradni, anyuci, drága anyukám, mosd meg, kérlek, a fogad, suttogta a fülébe Andreja, apa őrjöng, apa már nem bír téged elviselni, mert nagyon büdös vagy, nem tud egy szobában aludni veled, mert iszonyú szagod van, már régóta a díványon alszik a nappaliban, mert te nem mosod meg a fogad, és ő nem tudja kialudni magát, és nagyon, nagyon ideges, és ezekre a megsemmisítő érvekre Hrisztina kivette a műfogsorát, kinyitotta a vízcsapot, és merev mozdulatokkal elkezdte mosni a fogkefével a fogát, fogkrémet is kell tenni a fogsorra, mondta Pavel, és a hangja megtört volt, egy kettétört hang, és a tekintete nehézkesen és lassan követte Hrisztina moz-

dulatait, kezének szorgos mozdulatait, a nő csak síkálta, síkálta és síkálta a rózsaszín fogínyét, majd megfordította és folytatta a síkálást a másik oldalán, amíg Pavel ki nem rántotta a kezéből, amíg le nem öblítette, amíg vissza nem tette a szájába, Hrisztina hatalmas kék szemében rémület tükröződött, amikor Pavel megragadta a fogsorát, rémület az erős kezétől, attól, hogy szétnyitotta a száját, az érthetetlen szavaktól, az erős hangjától, Andreja nyugtató suttogásától, a hangok visszhangzásától a fürdőszobában, amelyek egy hatalmas, nehéz labdává álltak össze, amely a fejében pattogott, a hanglabda a fejében süvített és pattogott, és a kórházi fürdőszobára emlékeztette, ahol slaggal fürdették, ahová meztelenül vitték be – őt és még néhány hozzá hasonlót –, durván vetkőztették le őket, meztelenek voltak, és az egyik ápoló elkezdte slaggal locsolni rájuk a vizet, erős víz-sugár, hosszú kefe, amivel beszappanozták őket, majd a legerősebben engedték meg a vizet, mindenki kiabált, mert a víz-sugár erős volt, mindannyian ösztönösen hátat fordítottak, és az ápoló úgy csapkodta a vízzel a hátukat, mint egy ostorral, a hónuk alját, a lábuk közét az erős víz-sugárral, a talpukat, a hajukat, majd fehér lepedőbe csavarták őket, mert törülköző nem volt, és visszavitték őket a szobába, és azt mondták nekik, hogy törülközzenek meg és aludjanak.

Andreja hallgatta Pavel hangját, Ina mély hangját, akinek mindig sikerült nevetést fakasztania, a legszomorúbb történetet is viccesen mesélte el, könnyed, vidám és légies érzés volt vele lenni, majd ismét a kitörő nevetést, már majdnem fél kilenc volt, amikor a vb-döntőnek kezdődnie kellett, igen, a hűtő csordultig volt hidegtől párás Becks sörökkel, jéghideg ánizspálinkával és vodkával, salátákkal, fa-

latkákkal, sajtokkal, gyümölcslevekkel, Andreja most majd mindjárt bemegy hozzájuk, és mind azt fogják kérdezni tőle, hogy hogy megy az iskola, milyen jegyei lesznek az év végén, hogy megy a francia és az angol? Van-e már barátja, vagy még mindig az egész osztály együtt mászkál, és valaki folyton felkiált: Istenem, ezt a nemzedéket! Mi az ő korukban!... Igen, úgy váltogattuk a csajokat, mint a zsebkendőt, akkoriban így mondtuk, emlékeztek? Tizenhárom éves korukban defloráltuk a lányokat, tizennyolc évesen már nők voltak és túl voltak néhány abortuszon, ezen a helyen valaki jelentőségteljesen hozzáteszi: illegálisan, természetesen illegálisan, hogyan másképp, mert szülővel kellett menni az abortuszra, és akkoriban melyik szülő viselte volna el az abortuszt, melyik szülő hagyta volna egyáltalán, hogy szóba kerüljön az abortusz, ezek szégyenletes dolgok voltak, szégyenletes, alantas és szemérmetlen dolgok, és egyáltalán nem illett beszélni róluk, ebben a pillanatban Ina elkerülhetetlenül odalép Andrejához és azt mondja neki mély hangján, teljes őszinteségével, amire képes: Andreja, ha neked ilyen problémád lesz, az első ember, akinek szólsz, én legyek, kislányom, és ekkor Andreja kiment a szobából, és némán elindult a lépcsőn az anyja után, mint egy kutya, követni akarta az anyját, menni akart az anyja után, majd ott akarta hagyni, és el akart menni Javorához és a többiekhez, legalább látom Javorát, gondolta, és már a gondolatától is valahogy felvidult, most pedig az anyja után akart indulni, mert Javorához még korán volt, követni akarta az anyját a néptelen utcákon, hogy érezze a szenvedést a mellkasában, hogy érezze, hogy olvad szét a szenvedéstől az anyja apró alakja miatt, aki úgy mászkált a néptelen utcákon, ahogyan a vi-

lágúrben járt volna – elveszetten, aprón, szerencsétlenül, elsötétült szemmel, lomha és örömtelen járásával, maga után húzva az életét, mint egy darab rongyot, a lánya lelkének darabjaira lépkedve, beleveszve a poros nyári utcákba, a szófiai szürkületbe, a kávézókba, ahol egy óra múlva mindenki a televízió kék képernyőjét fogja nézni, és a belőtt vagy kihagyott gólok miatti kiáltások, ordítások, a nyár, Andreja örömtelen, reménytelen nyara, a megölt öröm, Andreja széttépett lelke, a beteg anyja, aki úgy lépdelt előtte, mint egy gyerek, a szerencsétlen apja, aki odaadóan próbálta nevelni őt, törődni a jegyeivel, tanárokat szerezni neki, figyelemmel kísérni az angolt, a franciát, a bolgárt és a matematikát, rendszeresen járni szülői értekezletre, betétet, hátizsákot, edzőcipőt, nyakláncot venni neki.

Voltál valaha boldog, anyu, kérdezte egyszer őt, és Hrisztina őszintén felnevetett, sőt a szemében valami évdő csillogás jelent meg – igen, amikor gyerek voltam – szerettem katicabogarakat gyűjteni gyufásdobozba – szerettem elbújni a bokrok zöldjébe – ott más a csend – a bokrok csendje – a legkülönbözőbb zajokat lehet hallani, legyek és méhek zümmögését, bogarak repülését, a verebek szárnyainak csapkodását a leveleken – nagyon alacsony voltam, és felfelé fordított arccal álltam – és a zöld szín egybeolvadt az ég kékjével, és láttam egy katicabogarat, és az ujjamra tettem, valamilyen sárgás nyomot hagyott maga után, aminek földszaga, fűszaga, erdőszaga volt, és akkor óvatosan betettem a katicát a gyufásdobozba, és igen, akkor boldog voltam.

Szeretsz engem, anyu?

Nem tudom, hogy ez szeretet-e, Andreja. Amikor nincs kedved semmit se tenni a gyerekedért. Amikor az

egyetlen fontos dolog a világon a saját boldogtalanságod.

És szeretted aput?

Nem, természetesen nem.

Akkor miért mentél hozzá feleségül?

Mindenki házasodott. Nekem is ugyanezt kellett tennem.

És sohasem voltál boldog vele?

És hosszas gondolkodás után: nem, azt hiszem, nem, azt hiszem, csak a bokrokban voltam boldog, csak akkor, amikor katicákat gyűjtöttem.

Andreja és Hrisztina hallgatnak. Egymás szemébe néznek. Érzik, hogy össze vannak kötve, hogy függnek egymástól. Az egyiknek tennie kell valamit a másikért. Hrisztinának törődnie kell Andrejával, vagy legalább azt kell neki mondania, hogy szereti. Vagy akár csak meg kell simogatnia. Vagy akár csak meg kell érintenie a kezét. Andrejának már nincs bőre. Nem veszi le a szemét az anyjáról. Akár csak a legapróbb jelre vár. Hrisztina leveszi róla a tekintetét, és máshova néz. Nincs mit várnod tőlem. Nem vagyok az anyád. Nem vagyok neked semmi. Csak rom vagyok. Keress magadnak anyát. Vedd rá Pavelt, hogy találjon neked. A sok szeretője egyikét, akik itt mászkálnak.

Csak egy van neki.

Tényleg? Ina? Nagyon szimpatikus. Ő lehet az anyád.

Nincs jogod ehhez, anyuci.

Senkinek nem tartozom semmivel. Mindenhez van jogom. Jogom van a bánatomhoz és a betegségemhez.

Anyu, mindenem fáj. Mindenem. Valami hatalmas súlyt cipelek. Azt hiszem, hogy én sem fogok tudni élni, mint ahogy te.

És mi az oka?

Te. Te vagy a seb bennem. Iszonyúan szeretlek. Nem akarok más anyát.

Vagy úgy. Tehát én vagyok a hibás.

Nem mondtam, hogy te... Le tudod győzni, anyu. Kérlek, győzd le miattam. Kergesd el Inát. Éljen újra apuval. Mosolyogj. Járj el. Kezdj el dolgozni. Ne mászkálj el éjjel egyedül. Tedd meg értem, anyu.

És ekkor jött haza Pavel – magas atlétatermetével, magabiztos járásával, ereje teljében lévő férfi, erős és egészséges, hazajött a családjához – a boldond feleségéhez és a boldogtalan lányához, hazajött az otthonába, ahol megállt az idő, pókhálókából és bánatból álló otthonába, sötétségből álló otthonába, leült melléjük összetörve, erősen és ragaszkodóan, nem szeretve és bűnösen, kielégületlenül, leült összetört élete mellé, kilátástalan szerelme mellé, Andreja azt figyelte, hogy a szakálla hogy kezd őszülni, a haja hogy lesz egyre ritkább, hogy a két szeme közötti ránc hogy lesz egyre mélyebb, csodálkozva figyelte, hogy mindez hogy szépíti meg őt még jobban, mágneses vonzású férfi volt matt bőrszínnel, szinte szénfekete szemekkel, amelyek egy pillanat alatt lemeztelenítették a nőket, feltűzelték őket, elüldözték őket, megkívánták őket, úgy olvadtak egybe a melleiken, mint az izzó vas, megbolondították őket, Andreja szerette arcát belefúrni Pavel szakállába, szerette az illatát; szerette apja nagy és vastag szőrszárait, szerette az apját teljes kislányi, kiegyensúlyozatlan, most születő érzékiségével, de csak félig szerette őt, egész életében csak félig fogja szeretni őt, mert ő sem tudott segíteni az anyján, ki tud segíteni az anyján, ki tud megbirkózni a veleszületett magányával, a körülötte lévő sötétet és csendet, mintha Hrisztina az óceán különös mélyén élne és nem a szárazföldön, mintha valami sötétségből, vízből és levegőből álló föld alatti világ része lenne, és nem lenne a fény és az ég része, nem lenne e föld terének része.

Megöltem az apám, suttogta egy délután Hrisztina, amíg a hálószoba fényében állt, ernyedten, áttetszően, mozdulatlanul, nem volt biztos benne, hogy a szoba tele van-e emberekkel, hogy van-e valaki mellette, hogy Pavel nincs-e a fürdőszobában és nem fürdik-e, hogy Andreja nem tanul-e a matematika-témazáróra, Hrisztina – mozdulatlanul, átjárva a végéhez közeledő nap fényétől, átjárva az apja emlékétől, átjárva a saját bűnétől, az életétől, gyógyszerre utaltságában, hirtelen kezébe temette az arcát, nem beszélt senkihez, kivéve talán Istent, de abban a pillanatban ő nem volt a szobában, a szobában a lánya volt, Andreja, aki a ruhásszekrény rendetlenségében turkált, hogy megtalálja a pólóját, ne haragudj, anyu, nem hallottalak, megöltem, ismételte meg Hrisztina nagyon furcsán, amikor ötéves voltam, akkor kezdődött minden, a katicák és a kék meg a zöld az előtt volt, hogy megöltem volna, azután már nem voltak többé színek, megöltem a legnagyobb kortárs zeneszerzőt, az apámat, megöltem, mert otthagyt minket, engem és az anyámat, mert eldobott minket, mert beleszeretett abba a nőbe, mert az a nő megszülte neki Katalinát, azt a Katalinát, akinek a féltestvéremnek kell lennie, azt a Katalinát, a mandulaszeműt, a hosszú szeműt, a párdüctestűt, a nőstényszagút, akit az apám örülten szeretett, azt a Katalinát, a kurva lányát, a fekete ruhás kurváét, akitől mindenki elalélt, beleértve az apámat is, a legnagyobb zeneszerzőt, a fekete ruhás kurva elé rogyott, és elfelejtett engem meg az anyámat, elfelejtett minket, mintha sosem lettünk volna, elzavart minket a házból, ahol laktunk, hogy a helyünkre Katalina és a kurva költözzön, többször találkoztunk az utcán, és apa kényelmetlenül érezte magát, alig tudta megkérdezni, hogy vagy-

tok, mit csináltok, anyu pedig kiabált, éjjel kiabált és üvöltött, és szaggatta a hálóingét, és szaggatta a lepedőjét, és tépkedte az újságot és üvöltött, éjjel anyu összeszedte az újságokat és elkezdte tépkedni őket, mert nem volt más, amit szaggathatott volna a szőnyegeken kívül, azokat a török késsel szabdalta, amelyeket apu hozott Törökországból, mamikám, anyuci, mi van, Andreja a lábai elé rogyott, mamikám, félrebeszél, mondta neki Andreja, és Hrisztina krisztusi szemével ránézett, lelke legtisztább részével, szeme legfénylőbb részével, az igazat mondom neked, de Hrisztina nem tudta, kihez beszél, a fényhez vagy a véget érő naphoz, vagy a hegyhez, amelyik az ablakból látszott, az orgonához és a leírhatatlan illatához, Pavel pedig csakugyan a fürdőszobában fürdött, mennyi ideig fürdik az apád a fürdőszobában, mondta Hrisztina, mintha tényleg aggódna a vízért, ami folyt, a vízért, amely egyre drágább lett, a föld vizével spórolni kell, mondta Hrisztina az elébe lerogyott Andrejának, a víz fogy a földön és spórolni kell vele, az apád meg mindig annyi ideig fürdik, és szomorúan elmosolyodott, szívtépően mosolyodott el, mint egy halálraítélt, milyen víz, anyu, suttogta zavartan Andreja, hogy-hogy milyen víz, kicsim, hogyhogy milyen víz! És mi történt aztán, sikerült el-suttognia Andrejának, miután az anyukád, vagyis a nagymamám, akit egyáltalán nem ismertem, ahogy a nagyapát sem, akit egyáltalán nem ismerem, összeszabdalta a szőnyeget a törökországi késsel, utána éhínség volt, mondta Hrisztina úgy, mintha egy nagyon pikáns történetet akarna elmesélni, éhínség volt és csak kenyér volt, ha volt sajt, mohón faltuk és nagy tömbökben, egy egész tömböt megettem kenyérrel, folytatta Hrisztina meghökkenő módon, el se tudom hinni, mondta

Andreja, te soha nem eszel sajtot, és Hrisztina nevetésben tört ki, azóta nem eszem sajtot, kicsim, azóta, és egy nap az apám, a nagy zeneszerző, akit csak az újságokban láttam, eljött hozzánk egy reggel, és anyu sokáig fürdött és sokáig festette magát és sokáig csinálta a frizuráját, egész éjjel, és hosszú ideig az arcán tartott valami borostyánleveleket, pakolást, bőrszépítő pakolást, és amikor reggel megláttam, nem hittem a szememnek, az anyám, a te nagymamád, akit te egyáltalán nem ismersz, egy szellemre hasonlított, egy hullára, csak a koporsó és a virágok hiányoztak, annyira szörnyen nézett ki, annyira hidegnek, hogy kedvem lett volna kinyitni az ablakot, bár kint tél volt, és az apám, a nagy zeneszerző, akit már rég nem láttam, és akire te egyáltalán nem emlékszel, mert közvetlenül azután meghalt, elegánsan és frissen, életvidáman, ragyogóan, magasan, barna bőréen és szemrevalóan, egy meséből kilépve megjelent az ajtóban, egyébként az apád nagyon hasonlít rá, azért mentem hozzá, az egyetlen előnye az volt, hogy rettentően hasonlít az én apámra, a nagy zeneszerzőre a szaros zenéjével, amit a többiekől lopkodott össze, szégyentelenül és pimaszul lopkodta a többi nagy zeneszerző zenéit, a zenéjében, Andreja, nincs semmi eredeti, csak kommunizmus van benne, csak a nagyságoknak való hízelgés, csak talpnyalás, csak lopás, ha valaha meghallod a nagyapád zenéjét, tudd, hogy semmi sem az övé belőle, hogy ez egy korcs zene, mint ahogy maga a nagyapád is korcs, aki egyáltalán nem volt érdemes arra, hogy megöljem, Andreja a lábánál ült aléltan, szemét a földre sütötte, a szőnyeg mintáit tanulmányozta, imádkozott, hogy az apja minél előbb jöjjön ki a fürdőszobából, jöjjön be hozzájuk, mert akkor Hrisztina egyszer s mindenkorra csöndben maradt

volna, elhallgatott volna, mint az anyja, amikor kinyitotta az ajtót Andreja nagyapjának, amikor azon a napos téli reggelen becsöngetett az ajtajukon, először és utoljára azóta, hogy elzavarta őket a házból. Akkor becsöngetett az ajtón, először és utoljára azóta, hogy elzavart minket a házból, folytatta hangosan Hrisztina, mintha kitalálta volna a lánya gondolatát, és mondom, szebb volt, mint az újságokban, mint a televízióban, mint egy híres amerikai színész, olyan megrázóan elegáns és magabiztos volt, olyan jóllakott, biztos sok és különféle dolgot evett, futott át az agyamon akkor, mert ha valaki csak sajtot és kenyeret eszik, nem nézhet ki ilyen szépnek, ilyen barna bőrének, ilyen magasnak, becsöngetett az ajtón, és anyu kinyitotta neki, és ő átnyújtott neki valamilyen virágot, biztosan rózsát, de én nem emlékszem, és anyu megkérdezte, minek ez a rózsza és mit akar, és ő azt mondta: szeretném látni Hrisztinát.

És engem, kérdezte őt anyu, engem nem akarsz látni, nem, felelte, és én úgy elszomorodtam, mert anyu egész éjjel az arcán tartotta a borostyánleveleket, egész éjjel, és kifestette magát és befújta magát a lehetetlen parfümjével, és mindennek ilyen parfümszaga volt, és nem lehetett megmaradni a szobában, és lehet, hogy azért akartam kinyitni az ablakot, a mosogatóban az edények állandóan mosatlanok voltak, és minden kétséget kizáróan láttam: a konyhában volt egy patkány, amely éjjel felmászott a mosogatóban lévő piszkos edényekre, és rágcsálta a rajtuk maradt sajt- és kenyérmorzsákat. Így tehát patkányszag volt, mosatlantányér-szag, koszoságyinemű-szag, elhanyagoltlakás-szag és parfümszag – egy nehéz, undorító, olcsó, fullasztó parfümé, amely úgy áradt anyuból, hogy valószínűleg még a pat-

kány is elmenekült a konyhából, mert többé nem láttam, ugyanúgy, ahogy egyébként az apámat se láttam többet, a nagy, barna bőrű, elegáns zeneszerzőt, aki elhagyott minket, hogy elmenjen az után a kurva után, az után a szuka után, akinek mindenki a lába elé omlott, a fekete ruhás kurva, aki a mandulaszemű Katalinát szülte neki, az érzéki csipőjű és vékony derekú, nagy mellű Katalinát, aki mindezeket az anyjától örökölte, a szukahajlamával, amelyet szintén az anyjától örökölt, hogy körbevezeli a területét, hogy senkit ne engedjen oda, a barna bőrű, elegáns és kielégült férfi megőrült Katalináért és az anyjáért, a fekete ruhás kurváért és a törvénytelenül született lányáért, mert anyu nem engedte és soha nem is engedte volna, hogy elváljanak, inkább meghalok, mondogatta anyu, mint hogy megengedjem ennek az aljasnak, ennek az állatnak, ennek az undorító alaknak, hogy elváljunk, aki romba döntötte az életemet, és egyfolytában a bíróságra járt és ügyvédekkel vitatkozott, és a barátnőivel beszélt telefonon, sőt az utcán szembejövő embereknek is azt magyarázta, milyen undorító alak valójában a nagy zeneszerző, milyen söpredék, milyen szemét, milyen semmirekellő, milyen disznó, milyen impotens alak, milyen nyárspolgár, milyen fing, milyen hitvány, milyen ocsmány, milyen elviselhetetlen, milyen zenelopó, milyen gazfickó, milyen talpnyaló, milyen szolgál elkű az ő férje, aki már több éve a fekete ruhás kurvával és a törvénytelenül született Katalinával él, aki nekem a féltestvérem volt. Egy januári vasárnap reggel volt, folytatta Hrisztina, amikor apu becsöngetett az ajtón, Andreja pedig a szavak ostorától, anyja szokatlan vidámságától és bőbeszédűségétől lesújtva ült, hallgatta a vizet a fürdőszobában, tudta, hogy

az apja telitölti a kádat, hogy legalább egy óráig a fürdőszobában marad, soha nem jön ki, hogy megmentсен, gondolta magában Andreja, apunak egyáltalán nem fog eszébe jutni, hogy kijöjjön a fürdőszobából és megmentсен, és ő becsöngetett az ajtón, folytatta Hrisztina azzal a mazochizmussal, amely arra készítette őt, hogy meséljen, az apám, a te nagyapád, akiről te csak az újságokból, folyóiratokból és az ünnepségeken hallottál, mert azóta állandóan ünneplik a születésének és a halálának évfordulóját, amint ez te is tudod, koncerteket szerveznek az emlékére, emlékműveket állítanak neki az ország különböző városaiban, ezt tudod, ugye? Tudom, felelte Andreja félájultan, tudom, és abban a pillanatban meg akart halni, hogy ne hallja tovább az anyja hangját, amely olyan váratlanul élénk volt, hogy ne hallja a történetet, ami olyan szokatlanul logikus és összefüggő volt, és amit nemsokára elmesélnek neki, nem akart hallani, nem akart tudni, nem akart emlékezni, nem akart élni, meg akart halni a Megváltó nevével eljegyzett anyja lábánál, ennek a hatalmas kék szemű, bánattól felpuffadt arcú és kicsi, parányi, teljesen, de teljesen egy összeaszott mazsolára hasonlító, testén a csálódottság ráncait viselő, örült Istenanya lábainál. Akkor ő becsöngetett az ajtón azon a januári napfényes reggelen, először és utoljára, ahogy már említettem, amióta elzavart minket, fekete bőrkesztyűje volt, és rajta a virág, ami valószínűleg rózsavolt, úgy csillogott, a rózsavolt, úgy csillogott, mintha kristályból lett volna, mintha áttetsző lett volna, komolyan mondom, feltűnően csillogott a virág a fekete bőrkesztyűn, a fekete nevezsapkán, a nagyon meleg, elegáns, valószínűleg angol télikabáton, és ő átnyújtotta anyunak azt a virágot, amely valószínűleg, ahogy már az előbb is

mondtam, rózsza volt, és azt mondta: szeretném látni Hrisztinát. És az anyám, a te nagymamád, akit nem ismertél, a földre dobta a virágot és elkezdte taposni, és elkezdett üvölni, felpaprikázódva elegáns kinézetétől, ragyogó barna bőrszínétől, télikabátjától, fekete kesztyűjétől, a nagy zeneszerző önteltségétől, aki Katalinával és a kurvával járja a világot, mert mindenhova elvitte őket magával, az a gondolat, hogy akár csak néhány napig távol legyen tőlük, elviselhetetlen volt számára, legalábbis ő így magyarázta a filharmónia zenészeinek, akiknek a feleségei továbbadták a szavait anyunak, anyu az ógörög maszkként kifeszült viaszarcával, ősz haja ódivatú tincseivel, a parfümjével, amelytől a patkány elmenekült a konyhánkból, a bizarnak tetsző nyári kosztümjével a téli januári reggelen, mert ez a hamurózsaszín lenvászon kosztüm volt az egyetlen rendes, ahogy ő fejezte ki magát, rendes ruhája, szegény anyu, aki végtelenül megbántva érezte magát a fekete ruhás kurva miatt, a mandula-szemű törvénytelen lánya miatt, megőrült a szukáktól, akik elhódították a férjét, megőrült az elidegenedésétől, a hírnevétől, a gazdagságától és a megközelíthetetlenségétől, a fénylő, barna bőrszínétől és a fekete kesztyűjétől, angol télikabátjától, amely biztosan sokkal többbe került, mint a mi egész évre való szenünk, amit alig tudtunk megvenni, szegény anyu elkezdte a lábával taposni a virágot, és üvöltött. Ez a jelenet már előre ismert volt, már tél előtt tudtam, már a napfényes januári reggel előtt, amikor ő becsöngetett az ajtón. A jelenet az előszobában játszódott le. Én az egyetlen szobában voltam, amelyben kályha volt. Ő elment anyu mellett és bejött a szobába.

Szervusz, Hrisztina.

Jó napot, apu.

Majd hallgattunk.

Van valami kifogásod ellene, hogy leüljek?

Nincs, apu.

És ő leült a két faszék közül az egyikre, amelyeken anyuval étkeztünk.

Szokatlanul csöndessé és napfényessé vált minden. Anyu az ajtó mögött állt, és hallgatózott.

Ő levette a kesztyűjét. Letette a zsírfoltos, morzsákkal teli faasztalra. Majd levette a sapkáját, és azt is az asztalra tette.

Meg akartalak kérdezni, mondta, és hirtelen elhallgatott.

És még hosszabb hallgatás következett.

A szoba megtelt a katicabogarak fényével.

Méretegetett ébenfekete szemével, sűrű fekete hajával, amely homloka két oldaláról omlott le, szép, természetfölötti, meleg, szívélyes, barna bőrű és boldog volt.

Már nem bírtam a hallgatást, nem bírtam a tekintetét, amellyel a szobát méregette, valószínűleg már észrevett minden, minden szégyellni való dolgot, a szagokat, a foltokat, a morzsákat, a szakadt függönyt, a szétszabdalt szőnyeget, a piszkos lepedő szélét, amely kilógott az ágytakaró alól, és a nyakába ugrottam, és elkezdtem csókolgatni őt, apu, apu, apuci, szeress engem, vigyél magaddal, vigyél el innen, ments meg, ne hagyj egyedül, kérlek, apu, vigyél el! És az arcába fúrtam magam, és simogattam a haját és csókolgattam a szemét, és úgy sírtam, ahogy egyetlen gyereknek se lenne szabad sírni, figyelsz rám, Andreja? Figyelsz rám vagy sírsz? Te is úgy sírsz, gyermekem, ahogy egyetlen gyereknek se lenne szabad sírnia? Pavel nyilván teletöltötte a fürdőkádat, mert a vízcsobogás elhallga-

tott. Valószínűleg most lapozgatta a vastag hetilapot, Andrejának még úgy is tűnt, hogy hallja a lapozást. Ő megfogta a vállam, folytatta Hrisztina rettenetes vallomása paroxizmusában, és eltolt magától. Pánikba esett. Szeme rémülettel volt telve. Úgy csókolsz, mint egy odaliszk, mondta végül. És kérlek, hogy ülj le szemben a székre. És leültetett a szemben lévő székre. Ülj le szépen, mondta, szépen, és távolabb húzta a szemben lévő széket az övétől. Én szépen leültem, és a háttámlának dőltem, hogy pontosan teljesítsem, amit kértek tőlem, hogy megfeleljek neki és hogy szófogadó legyek, és a lábaim a levegőben lógtak. Most minden rendben, ugye, kérdezte. Igen, feleltem, minden rendben, bár meg akartam kérdezni, hogy mi az az odaliszk, és hogy elvisz-e magával egy odaliszkot, de nem mertem. Valami nagy dolog volt készülőben, és nem volt értelme jelentéktelen szavakkal foglalkozni. Így, mondta még egyszer, így, így, így. Persze magát nyugtatgatta, nem engem. Holnap elutazom Londonba, és ebben a pillanatban a januári nap valahogy leszállt az ablakunkra és megvilágította a szemét – a hatalmas, fekete, az imént átélt pániktól elgondolkodott szemét.

Elviszel magaddal Londonba?, kérdeztem.

Nem, Hrisztina, tudod, hogy nem lehet.

És amikor visszajössz Londonból, elviszel magaddal?

Az anyukád nem fogja megengedni. Elszököm tőle, feleltem.

Ő meg fog találni téged, és újból hazavisz.

Tehát nem akarsz engem?

Ez nem igaz, Hrisztina, te az én gyerekem vagy.

Tehát nem szeretsz engem eléggé?

Eléggé szeretlek, Hrisztina, csak vannak dolgok, amiket te nem érthetsz.

Ha elmagyarázod, megértem, ígérem.

Nem, nem tudom elmagyarázni.

Tehát nem szeretsz? Mivel nem szeretted anyut, nem szeretsz engem sem?

Hrisztina, megtiltom, hogy ilyen kérdéseket tegyél fel!

És milyen kérdéseket tehetek fel?

A kérdéseket egyelőre én teszem fel. Majd ha megnősz...

Amikor megnövök, késő lesz, apu. Akkor már nem fogok neked kérdéseket feltenni, te pedig már nem fogsz élni, hogy válaszolj nekem.

Honnan tudod, hogy nem fogok élni?

Nem fogsz visszajönni Londonból.

Miért?

Mert meg fogsz ott halni.

Igen, nevetett fel idegesen. És miért fogok meghalni?

Mert nem szeretsz engem, apu.

Nem igaz.

Akkor vigyél el magaddal Londonba, és egyáltalán.

Te pont olyan arcátlan és pimasz vagy, mint az anyád. Úgy hasonlítotok egymásra, mint két tojás. Ő tanított arra, hogy így beszélj velem?

Nem, apu.

Senkivel sem szabad így beszélni, legkevésbé a saját apáddal!

Igen, apu.

Tudod te, milyen nehéz nekem?

Igen, apu.

Honnan tudod?

Nem tudom, honnan tudom, apu.

Hrisztina.

Igen, apu.

Mit szeretnél, mit hozzak neked Londonból?

Semmit, apu.

Ajándékot. Milyen ajándékot akarsz Londonból?

Csak azt akarom, hogy halj meg ott, apu.

És ő rám nézett. Nem tudom, hogy mondjam el neked, Andreja. Egyszerűen rám nézett. Sok napfény és nagy csönd volt. Minden megállt. Néhány másodperc volt csak, nem több. Megértette, hogy meg fog halni. Én is megértettem. Anyu is megértette, aki az ajtó mögött hallgatózott. Mindenki megértette. De már semmit nem lehetett tenni. Se neki, se nekem. Akkor megéreztem a sors lüktetését, Andreja, tudod, mi az a sors?

Nem tudom, anyu.

A sors... olyan valami, ami néhány másodperc, nem több alatt történik. Ezt a néhány másodpercet nem lehet visszaforgatni. Mint az aritmia. Mint egy hirtelen megszakítás. Tudod, mi az az aritmia?

Nem, anyu.

Hogy az apád halálát kívánd.

És soha nem kívánnám az apám halálát.

Te nem. Te soha. Te nem vagy apagyilkos. De én az vagyok.

Abból, amit elmeséltél, semmi nem igaz, anyu.

De igaz.

Mentséget, ürügyet akarsz keresni. Csak kitalálsz. Egy szót sem hiszek el a mesédből.

Néhány nappal később, egy reggel, folytatta Hrisztina, amely ugyanolyan napfényes és hideg volt, a telefon csengetni kezdett, én elbújtam az asztal alá, mert tudtam, mit fognak közölni. Egy jeges hang a minisztériumból közölte apám törvényes feleségével, hogy az apám infarktust kapott londoni turnéja alatt. Az orvosok mindent megtettek, hogy megmentsek. A kórházba vezető úton halt meg, a mentőautóban. Volt vele egy fiatal nő, az anyám biztos tudja, a kislányával. A kislányt Katalinának hívják. Remélik, hogy az anyám tud ró-

luk. Sajnálják, hogy egy ilyen európai hírvézeneszerző eltávozott. Sajnálják, hogy mindezt közölniük kellett vele. De remélik, hogy ő mindenről tudott. A tiszteletadás a földi maradványai előtt a hadsereg központi klubjában lesz szerdán délelőtt tíztől tizenkettőig. Várható, hogy az Államtanács elnöke és a politikai bizottság több tagja is ott lesz. A Zeneszerzők Szövetségének elnöke, valamint közeli kollégái és barátai fognak beszédet mondani. Tudni szeretnék, hogy az anyám és én a hivatalos gyászolók között leszünk-e. Nem akarják botránnyal megszensteleníteni az emlékét. Mindennek méltóságteljesen kell lezajlania, az ilyen nagy zeneszerzőnek kijáró tisztelettel. Mint gondol az anyám? Jelen lesz-e mint a törvényes felesége a hivatalos gyászolók között? Az anyám letette a telefont anélkül, hogy akár egy kérdésre is válaszolt volna. Leült velem szembe, és megint csönd lett, teljes csönd és sok napfény, úgy, mint mielőtt apu elment. Anyu nagyon sokáig nézett, majd kiment a konyhába, hogy levest főzzön. Utána mi ketten levest ettünk ebédre azon a zsírfoltos faasztalon és a két széken. Utána én összekészítettem a táskámat az iskolába. Anyu, amikor kikísért, azt mondta: estére – nem tudom, mit főzzek estére. Azt mondtam: ne főzz semmit, majd megint levest vacsorázunk. Ő azt mondta: jó, fogsz ma felelni valamiből? Azt feleltem: igen, valószínűleg, geometriából.

Amikor hazaértem, ott láttam öt felakasztva a szobában, amelyikben a két szék és az asztal volt, az egyetlen szobában, amelyikben volt kályha. A mennyezeti gerendáról lógott le a rózsaszín köntöse övé. A köntöse át volt itatva zsírfoltokkal, ugyanúgy, ahogyan az asztal. Alatta volt egy tócsa. Vizeletszaga volt. A teste lassan himbálózott hol az egyik, hol a másik

oldalra, valószínűleg a huzattól, amit én okoztam a külső, majd a belső ajtó kinyitásával. Becsuktam az ajtót és leültem a nappaliban, ahol csak egy villanyhőszugárzó volt, csak ünnepnapokon engedték meg magunknak, hogy bekapcsoljuk. Bekapcsoltam az elektromos hőszugárzót. Átmelegedtem. Rájöttem, hogy éhes vagyok. Kimentem a konyhába, és megláttam a levest. Feltettem melegíteni. Szedtem magamnak egy tányérba a mosogatóból, mert nem tudtam elmosogatni, mert nem volt meleg víz, és rettentő hideg volt – valószínűleg anyu tányérjába szedtem magamnak a levesből. Megettem. Volt egy megkezdett szelet kenyér, már majdnem teljesen kiszáradt, talán anyué volt. Beletördeltem a levesbe, finom volt, forró, a tányér gőzölgött. Még jobban átmelegedtem. Ismét bementem a nappaliba. Az elektromos hőszugárzó működött. Meleg volt. Leültem elébe a földre, összegömbölyödtem, nagyon nagy fáradtságot éreztem, a legnehezebb feladatokból feleltettek geometriából, négyest kaptam. És azt mondták, hogy másnap algebrából fognak feleltetni, és kaptam feladatokat, amiket meg kellett oldanom. Így talált rám Teodora, a fekete ruhás kurva. A mandulaszemű Katalinával együtt azért jött, hogy elvigyen. Még csak nem is csengettek az ajtón, egyszerűen kinyitották. Először láttam őket, miközben a másnapi algebraegyenleteket oldottam meg. Teodora azt mondta: az apád örülten szeretett téged, mától kezdve ugyanúgy fogok gondoskodni rólad, ahogy Katalináról gondoskodom. Máától kezdve te az én gyerekem vagy, és én vagyok a te anyád. És átölelt. Igazi ölelés volt. És letérdelt elé. És elsírta magát. És Katalina forgolódott és nézegette a nappaliban lévő tárgyakat. És én azt mondtam – jó, csak magammal kell vinnem az algebrakönyveimet. És

Teodora azt mondta – mindent magaddal kell hoznod. Többé nem jössz vissza ebbe a lakásba. Mindent, amit magaddal akarsz hozni, hozd. És én elkezdtem összeszedni a tankönyveimet, a táskámat, a körzőket, a háromszögvonalzókat, a paplant, mert nagyon meleg volt, azt mondtam – el kell vinnünk a szemet is a pincéből, mert az a tél végéig van, és ő azt mondta – jó, azt holnap átvisszük, azt mondtam – és a levest, amit anyu ma reggel főzött, és behoztam a leveses lábost a nappali közepére, ahová összeraktam az összes vagyonomat, és azt mondtam – és a mamát is, ő a másik szobában van, őt is el kell vinnünk magunkkal, és Teodora, a fekete ruhás kurva, aki egyáltalán nem volt feketébe öltözve, azt mondta: az anyukád és az apukád meghalt, nem vihetjük őket magunkkal, hagyunk kell őket, és nekünk hármunknak kell folytatnunk tovább, és akkor én azt válaszoltam: nem akarok más anyukát, nem akarom tovább folytatni senkivel, nem akarom, hogy összeszedjük a tankönyveimet, sem a paplanomat, ha nem vihetjük magunkkal anyut is, és Teodora azt mondta: akkor árvaházban fogsz élni, és én azt mondtam, hogy jobb lesz árvaházban élnem annál, hogy ne vigyük magunkkal az anyut, és akkor Teodora elkezdett telefonálni, és sok ember jött és elvitték anyut. És voltaképpen Teodora a te szeretett nagymamád, akit ismersz, az egyetlen nagymamád, az az asszony, aki úgy nevelt fel engem, mint a saját gyermekét, az anyám, Andreja, figyelsz rám vagy elaludtál?

Elaludtam, anyu, nem figyelek rád.

Teodora nem az igazi nagymamád, nem az igazi anyukám, Andreja, ezek fontos dolgok, miért alszol?

Nem tettettem az alvást, anyukám, egyetlen anyukám, bolond, megtébolyult, pszichopata anyukám, nem aka-

rok az örültségéről hallani, nem akarok semmit se tudni rólad, nem akarok tudni a történeteiről, a sok nagymamámról, a híres nagyapámról, nélküled én nem vagyok semmi, én nem létezem, eltűntem a föld színéről, te vagy a kapocs az ég, én és a föld között, ne hagyj el többet, anyu, ne hagyj egyedül.

Andreja sírt, nem tudta, valóban kimondta-e ezeket a szavakat, vagy ez egy ima volt, a mazsolaként összeaszott, kicsi, kék szemű, az örültségtől és a boldogtalanságtól felpuffadt anyja lábánál sírt, a Megváltó nevével eljegyzett anyja lábánál sírt, a szenvedés miatt sírt, amely mindörökké rávésődött az arcára, a mosolya miatt sírt, amelyet az anyja örökre elvett tőle, a sorsa miatt sírt, pedig még csak tizennégy éves volt, és hogy hívták az anyukádat, anyu, azt, aki felakasztotta magát, nem mondom meg, nem akarom, hogy tudd, az öngyilkosoknak nincs nevük.

És te elmentél Teodorához és Katalinához lakni?

Én voltam az apám egyetlen törvényes örököse, és elmentem a tágas és hatalmas lakásába lakni, ahonnan ő elzavart minket anyuval, hogy Teodora és Katalina menjen oda. Tulajdonképpen nekik nem volt joguk ott lakni.

És te attól kezdve Teodorával és Katalinával éltél?

Igen, velük éltem.

Gyűlölted őket?

Igen. Nem. Nem tudom. Lányaim, lányaim, mondogatta Teodora, a két lányom úgy hasonlít egymásra, mint két tojás. Pedig ez nem volt igaz, mert Katalina, ahogy nőtt, szép, karcsú és magas lett, mint az anyja, érzéki csipőjű és vékony derekú, még csak tizenkét éves volt, amikor először hívták egy filmbe játszani, és csak ti-

zennégy éves volt, amikor mindenki, aki meglátta, beleszeretett, csak úgy hemzsegték a férfiak, akik nem tudták, Teodorába vagy Katalinába szeressenek-e bele, én pedig olyan voltam, mint a kis, csúnyácska szolgáljuk, én bezárkóztam a szobába, és nem mentem velük sehova, mert szégyelltem magam, ők ketten olyanok voltak egymás mellett, mint két párduc, szégyelltem az alacsony termetemet, görbe lábamat, rövid karomat, teljesen az anyám alakját örökölttem, annyira örülök, hogy te magas vagy, Andreja, hogy az apád termetét örökölted, amely sudár és erős, tényleg örülök. Azt hiszem, ma estére eleget meséltem neked, hogy nem tudok jobban belemélyedni, nem kellett volna ezt tennem, bocsáss meg.

Andreja tovább hallgatta a vendégek nevetését, a vb-döntőnek pillanatok múlva kezdődnie kellett, a sportriporter ismerős hangját, időnként Ina nevetését, amikor az apja szeretője nevetett, az ínye és a fogai is kilátszottak, valahogy nagyon hosszú fogai voltak, valószínűleg ezért nem tetszett neki Ina, ezek miatt a hosszú fogak miatt, Andreja attól tartott, hogy Ina egyszer csak odahajol hozzá, és megharapja őt a hegyes, hosszú fogaival, sőt egyszer ezt el is mondta Pavelnek, aki nevetésben tört ki, tényleg félsz tőle?, kérdezte Pavel, nem, természetesen nem félek Inától, csak amikor nevet, bárkit elkezdhetne harapdálni a fogaival, nem, Andreja ezen az éjjelen nem akart az anyja után menni, a parkba akart menni Javorához, a barátaihoz, akik már biztosan ott vannak, és Andreja senkinek sem akarta elmesélni, senkinek, kivéve talán Javorát, mert mindenki Javorának mesélt, mindenki Javorával osztotta meg a dolgait, ő mindenkiről mindent tudott, és sohasem fedte fel

a titkokat, Javora mindent elnyelt magában, mint a sír, Andreja szeretett visszaemlékezni az első alkalomra, amikor Javorát meglátta, kedve lett volna felállni és Javora nyakába ugrani, mintha már régóta ismerte volna őt, mintha álmodott volna róla, várta volna, amikor Javora első ízben megjelent az osztályban, teljes csend lett, és Javora úgy mosolyodott el, mint ennek a csendnek az ura, hozzá volt szokva, hogy ezt váltsa ki, és hogy áthassa, és lassan elindult a padok között, és mindenkinek egyenesen a szemébe nézett, a szívébe, a pupillája körül halványkék a szeme, az írisze szélén pedig majdnem fekete, valószínűleg ezért nem tudja senki levenni a szemét Javoráról, és mindenki azt szeretné, hogy Javora ránézzon, hogy e szemek hatósugarába kerüljön, függetlenül attól, hogy diák vagy tanár-e az illető, Javorának olyan vonzása van, mint a mágnesnek, Javora közelében lenni megvilágosító és megnyugtató, mágikus érzés, ha figyeled, ahogy nevet, ha a szemét nézed, ő pedig mindig nevet, pontosabban nem is nevet, hanem örül, mindennek örül, és Andreja szerette volna összeismertetni az anyjával, mert biztos volt benne, hogy Javora meggyógyítja az anyját. Néhányszor megkérte őt, anyu, szeretnélek összeismertetni Javorával, a legjobb barátnőmmel, az én szobámban van, és az anyja unottan rázta a fejét a fotelben, és a tekintetét élete lidércnyomására meresztette, mert szerette azt, szeretett gyönyörködni és örülni annak a lidércnyomásnak, újból és újból átélni azt, szerette, hogy az lassan emésztí őt, és lassan megessi őt az a januári napfényes reggel, amikor megölte az apját, amikor látta felakasztva az anyját, amikor Teodora lett a második anyja, a fekete ruhás kurva, amikor Katalina felnőtt, és a

legtehetségesebb és ismert színésznő lett, a mandulaszemű, amikor már gyerekkora óta szép és ismert volt, pedig az apja fattya volt, törvénytelen, házasságon kívül született, korcs. Szeretett volna mindenkin bosszút állni Katalina miatt, mert neki járt volna, hogy mandulaszemű és magas legyen, apja olajfényű, hosszúkás szemével, sötét bőrével, magas homlokával, a törvényesen születettnek járt, hogy a szép Teodora legyen az anyja, aki fekete ruhás kurvaként ismert, ő, az elsőszülött kellett volna, hogy tehetséges és ismert legyen, és nem a zabigyerék Katalina, Katalina, a szuka, ezért nem akart Hrisztina megismerkedni Andreja legjobb barátnőjével, mert bosszút akart állni, bosszút akart állni az egész világon és saját magán, ezért fordította el mindig tekintetét a lányáról, amikor az kérlette őt, hogy ismerkedjen meg Javorával, ezért legyintett mindig unottan a kezével.

Javora, Javora, Javora.

Csak megérinthesse Javorát.

Csak a szemébe nézhessen.

A haja hosszú volt, mint a fű körötte, szalmaszerű... naptól kiégett és valahogy nagyon spród... közelebb mentem, Javora felemelte a fejét és azt mondta: mondd a szavakat, amelyeket tudsz... És ismét lehajtott a fejét. Követte a kanyarulatokat, amelyeket egy hangya írt le a kezén. Nyugaton a dombok mögött ment le a nap, a fáradt és csendes fénye... hosszú idő telt el, vártam, hogy elinduljon, hogy elmenjen onnan, ahonnan jött... majd a csendben ismét hirtelen rám nézett: csak néhány szót mondj, amelyeket tudod, mit jelentenek... az ujjai egy fűcsomóval játszadoztak, a hangya

pedig azon mászkált le-fel, néztem a kezét, az éveit, a fiatalságát... valami mintha késsel belém vágott volna, ő a puszta földön ült, a lábamnál, mintha megmosná... és ismét a hangja, hajthatatlan és csendes: akkor mondd egy szót, csak egyetlen szót, és mondd meg, mit jelent... azt mondtam neki találomra: hó... ez volt az első dolog, ami eszembe jutott... hó... valami, ami eltűnik, ha hozzáérsz, valami, ami eltűnik nyáron... ő mintha felnevetett volna... mintha valami eszembe jutott volna... azt mondta: nagyon jó... többet nem tudtuk levenni a tekintetünket egymásról... a szeme kék és végtelen, mint felettünk az ég... és félelmetes... mint az ég... és teljes csend körülöttünk... csak a méhek, a nyár zümögése... ő az egyetlen a földön... ebben a csendben körülöttünk, teljesen ártatlanul mindent magára vállalt volna... és ki tudja, miért várta az én válaszat... te mi vagy, mi vagy te, ki vagy... azzal a szelídséggel a szemében... azt is mondtam neki: tudod, mindig meg akartam érteni azt, amit kérdezel tőlem, de nem tudom, én sem tudok semmit... elsápadt, halál-sápadt volt a találkozó helyén, a fájdalomtól a kőre hajolt, a haja az arcába hullott... a válla rázkódott a zokogástól... már elindulhattam, már el is indultam, amikor visszafordultam, és úgy tűnt, hogy az utolsó napsugarak csak őt világították meg... a szemét, az arcát, a haját... minden más lassan beleveszett a szürkületbe... azóta mindig így álmodok Javorával, ahogy beszélt... beszélt...

Miről beszélt?

Az álmokról beszélt, hogy...

Folytassa.

Hogy az álmok... hogy ha egy nap ő nem lesz, nem szabad sírnunk...

Uralkodjon magán!... Köszönöm...
Folytassa.

Javora arról beszélt, hogy egyáltalán... egy ember sem hagyja el azokat, akiket szeret, hogy ez emberi kitáláció...

Elnézést, Andreja, megtenné, hogy pontosabban fejezi ki magát? Mi kitáláció Javora szerint?

A boldogtalanság, a fájdalom, az, ami velünk történt.

Ő nem tudta, mi fog történni.

Nem, nem tudta.

Az előbb azt mondta, hogy tudta.

Könyörüljön rajtam.

Ez az álom, amelyet az imént mesélt el – pontosan minek látja Javorát? Ő sugallta Önnek, hogy ilyen fényben lássa?

Nem. Javora az... az...

Legközelebb, amikor eljön hozzánk, meg fogom kérni, hogy előtte kapjon nyugtatót. Így nem lehet dolgozni. Ön megígérte nekem.

Tényleg meg fogok próbálni beszélni...

Nagyon hálás leszek Önnek. Ki tudja fejezni tömören és világosan, pontosan mit mondott Önöknek Javora?

Hogy mindenre emlékeznünk kell, hogy mi így is, úgy is megjegyezzük...

Mit jegyeznek meg?

Nem tudom...

Minél többet beszél, annál jobb lesz mindannyiuknak. Az álmokról volt szó. Mit mondott Önöknek Javora az álmokról?

Hogy azok jelek arra, hogy...

Igen?...

Hogy jeleket fog nekünk küldeni, hogy...

Könyörgöm Önnek, hogy uralkodjon az idegein... Könyörgöm Önnek, hogy ne sírja el magát ismét... Köszönöm... A pszichológus kérésére mára elég volt.

Genát Andrea fordítása

Marija Sztankova

Sötét történetek

A föld vonzásának sajátosságai

A Viktória-tó vizében, liliomlevelek és liliomvirágok között, egy béka felforgatta a fizika törvényeit, amikor felröppent.

A víz felszíne sima és átlátszó volt. A mélyén feküdve a béka mindent látott, mintha ablakon keresztül nézelődött volna. Még nem éltek emberek errefelé. A vízben még nem heverték a szokásos szemetek. A békának fogalma sem volt róla, hol található a Viktória-tó.

Voltak legyek, szitakötők, vadméhek, apró madarak és mindenféle élelem. Az a furcsa az élelemben, hogy sohasem megy magától oda a megéhezőhöz. Az pedig még furcsább, hogy az talál a legnehezebben élelmet, aki éhes. Az élet furcsaságai nem feszélyezték a békát. Nyugodtan feküdt az iszapban, és bekapta, ami mozgott. Ahogy szokás.

Aztán valami helyet cserélt a lapos fejében. Egyfajta nyugalom kerítette hatalmába. Lehet, hogy a körülötte lévő víztömegtől, lehet, hogy más okból. A béka felnézett. Láta a lila eget, a lila felhőket, a lila szitakötőket, a lila legyeket... Miért lila? Mert a béka számára a színeknek nincs jelentőségük.

Valami belül melegegdedni kezdett a testében. Érezni kezdte a szívét. Erősen vert. Még erősebben. Nagyon erősen. Valamiféle feszültség tört előre a gyomrából a torka felé. A béka kissé kiűszott az iszaptól. Csak a szemei voltak a felszínen. Felbámult a lila égre, és úgy maradt. Dermedten. Mintha felfogta volna a világmindenség nagyságát. Mintha megértette volna a dolgok lényegét.

Ekkor két szitakötő repült át felette egymásba kapaszkodva.

Egy béka soha nem tudná megmagyarázni, mit miért tesz. A magyarázatok azoknak valók, akik nem képesek megérteni a világmindenséget. Egy béka csak az érzéseit követi.

Összezsugorodott. A szíve dörömbölt, kilőtte magát. Egyenesen előre. Még magasabbra. A legyek és a szitakötők fölé. A lila nap irányába. A teste könnyűvé vált, a béka repülni kezdett. Gyönyörűen. A víz felett szárazság volt. A teste átalakult a levegőben, a szíve nyugodtan lüktetett. A repülés könnyedsége. Újabb átalakulás. Szitakötő. Élelem. Ösztön. A ragados nyelv kilőtt, a szitakötő betöltötte a nedves száját. A test elnehezedett, és visszazuhan a vízbe. A béka nyelt egyet. Finom. Feküdt az iszapban, és megfogadta, többet nem eszik repülés közben. Az egyik zavarja a másikat. Nem tudta, mi mit zavar, de ennek nem volt semmi jelentősége. A fontos az volt, hogy csak az éhes békák repülnek. A kövérek leesnek.

És éppen, amikor ráébredt erre a fontos életigazságra, a békát lenyelte egy másik béka. Egy hatalmas. Lusta. Amelyik nem vágyik repülni. Amelyik mereven fekszik a meleg iszapban. Amelyik nem képes filozofikus elmélkedésekre. Bekapta, lenyelte, és nem böföntett, mert a békák nem böfögnek. Finom. És éppen, amikor újból elszenderedett volna, a kövér békát kíméletlenül elcsípte

egy rövidlátó gém csőre. A gém annyira elcsodálkozott a fogástól, hogy egy pillanatra elengedte. Nem engedte el. Három fordulat, és a kövér, nedvdús, vi-zes húsdarab már ott is volt a gyomrában. A gém elégedetten slattyogott to-vább a sekély vízben, büszkeség töltötte el, s mivel rövidlátó volt, nem vette észre a rókát, mely őt kémlelte a nádasból. A róka a vízbe vetette magát, és két rántással eltörte a gém hosszú nyakát. Nyugalommal telve indult útnak, mert biztosítva volt az élelme arra a napra... Ez a dolog a táplálkozással min-den élőlényt sújt. Egyvalami világos: mindenki enni akar. Ez rendjén való. Sőt természetes.

Ha léteztek volna emberek a Viktória-tó környékén ebben a pillanatban, akkor valaki feltétlenül megölte volna a rókát. Nem azért, mert éhes. Megölte volna, mert ember, aki akkor is öl, ha nem éhes. Aki elpusztulhat autószeren-csétlenségben vagy akármi másban. Ilyen az élet. Természetes.

A Viktória-tó környékén nem voltak emberek. Csak a Sors volt ott, ami min-denkié. És ez így van rendjén.

Óriási volt, mivel boldogtalan volt. Boldogtalan volt, mivelhogy jólelkű volt. Jólelkű volt, mert nem voltak rossz szándékai. Leugrott az erkélyről, mert így látta a dolgokat. Mert összeszedte a bátorságát, hogy átugorjon a korláton. Mert megunta, hogy kövér és boldogtalan legyen, és nem látott más kiutat ezen kívül. Lefelé. A szíve vadul vert.

Repült. A teste könnyeddé vált. Finom és könnyű lett, mint egy toll, melyet a szél repít. Átfordult néhányszor. Ezt nem tudta volna megtenni, amíg a föl-dön marad. Soha. A szíve nyugodtan dobogott. Sőt ujjongott. Jókedv. Szépség. Szabadság. Nyugalom. Ütközés. A föld vonzása.

Feküdt a kövezeten, és hálát adott hatalmas testének, mert puha volt, és felfogta az egész ütest. A lelke nem sérült meg a zuhanástól.

Fönt, a hetedik emeleten maradt egy gyermek és egy, az ivástól eltompult férfi – a teremtés koronája. Nem vették észre, mi történt. A gyermek kenyérhé-jat rágcsált, a férfi pedig a tévé megkettőzött alakjait bámulta. A bemondónő kettéoszlott és újra egyesült, amikor kedve tartotta; egy néger nő énekelt, időn-ként egyedül, néha egy egész néger kórus kíséretében. Nem volt világos a fér-fi számára, mit lát, de nem volt jelentősége. A fontos az volt, hogy valami zúg-jon. Aztán sikolyok zúgtak. Ütések záporoztak az ajtóra, a gyerek visított, de a felesége hatalmas teste nem mutatkozott. Ez furcsának tűnt a számára. Egy rö-vid ideig.

Rájuk meredt, és úgy maradt, amikor megértette, hogy a felesége leugrott az erkélyről anélkül, hogy közölte volna vele. Feldühödött, legszívesebben be-lerúgott volna néhányszor a rengő hasába, mellbe vágta volna, lekevert volna neki néhány pofont, hogy eleredjen az orra vére; de hát már véres volt. Olyan benyomást keltett, mint aki egyáltalán nem törődik vele. Nem törődött vele. Va-lóban. Ez így volt rendjén. És természetes.

Csak a Sors volt körös-körül, ami mindenkié.

Az öngyilkosság az egyetlen bizonyíték arra, hogy minden ember gyilkossá tud válni. Mindenki siratja az áldozatot. Ki az áldozat?

Valahonnani Szent Teréz

Több mindenhez értett. Leggyakrabban szállodai vécéket tisztított, de tudott ágyazni, birkát fejni és sóskalevest készíteni. Nem evett belőle, mert az effajta leves nem evésre való, de élvezettel készítette el. A leves gyógyító erejű volt. Visszaadta a szeretetet azok számára, akik elvesztették. Leginkább üldögdélni szeretett, és az élet különböző kérdésein töprengeni. Gondolatai könnyedek és kellemesek voltak, mint a pehelypaplan, mint az Aero csokoládé, mint a felső ajkak feletti szörpihék, mint a déli szellő. Teréznek hívták. Képes volt csodákat előidézni, amikor szerelmes volt, és ez gyakran megesett vele, mégpedig akaratan kívül.

Az első emléke kora gyermekkorából származott. Futott valami tisztáson. Bizonytalan, dongalábai voltak. Elesett. Két kéz emelte fel. A kezek talpra állították, és az egyik megsimogatta. Teréz nem látta a férfi szemét. Csak a térdeit látta, és azonnal szerelmes lett. A tisztáson kivirágzottak a pityangok és a százszorszépek, és két könnycsepp, mely az orcáján folyt lefelé, gyönggyé változott. A férfi óvatosan leszedte őket az arcáról, eltette és távozott. Az ő emlékével nőtt fel. Mindenfelé kereste, de többet nem találkozott gyermekora térdeivel. Aztán megnőtt a teste. Annyira nagy és idegen lett, hogy Teréz nem tudta, mihez is kezdjen vele. Csak egy előnye volt – jóval magasabbra látott az emberi térdeknél. Látta a szemüket! Micsoda szemek! És mennyi! A csodák szállingózni kezdtek, mint az első hó. Váratlanul, csöndesen, örvendezve, nagy pelyhekben – vagyis sokféleképpen egyszerre. A fenyőkön orgona nyílt, a halak szanzonokat zengtek, a fű lilára színeződött, az ég aranyport hintett, és Teréz szíve úgy vágatott hatalmas testében, mint ló a lovardában tapsra várva. Igen. A szerelem csodálatos érzés, de...

Kötelezően DE. Mindig van de.

Amint belenézett egy férfi szemébe, s őszintén és odaadóan beleszeretett, amint fülig szerelmes lett – azonnal teherbe esett. Egyszerűen nem tudta megmagyarázni, hogyan történt. Úgy látszott, ez is hozzátartozott a csodákhoz. Talán ez volt a csodák ára.

Miután megszülte hetedik gyermekét, Teréz elhatározta, hogy befejezi ezt a históriát. Már egy zsákhöz hasonlított, mely az állandó megtelítődésektől és kiürülésektől eldeformálódott. Fájtak a lábai, kitágultak a visszerai, aranyere volt, terhességi csíkok húzódtak a hasán és a mellén, s a haja elvesztette ragyogását. Büntetni kezdte ellenszegülő testét. Először éhezett. A teste megszépült, feszesebb lett, nem halt meg. Gránátalma és narancs kábító illatát árasztotta. A szeme magától meredt bele az utcán véletlenül arra járó férfiak szemébe. A férfiak megtestesedtek, felfújódtak, Atlaszokká változtak át, egész felhőkarcolókat hordtak a vállukon, megtámasztották a földet, hát hogy ne szeretne bele az ember ilyen lényekbe?

Teréz elkecseregett lépésre szánta el magát. Kivájta a szemeit. Mindkettőt. És ekkor a kezei önmaguktól érinteni kezdtek. Csak úgy ártatlanul, nem készkarva. És minden érintés után galambok szálltak fel az ujjai közül, a kezét apró tüskék borították el, és a tenyeréből rózsza bújtt elő... És kénytelen volt megégetni ezeket a szerelmes kezeket... De a gyötrelmek nem értek véget.

A teste vaníliáliánként ívelt felfelé idegen testeket ölelve körül. Lágyságot, remegést, mint a karamellkrém a csészében. Ekkor leszegezte. Talált egy ma-

gányos sziklát a tengerben, és hozzá kovácsolta a testét. Hogy leszoktassa. Nem ért el vele mást, mint a csodák számának hirtelen növekedését. Férfiak fulladtak a tengerbe mindennap. Testeik maguktól vetődtek a magányos sziklára. A leszegezett Teréz karjaiba. A talpán lévő pörsenésekből és tyúkszemekből életet adó víz áradt. A vízbe fúltak feléledtek, és ámulva csókolgatták e lábukat. A csókjaik be nem hegedő sebeket hagytak maguk után.

Nem volt választása. Nem állt ellen többé. Elkezdett egy tengerparti szállodában vécéket tisztítani, ágyazni, sóskalevest főzni, melynek erős gyógyhatása volt, és megbékélt a szerelmekkel és a csodákkal.

Amikor áttelepedett a másik világba, kanonizálni kellett. Csodáinak száma meghaladta a szükséges mennyiséget, és a meggyógyítottak többen voltak a kíváncsinnál. Az emberiség felének visszaadta a szeretetet. Egyszerűen nem volt ideje megszeretni a másik felét, tisztán földrajzi okokból, nem rasszizmus vagy más miatt.

De senki sem tudta, honnan jött. Senki. Sem a megmentettek, sem azok, akiknek visszaadta a szeretetet, sem azok, akik megtanultak szeretni. A saját gyerekeinek sejtelve sem volt róla. És akkor megjelent egy fiatal teológus, aki a bíborosok tanácsa előtt kihirdette, hogy a szeretet nem helyi jelenség, hanem a világmindenségből ered, és pontosan ez okból nem lehet szavakkal kifejezni, csak csodákkal, és a csodák a szeretet megnyilvánulásának legtermészetesebb formái. Itt levegőt vett. A terem üres volt. Minden ájtatos atya (és néhány kevésbé ájtatos) eliramodott értekezéseket írni. Tetszett nekik az eszme. Elkezdtek e gyönyörű érzést csoportokra és alcsoportokra osztani, nekiálltak elemezni, leírták, megmagyarázták, és írtak, írtak, írtak...

Ekkor elveszett. Kifakult. Feloldódott. Elpárolgott valamerre. A szeretet. És ő, a csodatévő már sehol sincs. És csodák sincsenek. Hát annyira fontos volt, honnan is jött Teréz, amikor képes volt csupán egyetlenegy érintéssel az életet szeretetté változtatni?...

Iván Andrea fordításai

Marija Sztankova (1956) gordonkatanári szakon végzett Szófiában. Filmforgatókönyvet, színdarabot és könyvet ír. A két novella a *Bejbi lazskinyo* (*Baby, a hazudós*) című 2004-ben kiadott kötetéből való.

Dejan Enev

Sós és édes

– Apa, megfőtt a bab.
 – Hadd főjön még egy kicsit!
 – Megkeveljem?
 – Keverd meg!
 – És azt a másikat hogy hívják?
 – Azt kompótnak hívják.
 – Miért hívják kompótnak?
 – Nem tudom. Így hívják és kész.
 – Azt is megkeveljem?
 – Keverd meg! Hé... várj! Azt mondtam, várj! Ne ugyanazzal a kanállal.
 – Miért ne ugyanazzal?
 – Csak. Mert az egyik sós, a másik pedig édes.
 – És a pitka elkészült?
 – Már biztosan elkészült.
 – Megnézzem?
 – Nézd meg! De vigyázz, nehogy megégesd magad!
 – Vigyázok.
 – Megsült?
 – Nem.
 – Hogyhogy nem? Te, hiszen ez már jó. Várj, menj el a tűzhelytől, majd én kiveszem.
 – Apa!
 – Igen?
 – Miért úgy mondják, hogy „megkel” a tészta, amikor nem is kel fel, hanem a sütőben fekszik?
 – Mert úgy kell mondani. Honnan tudjam, miért.
 – Mikor eszünk?
 – Nemsokára.
 – Miért nem lehet összekevelni a sósat az édessel?
 – Mert akkor kotyvalék lesz belőle.
 – Mi az a kotyvalék?
 – Amikor a sósat összekevered az édessel.

– De amikor a babot eszem, utána pedig a kompótot, a hasamban úgyszólván összekeveledik.
 – Amikor babot eszem, utána kompótot, úgy kell mondani...
 – Jó. Amikor babot eszem, aztán kompótot... Na, mondd máll!
 – Mit mondjak?
 – Nem keveledik össze a hasamban?
 – Na, ide figyelj! Te tudsz egyszerre sírni is meg nevetni is?
 – Tudok.
 – Tudsz a fenét!
 – Na, jó. Nem tudok. De akkor anya hogy tud? Amikor telefonon beszélünk, a hangja egyszerre szomorú és vidám.
 – Hagyd az anyádat! Az anyák már csak ilyenek.
 – Mikor hívjuk fel anyát?
 – Később. Most dolgozik a pizzériában.
 – De hát már este van, hogyhogy dolgozik?
 – Amerikában még nincs este.
 – Ott most mennyi az idő?
 – Számolj vissza 7 órát! 7-et vagy 8-at, nem tudom pontosan. Itt most hány óra van?
 – Hadd nézzem meg az óládat! 10 és egy fél.
 – Tehát fél tizenegy.
 – Igen. Fél tizenegy.
 – Akkor mennyi az idő New Yorkban?
 – Nem tudom.
 – Ide figyelj! Visszaszámolunk 7 órát: 10, 9, 8, 7, 6, 5, 4... Tehát délután fél négy. Anya 5-ig dolgozik. Utána másfél órát utazik a lakásáig...

Legkésőbb fél hétre, na jó, hétre ott-hon van. És akkor itt, Bulgáriában, mennyi lesz az idő?

– Fél nyolc.

– Nem gondolkozol.

– De gondolkozom.

– Nem gondolkozol. Egyáltalán nem használod az agyadat. Úgy viselkedsz, mint egy tökfej.

– Te vagy a tökfej.

– Jó. Én is tökfej vagyok. Ne veszedkedjünk! Amikor itt este fél tizenegy van, akkor New Yorkban délután fél négy. Azaz... amikor ott este 7 van, itt – hozzáadunk még 7 órát, számoljunk csak – 7-től 12-ig van 5 óra és még kettő –, vagyis akkor itt éjjel kettő van. Érted?

– Éltem.

– Még egyszer elmondjam?

– Ne!

– Tehát nem vagy tökfej?

– Egyáltalán nem vagyok tökfej. Te vagy a tökfej.

– Jó, jó... Hriszto, várj, ne haragudj! Ne veszedkedjünk! Néz minket a Télapó az ablakon keresztül. Ahol veszedkednek, oda nem megy be.

– Hozzánk mikor jön?

– Amikor elalszol. Ha a gyerekek alszanak, csöndesen beoson, leteszi az ajándékot a karácsonyfa alá, és eliramodik.

– Nekem mit hoz majd?

– Mit kértél?

– Távilányítós autót.

– Akkor azt hoz... távirányítós autót.

– De már nem azt akalom.

– Hát mit akarsz?

– Mobiltelefont, hogy beszélhesek anyával. Tudtad, hogy a gyelekek közül már Kilcsónak is van mobilja? Meg Bobinak. És Malianának is.

– Nem tudtam. A Télapó nem farkir. Amit kértél, azt fog hozni.

– És egyébként sincs kalácsonyfánk.

– Hogyhogy nincs! Hát ez akkor micsoda?

– Ez csak egy ág, nem kalácsonyfa.

– Dehogynem fa. Ne légy ilyen! Álmos vagy, és összevissza beszélsz. Na, üljünk le és együnk!

– Naöljönkleisögyünk, naöljönkleisögyünk, naöljönkleisögyünk.....

– Tessék, tedd a pitkát az asztalra. Ez a te babod. Ez meg az enyém. Tedd ki a kanalat! Itt van a te kompótod. Itt az enyém. Várj! Még ne kezdj enni! Először meggyújtjuk a mécsest, és elmondjuk a miatyánkot. Így. Ha akarod, mondd utánam! Kész vagy? Mi atyánk,...

– Mi atyánk,...

– ki vagy a mennyekben,....

– ki vagy a mennyekben,....

– szenteltessék meg a te neved;....

– szenteltessék meg a te neved;....

– Jöjjön el a te országod;....

– Jöjjön el a te országod;....

– legyen meg a te akaratod,....

– legyen meg a te akaratod,....

– mint a mennyben, úgy a földön is....

– mint a mennyben, úgy a földön is....

– A mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma....

– A mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma....

– És bocsásd meg a mi vétkeinket,....

– És bocsásd meg a mi vétkeinket,....

– miképpen mi is megbocsátunk azoknak, akik ellenünk vétkeztek;....

– miképpen mi is megbocsátunk azoknak, akik ellenünk vétkeztek;....

– És ne vígy minket a kísértésbe,....

– És ne vígy minket a kísértésbe,....
 – de szabadíts meg minket a gonosztól.....
 – de szabadíts meg minket a gonosztól.....
 – Így! Most ülj le! Kérsz egy kis bort?
 – Kélek.
 – Egészségedre, fiam!
 – Egészségedle, apa!
 – Lássunk hozzá! Nézd, milyen szép pitkát sütöttünk!
 – Apa?

– Mondjad, Hriszto!
 – Mi az a „Mi atyánk”?
 – Az atya apát jelent. A mi atyánk pedig annyit jelent: „a mi apánk”.
 – És ki az a „mi apánk”?
 – Az az Atyaisten. A mi Jézus Urunk édesapja.
 – Aha. Világos. Apa, kérdezhetek valamit?
 – Kérdezz, fiam!
 – Ehetem együtt a babot a kom-póttal?
 – Eheted, fiam, eheted.

Márcember valahányadikán

Bojko Lambouvszkinak

Felesége bekopogott a szobája ajtaján, nem nyitott be, csak bekiáltott, hogy érte jönnek kocsival. És hogy valamikor holnap jön vissza. Jó, kiáltotta erre ő, és ugyanabban a helyzetben maradt – hason fekve, arcát a párnába fúrva.

Sokáig feküdt így, még azután is, hogy hallotta a bejárati ajtó becsapódását. Majd hirtelen olyan erővel emelte fel a fejét és a vállát, hogy a gerince megroppant. Akkor fogta fel, hogy holnapig borzalmasan sok óra van hátra, és ő nem tudta, mihez kezdjen ezekkel az órákkal.

Nem tudott tovább aludni. Már három napja aludt kisebb megszakításokkal. Elképzelhetetlen volt számára, hogy elhagyja a lakását, és az utcákon sétálgasson, ez rettenetesebbnek tűnt, mint újra kezdeni az általános iskola első osztályát.

A szobában lassan besötétedett, ezt tulajdonképpen a halántékával érzékelte, mivel továbbra is csukott szemmel feküdt. A sötétség, mint hűvös fuvallat, lassan körbefogta.

Felkelt, és bekapcsolta a televíziót. Kapcsolgatta a csatornákat, de semmit sem talált, ami lekötötte volna a figyelmét, és kikapcsolta. Ismét eszébe jutott, milyen messze van még a holnap. Akár a földet is megkerülhetné addig. Aztán bizonyára újra elaludt egy kis időre. Dobogó szívvel ébredt fel, az iménti nyomasztó álom még hatása alatt tartotta. New Yorkról álmodott. Ez különös volt, hiszen sosem járt még New Yorkban, és az elképzelései erről a városról, a kanyonutkákról vagy mikről is, meg a felhőkarcolókról, igen homályosak voltak. Álmában azonban megdöbbenően világosan és pontosan látta a várost, pontosabban a helyet, ahol járt. A Broadwayen járt. Fogalma sem volt róla, honnan tudta, hogy ez a Broadway. Éppen úton volt valahová, és beszállt a metróba. Hirtelen az egész utca felemelkedett, függőleges irányt vett, és gigantikus felhőkarcolóvá változott. A metró pedig, mint egy hatalmas lift, sebesen vitte felfelé. Ekkor felébredt.

A szobában a hőmérséklet rohamosan csökkent. Még jó, hogy eszébe jutott magára húzni a pokrócot – hogy mikor, arra nem emlékezett. A videó óráján lévő rubin számjegyek éjfél mutattak. Évekkel ezelőtt az ilyen végtelennek tűnő éjszakákon felkelt, és töltött magának egy italt. Már az első pohár ellazította, a második után megragadta a telefont, és hívogatni kezdte az ismerőseit betűrend szerint – úgy, ahogy a noteszében szerepeltek. Időnként egy-egy jóindulatú beszélgetőpartnerre bukkant, és ő maga is elcsodálkozott – milyen könnyed, szórakoztató és vidám beszélgetőpartner is tud lenni. Közben tovább töltögetett. Csak akkor hagyta abba a telefonálást, amikor kiürült az üveg. Gyakran előfordult, hogy másnap reggel nem emlékezett az utolsó beszélgetésekre.

De mostanában már inni sem szokott, ezt a menedéket is megvonták tőle.

Az olvasásról is már rég lemondott. Pontosabban volt valamilyen könyve, ami ott kallódott a feje mellett az éjjeliszekrényen. Néha elővette, és olvasni kezdte onnan, ahol úgy gondolta, hogy tart. De nem emlékezett sem a szereplőkre, sem arra, hogy mi történik velük. Ugyanilyen eredménnyel olvasgathatta volna a tapéta hieroglifaszerű mintáit is.

Valaha, nagyon régen, verseket írt ilyenkor. A versek maguktól jöttek; ő mélyen belül nem vallotta költőnek magát, mivel nem tartotta érdemnek a lejegyzésüket. De később kiadta a verseket, melyek változatlanul mindenkinek tetszettek, és nagyon dicsérték érte. Az utóbbi években ismét megpróbálta előadni a versírásos trükköt, de kudarcot vallott. Az ezüst húr, mely korábban időről időre megpendült a lelkében, vitathatatlanul, véglegesen és helyrehozhatatlanul elszakadt.

Felkelt, kiment a konyhába, és megivott egy pohár tejet. Kinézett az ablakon, de leszállt a köd, és kint semmit sem látott – csak az utcai lámpák fénycsóvái hatoltak át a ködön, sárga, szétmázolódott foltokká válva, mint megannyi lengedező napraforgó.

Ismét bement a szobájába, és visszafeküdt az ágyba.

Hány verset is írt életében – kinyomtatottat és nem kinyomtatottat –: talán ezernél is többet. Néhány ritka kivételtől eltekintve szinte nem emlékezett a tartalmukra sem.

A bejárati ajtó zárja csattant. Lépéseket hallott. Aztán a felesége hangját hallotta:

– Én vagyok. Hazajöttem.

A hangokból tudta, hogy a felesége bement a fürdőszobába és megengedte a vizet.

Hála istennek! Semmi más nem volt fontos, csak az, hogy itt van, hogy itt-hon van.

A feje mellett lévő könyv után nyúlt, és megragadta – *Beszélgetések Joszif Brodskival* Szolomon Volkovtól. Visszalapozott az előző oldalra, hogy felidézze a szöveget. És azonnal egy olyan szakasszal találta szemben magát, ami el-kábította:

„Brodski: ...De emlékszem az első, százszázalékos, úgy vélem, New York-i álmodomra. Azt álmodtam, hogy el kell mennem innen, Grenech Village-ből valahova a 120. vagy a 130. utcába. Hogy elérjem a célomat, be kell szállnom a metróba. Amikor beszálok, hirtelen észreveszem, hogy az egész Broadway – azaz mondjuk innentől a Harlemitig, vagy még tovább – megemelkedik, és füg-

gőlegessé merevedik. Vagyis ez az egész hosszú utca váratlanul hatalmas felhőkarcolóvá válik. A metró már nem metró többé, hanem lift. Igyekszem valahova felfelé, miközben érzem, hogy a Broadway a hátsó mancsaira áll. Megrendítő érzés volt!”

Nem emlékezett, hogy olvasta-e már ezt a szakaszt, vagy sem. De így álmodott, vagyis pontosan ezt – Broadway a hátsó mancsain.

Abbahagyta az olvasást, és behunyta a szemét. Ebben a pillanatban megjelent a fejében valami, ami annyira egyértelmű volt, hogy először nem értette, mi is az. Aztán megértette. Egy rövid költemény volt az, csak néhány versszakos, ami ott lebegett rendíthetetlenül a szemhéja mögött, mintha belevésték volna. Biztos volt benne, hogy mindig emlékezni fog rá – és ezért egyáltalán nem szándékozott lejegyezni.

Iván Andrea fordításai

Dejan Enev (1960) bolgár szakos diplomával sokféle dolgozott fizikai munkásként. Hét elbeszéléskötete közül négyszer hat díjat érdemelt ki.

Nikolaj Kancsev (1936) költő és műfordító. 1968–80 között nem publikálhatott. 1991-ben megkapta a szmederevói Arany Kulcs Díjat. Több tucatnyi verseskötény szerzője.

Nikolaj Kancsev

Életed

*Járásod tiszta lesz, akár azé a fáé,
mely egyre följebb lépked,
és nem állít meg senkit.
Mert te tudod az utat.
Tudod, az út.
Az út.*

*Az éhség gyümölcsödre majd sokakat megállít,
de ez téged nem kötelez –
afféle vándorokkal.
Nem – sobasem az éhség!
Inkább a szeretet,
ami igénybe vett*

a kígyó többszörös, szoros ölelésénél.

Zúzmara

*Hogy kristályosan üt rajtad ki lényeged:
lényeden át belső fényed kiüt.
Elvakulva tőled, nem látlak mindenütt.
Csak elnyelt, átható hiányokból (?) ballgatom –
az idő – jégfolyamja milyen mélyre búlt...
Nincs semmi furcsa több, mint semmi, semmi sem.
Verébcsontváz repül az ágról el-felé,
miközben a veréb az ágon ül.*

Víziszellem

Nézd: víziszellem ül a napra sütkérezni.

*Ez restség? Furcsaság? Tebetetlenség?
A költészetben a betű sem épp betű szerinti.
Akármilyen jelet jelez – már mindenkinek szólhat.
Hallatlan. Függőbeszéd nélkül. Láthatatlan.*

A hullám elveti dobókockáját; nyer a tenger.

Rózsa Endre fordításai

Ivan Boriszlavov (1946) költő, a francia és az orosz költészet kiváló tolmácsolója.

Konsztantin Pavlov (1933) költő, drámaíró. 1966–1975 között munkahely és közlési lehetőség nélkül maradt. Filmforgatókönyveiből, jegyzeteiből, verseiből a Napkút Kiadó 2006-ban kötetet jelent meg.

Elka Dimitrova (1971) az irodalomtudomány doktora. Egy tudományos kötet és két verseskötet szerzője.

Borisz Rokanov (1961) Plovdivban élő és ott a kulturális életet szervező költő.

Ivan Boriszlavov

Fészek szakadék fölött

*Lelkes kisdíákja voltam
a madarak mennyei liceumának.*

*Az abc-t a barkály kopogtatta.
Sirályok tengerparti lábnyomaiból
kapisgáltam az ékírást, rovásírást.
Darvak csapata oktatott
geometriára.
Számolni a kakukktól tanultam,
énekelni a csalogánytól,
a hallgatás bölcsességét a baglyoktól.
A szél ellenében röpködő
sastól példát kaptam
kitartásból.*

*Egy betyke verébtől
merészségből.
A ritka fehérről hollótól, hogy
mindig bű legyek önmagamhoz.*

*Ne csodálkozzatok hát azon,
hogy szavakat szavakra gyúrmázva
a szakadék fölé
raktam fészket.*

Evangéliumi motívum

*1990 megveszekedett szű szétrágta
Krisztus keresztfáját.
És az pozdorjává mállott.
Csak a csillagos ég maradt,
amely átdereng
a súlyugatta forgácsokon.
És megmaradtak még
a latrok keresztséi is,
a fertelmes bűnözőké,
kik viszont feltámadtak,
hogy megfeszítsék
az új krisztusokat.*

Kiss Benedek fordításai

Konsztantin Pavlov

Naftalin

*Ah, a zsoké nadrágja, sajna,
 jobban emlékeztet bennünket
 a zsokéra, mint maga a zsoké, mert
 ugye, ő... ő, istenem, ha elképzelem...
 De róla később.*

*A nadrágszár kipúposodik a térdeken
 előre és oldalra,
 ragyog a bőrrel alábélelt ülep.
 Ez elég,
 hogy újra lássuk:
 a tartást,
 a startot,
 a finist.
 És leginkább a győzelmet,
 ami katasztrófával végződött
 az utolsó versenyen.
 Concours hyppique!*

*Ó, naftalin!
 Kristályok csillagképe!
 Te szűrod meg őt!
 Te szűrod meg a molyt,
 ami ragadozva kúszik fölfelé
 a zsoké nadrágszárán.
 A lányékán!
 A moly felnyihog!
 Felszökken a fájdalomtól!
 A rubásszekrény üvegén,
 mint nagyítón át:
 vad ló,
 lasszóval fogott musztáng,
 be nem tört vadállat,
 Ugrás föl – meggörbülve,
 ugrás oldalra,
 ugrás az ellenkező irányba,
 a hátsó lábakra.
 Lassan elcsendesedik majd,
 megadja magát.
 De miért rezzenek össze én!
 És miért ez a kéjes kívánság,
 hogy egy ugrással csörömpöljek át*

*a szekrény üvegén?
 És hogy megragadjam a lovacska nyakát?
 Hogy belevágjam sarkamat a vékonyába?
 Nem kellene néznem.*

*De most megértem a laboránsnőt.
 Megértem szégyenét,
 ok nélküli pirulását:
 A mikroszkóp látómezejében
 hatalmas mikroba:
 ugrások – fölfelé, oldalra, vissza.
 Vad ló!
 Szép ló!
 Erotikus áram remegteti a laboránsnőt –
 az izgalom, hogy megszelídítsd, a megszelídíthetlent –
 hogy meglovagold ezt a mikroszkopikus lovat,
 hogy megzabolázd a combjaid között. . .
 Reszketnek a laboránsnő combjai.
 Reszket a mikroszkóp fókusza.
 Nincs lovacska,
 csak érthetetlen szégyen van:
 Nem! Nem a levetett lovas szégyene,
 nem! –
 a cselekedet nem szégyenít meg.
 Valami más –
 de ez kétszer olyan szégyenlőssé tesz bennünket.*

*Idáig minden –
 többek között,
 Emlékezzünk most a zsokéra:
 az utolsó startra
 és a győzelemre,
 ami katasztrófával végződött.
 A ló neve Naftalin volt.
 Micsoda ötlet!
 Micsoda egybeesés!
 A terepen – ahol járása tigrisé!
 Az akadályokon – ahol röpködése madaré!
 És amikor megtorpant a finisben,
 és amikor porban fürdette a zsokét,
 maga aratta le a tapsokat!
 Öreg ló volt!
 Tapasztalt ló volt!
 Ravasz volt!
 Naftalin!
 És amikor...
 Mi?*

*A temetési menetben
fekete bársonnyal leterítve,
legelől lépkedett szépen,
senki nem gondolt a zsokéra –
mindannyian őt nézték!
A győzelmek trófeái pedig
annyira de annyira illettek hozzá!
Az övéi Toltak!
Csak az övéi!
Immár.
Lám, ez érthető.
Minden úgy van, ahogyan kell.
A ló megöli a lovast –
nem most először.*

*A rubásszekrény panteon:
a zsoké nadrágjai,
az ezredes zubbonya,
a tábornok lampaszai,
az apáca fehéreneműje,
az áruló kendője,
a koldus tarisznyája,
a kesztyű,
a selyembarisnya,
és a harisnyaszárba dugott bankjegy
és...
És világos, hogy ez nem halbatatlanság,
sőt, nem is hosszú-életűség.*

*Ó, naftalin!
Kristályok csillagképe!
Szúrd meg!
Szúrd meg a molyt!
Hogy felszökkenjen!
Hogy fölnyibogjon!
Hogy bolondul hánnya-vesse magát –
a nadrágokon,
a lampaszokon,
a váll-lapokon,
a kőtáblákon!
Agonizáló életből
változtasd viharra.*

*Vagy?
Valójában?*

Utassy József fordítása

Elka Dimitrova

*Kelj föld ki, keljél,
elevenen hajtsál ki.
Mily régen nem termesz –
nem termesz te majd.
Férfivérünkkel magad
hasztalan itatod.*

*Köpiünk az égre,
hányjuk a földet.
Ajkunkat sziklasóba szorítjuk.
Kéjesen ájtatunk,
halunk és mocskoljuk egymást
Istenünk előtt mezítelen –
piszkos ő és mezítelen.*

*– Mi vagyunk a katonáid –
megyünk és megyünk, csak megyünk...
Elégetjük az énekes madarakat,
jósolunk az éhség füstjéből,
vérző szemünk
kongó gödreit betemetjük,
de megyünk csak
és hallgatunk...*

*És Te nem vagy, Urunk,
nem vagyunk mi sem már...
Váltunk mi állattá a bittől és a böjttől,
a hitetlenségtől és a szenvedélytől...*

*Köpiünk az égre,
hányjuk a földet.
Ajkunkat sziklasóba szorítjuk.
Kéjesen ájtatunk,
halunk és mocskoljuk egymást,
Istenünk előtt mezítelen –
piszkos ő és mezítelen.*

*Éhükben a szegények szétszórták
a morzsákat, a magokat, a szemeteket,
meredő lábbal haltak meg,
szájuk az ereszcsergőbe tapadt.
Éhükben a gyerekek dudorásztak
és éhes babákkal játszottak.
Éhükben fenekedtek,
éhükben szeretkeztek
és gyorsan, gyorsan öregedtek.
És éhes, szürke-éhes galambok
csipegették a hónapokat, a napokat,
és bevégeződött a világ –
fogatlanul,
röhögő, skorbut-éhes táncban.*

Borisz Rókanov

Hullámok szeretője

*Szikla, pórusa mily sok, pórusos szikla;
víz, mely kék nyelvével szünetlen
követi a testet: férfiét, nőét, lányét, fiúét,
gyerekeket fogad magába egyre,
s ringatja elejétől végig temperamentumosan
a combot, a mellet, a haját mind –
ugrál, akár a labda, popója – a biszexuális víz –
kiöntik formáit a kezek
duzzadt teste szerint szerelemnek, mely szétteremt mindent:
melled is – kőből,
arcod is – hullámos.
Annyi álmatlan éjtől puffadó víz,
virágzol, mint a véletlen nő baja,
kiről azon tanakodtam, miként guggol le,
s baja hová megy – fogékony baja.
Fogadja tovább a szikla a sok simogatást,
a zajos szörcsögéseket, örvényeit a szépnek –
beleféhérült a csukott tengerajkak előtt.
A hullámok szeretője.*

Lassú halál

*Egy mosolyért jöttem,
egy ékes elhallgatásért,
néhány rózsapírért az orcákon.
De szép, hogy szeretnek, s talán szeretsz megint te is
titkon – titok vagy név vagy test –
a két szemközti kerekedő szemben.
Finom prostituált a halál –
kicsi nyelvvél tested bejárja,
a hipnózissal szemed lejárja.
Majd a madár – hogy kedvence felkiált,
összerezzensz,
ínyedben is verejtékezel.
(A gondolat te vagy – virágnnyilak
zöldes mezőben.
Ősazelőtti vadak legelője
búsevő érzésekkel.)
Unom, hogy a világ
feketén-fehéren legyen előttem,
hogy jót s rosszat felismerjek.
Megleli a mutatóujj kedvenc dalom,
s én a szobából táncparkettet varázsolok –
mi van közöttünk? – levegő és falak.
Kezdettel és véggel
a változatos közeg még.*

Atanasz Szlavov

A nagy szelíd állatok

*Mily szelídek a nagy szelíd állatok –
Levelet esznek, bencúroznak a paleozoikus vizekben,
mellső mancsukkal lebúzzák a platániombokat, hogy
alacsonyabban legyenek, s hagyják, rugózzanak csak vissza
és lebemperednek a napon (vagy az árnyékba) – ahogy nekik tetszik
és zengőn nagyokat fínganak a fűben
és kemencenagy szájukkal csámcsognak, majszolnak
és alszanak vagy sétálnak a tejes nitrogén ég alatt,
de nem látják, mert mit nézzenek rajta
és tapodják a löszöket és nyomokat hagynak,
a paleontológusok meg kúszva kutatják, felfedezik*

*és bizonyítják és bebizonyítják és bizonyítanak akár barkályok
és kitűrik akkor a köbcsontokat, amelyeken
se ízületi, se reumatikus fájdalomnak semmi nyoma
és üvegekbe teszik őket, hogy nézhető legyenek
és nézik őket és föl nem foghatják, hogyan
hogy ekkora nagyok és vegetáriánusok,
hogy nem oroszlánok, hogy nem sasok, hogy nem trombitálnak.
Nevetséges.*

*Nem vegetáriánusok valóban, de képzeljék el a
dinoszauruszokat vagy a többi afféle atlantoszauroszt fajtát
miután felfalnak két-három eukaliptuszt és alszanak rá nagyot,
ahogy kelnek föl az árnyékban, hogy megropogtassák csontjaikat,
mekkora lesz a gyönyörűségük
és a gyönyörűségtől mint olyantól
és az intellektuális gyönyörűségtől majd ahogy
az olyan állat fölényével, mely erőlködés nélkül mi több
betemetetik és szemük se rebben mi több
összes gyönyörűségével a legnagyobb paleontológust mi több
elektron-mikroszkópjával, parkerével, jegyzeteivel mi több
Felséges.*

*És akkor az, ha akar, csudálkozzék kedvére
és fundálja csak ki, miként csúri-csavarja a sok
„Igen, csakhogy, no jó, azonban...”-jával,
írjon csak, ha akar, derék cikket zengzetes gondolatfényekkel
ha ki tudja bányászni parkerét
a szelíd nagy állat pedig ballag odébb majd
és mélyeket lélegzik ki és be
és lebúzza a platánlombokat, ha úgy akarja
vagy ha nem, nem
és lefekszik a fehére nitrogén ég alá
és elalszik nyitott nemlátó szemekkel
boldogan
hogy nem tud örülni.*

Szondi György fordításai

Atanasz Szlavov (1930) a művészetek s a humán tudományok számos területén játszott fontos szerepet hazájában. 1976-ban elhagyta Bulgáriát. 1990 után visszatért Szlivenbe, szülővárosába. Angolul és bolgárul írja elméleti munkáit, prózai és verseskönyveit.

Elena Ognjanova

Buda vára mellett hármán vezetik a táncot...

Magyar témájú bolgár népdalok a XIV–XVI. században

Az évszázados bolgár–magyar kapcsolatok kifejeződése a bolgár népdalokban

A bolgár népdalok gazdag tárháza több olyan fontos eseményt őrzött meg, illetőleg nagyszámú olyan személyiség nevét örökölte meg, melyek fontos szerepet tölthettek be a bolgár nép sorsában és e nép történelmi fejlődésében. A történelmi és hősi énekek nagy részében, és más népzenei műfajokban is, nemcsak bolgár hősök és események fordulnak elő, de rengeteg külföldi vezér, államférfi, valamint azok tettei, melyek ilyen vagy olyan okból és módon kapcsolatba kerültek a bolgár néppel és a bolgár állammal. Az énekekben szerepelnek törökök, tatárok, cserkeszek és görögök, számtalan hódításuk és túlkapásuk miatt; románok, moldvaiak, szerbek, montenegróiak, bosnyákok, dalmátok, albánok, mely népek nemzeti történelme szorosan összefonódott a bolgár nép történelmével; németek, franciák, angolok, olaszok, osztrákok, a Balkán-félszigetre gyakorolt politikai hatásuk miatt; és sok dalt ihletett meg az orosz nép felszabadító küldetésébe vetett hit, valamint az 1877–1878-as felszabadító hadjárat. Leggyakrabban azonban magyar témák jelennek meg a népdalokban: Buda vára, magyar királyok és bánok, Jankula vitéz, Szibin vitéz, Temesvári Gjuro, a gyermek Szekula, budai fehér Jana, karcsú Sztanka Budáról, a budai királyné, Magyar Fülöp, Szokolina Fülöp, magyar vitézek, szőke magyarok, magyar vitorlások, magyar ládák, sárga forintok, fehér magyar asszonyok...

Ezeknek a daloknak a változatossága és terjedelme felveti a kérdést, miért éppen a magyarok fordulnak elő ilyen gyakorisággal a bolgár énekekben? És miért éppen a magyarok, illetve azok történelmi sorsa vált oly közelivé a bolgár népi énekesek számára, hogy annyi kiváló magyar államférfit és vezért örököltetek meg évszázados szóbeli történelmükben?

Hogy meg tudjuk válaszolni e kérdést, akár csak futólagosan is, lépünk vissza néhány évszázadot a két nép történelmében.

Amikor a magyar törzsek szövetsége a IX. században elfoglalta az egész Kárpát-medencét, az Északi-Kárpátoktól Nándorfehérvárig, a Bécsi-medencétől Moldováig lévő területet egy nép telepítette be, mely türk típusú állami felépítéssel és életmóddal rendelkezett, és számtalan elemet hozott magával korábbi, más népekkel való kapcsolataiból is, melyekkel évszázadokon át együtt kalandozott, mint például a hunok, kazárok és bolgárok. A magyarok történelmi emlékei, erdélyi és más középkori krónikák információkat őriztek meg például arról a hagyományról, hogy Attila, a hunok királya és a magyar uralkodók

közös ősektől származtak. Erről szól a csodaszarvas-legenda is, mely szerint a hunok és a magyarok ősei közt volt Dúl és Belár (Bolgár) kán.

Ezek a – szinte mitikus – kapcsolatokon kívül a magyarok letelepedése után új kapcsolatok is létrejöttek a két nép között, ugyanis Magyarország egyik szomszédos országa a Bolgár Cárság volt. Sőt mi több, a magyar földek dél-keleti részén, a Marostól délre eső területeken, valószínűleg a magyar állam megalapítás, után is éltek bolgárok és a bolgárokhoz oly közeli türk csoportok, melyekről egy sor földrajzi elnevezés ad vitathatatlan etimológiai bizonyítékot. Magyarország érdeklődött Bulgária iránt, akár a Bizánci Birodalom része volt az, akár önálló államként működött. Politikai és diplomáciai kapcsolataikról számtalan dokumentum és régészeti lelet tanúskodik.

A bolgárok és a magyarok közti kétoldalú kapcsolatok nem szakadtak meg a középkorban, sem háborús, sem békés időkben, a két szomszédos állam folytatta a kölcsönös tapasztalatcserét. Érdeklődtek egymás sorsa, politikája, valamint királyaik, cárjaik, nemeseik, bánjaik és vajdáik élete iránt. Megemlékeztek olyan eseményekről, melyeknek mindenekelőtt a szomszédos ország számára volt jelentősége. Így a bolgár dalokban megtisztelő helyet foglal el Budavár, valamint kiemelt szerepe van a magyar hadvezéreknek és királyoknak, és megemlítenek több, javarészt magyarok lakta, Duna menti települést. Az oszmán törökök megjelenése a Balkán-félszigeten még közelebb hozta egymáshoz a magyar és a bolgár népet, ahogy más szomszédos népeket is: románokat, szerbeket, görögöket, montenegróiakat, albánokat. Habár szervezetlenül, de ezek az országok segítő kezet nyújtottak egymásnak, megpróbáltak közös erővel fellépni az oszmán birodalom ellen.

Bulgária végleges elfoglalása után Magyarország vált az oszmán birodalom fő célpontjává.

Ivan Sisman cár fia, Fruzsinn Magyarországon telepedett le. Haláláig élvezte Zsigmond király vendégszeretetét, és fontos diplomáciai küldetéseket hajtott végre. A király megbízható, tehetséges embernek tartotta. Egy 1425-ből származó királyi dokumentum tanúsítja, hogy Fruzsinn már a dokumentum keletkezése előtti években Magyarországon tartózkodott, és a magyar seregek sorában csatázott. Bátor, vitéz, határozott katonaként és diplomataként tűnt ki, és érdemeiért megkapta a lipai földbirtokot Temesvár körzetében, mely fekvését tekintve fontos stratégiai feladatot töltött be a török támadások visszaverésében Dél-Magyarországon. Fruzsinnal együtt más, kiváltságokkal rendelkező bolgár katonák is letelepedtek e területen. Egy 1428-as dokumentumban Zsigmond király felmenti a Visegrád mellett letelepült bolgárokat az adófizetési kötelezettségek alól. A bolgárok ezen kiváltságait többször megerősítették a XVI. század kezdetéig.

A betelepült bolgárok valószínűleg rokonokat, hozzátartozókat hagytak hátra hazájukban, akikkel később is fenntartották kapcsolataikat. Ellenkező esetben nehéz lenne megmagyarázni, miért is olyan népszerűek a bolgár népdalokban a törökök ellen harcoló magyar uralkodók és vezetők. A dalok említést tesznek Endre, Béla és István királyról, Hunyadi Jánosról, Székely Jánosról és a magyar kormányzat alá tartozó román bánról, Péterről. A legtöbb dal azonban az utolsó magyar királynéről, Izabelláról szól, kinek férje, Szapolyai János a török szultán támogatásával nyerte el a magyar trónt.

A magyar királyok sok-sok csatában harcoltak az egyesült keresztény seregek élén a törökök ellen, s ez elég nyomós okot szolgáltatott arra, hogy felkorbácsolja a népdalénekesek nemzeti öntudatát. Alkotásaikban halhatatlanná tettek minden jelentősebb ütközetet, mely bolgár földön zajlott. Így az ütközetek nem szigetelődtek el a rabságban sínylődő bolgár nép sorsától. Ellenkezőleg, lehetőséget képviseltek nemzeti és politikai szabadságuk kivívására. Természetesen a népdalokba belekerült jelentős számú valótlan elem is, egyrészt az alkotók tájékozatlansága miatt, hiszen azokban az időkben nem juthattak írásos híradásokhoz, és mindenről hallomásból értesültek, másrészt pedig az előadók gyakran megmásították a személyneveket és a különböző eseményeket, nem naiv felfogásból vagy feledékenységből, inkább abbeli vágyukból, hogy különösen érdekesítő elbeszélést hozzanak létre, melyet a hallgatóság könnyebben megjegyez.

Itt hangsúlyoznunk kell, hogy a népdalok nem egy csapásra keletkeznek, és soha nem maradnak meg kezdeti formájukban. Változásokon esnek át, mind tartalmukat, mind dallamukat tekintve. Máskülönben nem lennének népdalok, nem javultak és csiszolódtak volna évszázadokon keresztül, és nem hangzottak volna korszerűen nemzedékek fülében korokon át. Az eseményeknek az alkotóra gyakorolt közvetlen hatása sokkal erősebben érzékelhető, mint ahogy ez egy másik személy elbeszéléséből érezhető lenne. Ez különösen arra az időszakra érvényes, mely az oszmán betörésekről és a török hatalom megszilárdulásáról szól Bulgáriában. A történetírás egy sor népdalra hivatkozhat, melyek, ha eltekintünk a lelkes alkotói fantáziától, reális tényekre épülnek. A következő szófiai dal megerősíti ezt az állítást:

*Szörnyű zendülés zendült föl
oláhoknál, Bogdánföldön,
túl a Dunán Bolgárhonban,
Dobrudzsa sík rónaságán,
föld hogy rendült, feldöndült,
fölrendült, remegett, jaj, bele
török hatalmas hadától,
magyarok két oly sokától,
sors üldözte bolgároktól.
Három napig viaskodtak,
zúgott a Duna sötétlőn.
Isten ölje, eltörölje
átok törökjét, oszmánját,
jatangánjuktól mind oda.
Ki a késtől utat talált,
Dunán át vetette magát,
Oláhországba szökött át,
oláhokhoz, Bogdánföldre,
magyarok rónás honába...*

Ez a dal a borzalmas 1396-os nikápolyi ütközetéről számol be, ahol Zsigmond király vezette az elsősorban magyarokból álló, egyesült keresztény hadsereget,

melyhez bolgárok és a Mircea cel Batrin román vajda által vezetett román csapatok csatlakoztak. Mircea cel Batrin vajda már az 1389-es rigómezei csatában is részt vett, 1394-ben Rovine mellett legyőzte Bajazid szultánt, és 1418-ban halt meg. Az ő neve is gyakran előfordul bolgár népdalokban, s érdemes megjegyezni, hogy az énekesek mindig lelkesedéssel és nagy szeretettel emlékeznek meg róla.

A másik, Szófia knjazsevói városnegyedéből származó dal az 1443-as magyar–török csatát jeleníti meg. A Hunyadi János és I. Jagelló Ulászló vezette magyar csapatok ez évben behatoltak a bolgár földekre. Bevették Nist, Pirotot, Szófiát, és a Trajáni-szorosig, illetve a Zlatica völgyéig jutottak el. A hideg, zord tél megakadályozta, hogy a magyar seregek kiűzzék a törököket és meghódítsák egész Bulgáriát:

*Rada te, város lakója,
Rada te, Szófia lánya,
láttál-e hadat vonulni,
vonulni itt, tovamenni?
– Apám, öreg jó atyácskám,
át magyarok serege ment,
amennyi fa az erdőben,
amennyi levél a fákon.
Sebverte paripán jöttek,
vértpáncélba öltözöttek,
jöttek, jöttek, özönlöttek
Zlatica komor faluhoz.
Támadott zúzos zordon tél,
megfagytak mind, ők, atyácskám,
vértpáncélban, jaj, a testük,
vállukon karcsú jó puska,
megfagytak, dermedtek holtta,
sebverte veres paripák...*

Ulászló király és Hunyadi János épségben térnek haza megmaradt seregeikkel, és győzteseknek kijáró ünnepléssel fogadják őket Budán. Sok más foggollyal együtt magukkal hurcolják a török hadvezért, Keszim pasát is. Szegeden aláírják a tíz évre szóló fegyverszünetet, de a magyar hadvezérek már a következő évben megszegik az egyezséget. A magyar király egy kisebb sereggel a török birodalom ellen vonul. Hunyadi ismét mellette harcol. Győzedelmesen menetelnek át Orsován, Vidinen, Orjahovón, Nikápolyon (itt egyesülnek Drakul vajda néhány ezer embert számláló lovascsapatával), Tirnovón, Razgradon, Sumenen, Provadiján Várna felé, és Petrics, valamint Mihalics falunál találkoznak a II. Murad szultán által vezetett, többszörös túlerővel rendelkező török sereggel. A csata kegyetlen és egyenlőtlen. Zsigmond királyt körülveszik és megölik. Karóra tűzött fejét az előrenyomuló oszmán hordák előtt hordozzák. Hunyadinak, aki ezek után még több egymást követő ütközetben csatázik a törökökkel, sikerül megmentenie seregének egy részét.

Az egyetlen dal, mely az 1444-es várnai csatát örökíti meg, a Miladonov testvérek gyűjteményében jelent meg:

*Három tánc föl körben Budavár tövében.
Az elsőnek élén helyre Angelina,
másodiknak élén ifjú Jankulica,
harmadiknak élén ifjú Szekulica...*

A szép Angelina személye a királynőt, Jagelló Ulászló hitvesét jeleníti meg; a fiatal Jankulica Hunyadi János felesége, akiről oly sok dal szól; a fiatal Szekulica pedig hitvestársa Székely Jánosnak, aki Hunyadi nővérének volt a fia, s a második rigómezei csatában esett el.

A XIV–XV. század eseményeit ábrázoló hősi énekek kedvelt hőse, Jankula vajda nem marad el népszerűségben a híres bolgár hős, Krali Markó mögött. Nem kétséges, hogy a bolgár nép Hunyadi Jánosnak állít örök emléket a következő nevekkal: Janko Szibinjanin, a szibini Janko, Szibin Janko, Janko vitéz, Jankul jó vitéz, Jankula bán, a koszovói Janko.

A másik magyar hadvezér, akit a bolgár népdalok gyakorta megemlítenek, a gyermek Szekula, vagyis Székely János, Hunyadi János unokaöccse. Megemlítik még a következő neveken: Szeko kis gyermek, Szekula gyerek Jagodinból, a szibini Szekula, Szekula vajda, Szekulcso... Szekula kölyök nem marad el erőben és hősiességben nagybátyja mögött. Erősebb ő a híres és dicső vitézeknél is, és súlyos csapásoktól menti meg őket, például Krali Markót, Milos Ordjanint, Jankula vajdát, Gruica vajdát, Deli Tatomircsét és Debel Novak hajdutot.

Nagyon népszerű és színes ábrázolású a bolgár hősi énekekben Magyar Fülöp alakja. Nehéz megállapítani, melyik vitéz szolgált e népdalhős prototípusaként. Hunyadi Jánosnál és Székely Jánosnál nem ütközünk ilyen nehézségekbe, mivel ott gyakran megjelennek konkrét történelmi események, rokoni kapcsolatok, a szabadságért és a függetlenségért vívott harcok időpontjai és helyszínei. Néhány történész azt feltételezi, hogy Magyar Fülöp népdalhős személye a bajor herceget, Fülöp palotagrófot rejti, aki Bécs fő védelmezője volt 1529-ben, az első török ostrom idején. Mások úgy vélik, hogy egyike Zeta uralkodójának, II. Balassa tiszttviselőinek.

A bolgár népi alkotásokban gyakran megjelenik az utolsó magyar királyné személye. Ez elég érthetetlennek tűnhet, mivel tudjuk, hogy a királyné nem játszott lényeges szerepet a magyar–bolgár kapcsolatokban, neve mégis sokszor előfordul a bolgár dalokban, mégpedig különböző műfajokban: szerelmi, történelmi, arató-, fonóbeli és táncdalokban. A következő nevek rejtik személyét: fehér Jana Buda városából, az ifjú királynő Budáról, a budai ifjú királyné, a szép, budai Rada, karcsú Sztanka Buda városából... Hogy megértsük a bolgár énekesek erős rokonszenvét a magyar királynő iránt, akit dalaikban halhatatlanná tettek, vissza kell forgatnunk a történelem kerekét.

Az 1526-os augusztusi mohácsi csatában meghal II. Lajos király, és a magyar trón elárul. Az országgyűlés Szapolyai János, erdélyi vajdát választja meg királynak, aki az osztrák császárral verseng a trónért, a szultán támogatását is felhasználva ehhez. Szapolyai felesége Jagello Izabella, I. Zsigmond lengyel király leánya. A fiatal királyné ereiben szláv vér folyik. Ez minden kétséget kizárva felkeltette a bolgár énekesek rokonszenvét, de egyetlenegy énekben sem említik meg Izabella királynét eredeti nevén.

1540-ben, 15 nappal Szapolyai János halála előtt, Izabellának fia születik: Szapolyai János Zsigmond. Az önmagát erdélyi vajdának kikiáltó magyar nemes, Majláth István elhíreszteli, hogy a királyné nem szült trónörököszt. Hogy bebizonyítsa a hír alaptalanságát, és fiát a trón törvényes örökösének ismeresse el, Izabella a szultáni követ jelenlétében szoptatja meg gyermekét, ezzel győzve meg a szultánt anyaságáról. A krónikák feljegyzik, hogy amikor a török megpillantotta a szopó gyermeket, térdre borult, megcsókolta a gyermek lábcskáit, és a szultán nevében magyar királynak nyilvánította ki.

Később a törökök beveszik Budát. Izabella királynét Erdélybe telepítik, fővárosa Gyulafehérvár lesz, mely Lippához közel fekszik, ahová Fruzsín, Ivan-Sisman fia is települt egykoron. A következő években a magyar nemesek több politikai kísérletet tesznek arra, hogy korlátozzák a királynő hatalmát, így látva kiutat a nemzeti-területi megosztottságból. Mindezek ellenére Izabella sorsa mélyen meghatotta kortársait, való és valótlan történeteket meséltek életéről és szenvedéseiről. A részvét igen fontos előfeltétele a dalok keletkezésének, és ilyen esetben nemcsak az együttérzés, de a megénekelte hős vagy hősnő erkölcsi támogatása is megmutatkozik a műben.

E néhány népdalpéldából és történeti adatból, melyekre rámutattam (részletesebben az 1980-ban kiadott, *Bolgár–magyar kulturális kapcsolatok* című könyvemben), világossá válik a folklór és a történelem szoros kapcsolata. A történetíró nem támaszkodhat teljes mértékben a dalokban és mondákban szereplő események leírására, és nem ítélné meg ezekből az adott történelmi személyiség tevékenységét, de e művek eszközként használhatók arra, hogy emlékeztessenek eseményekre és hősökre, és segítséget adjanak e hősök felkutatására és megvilágítására. Ez különösen azokra a dalokra érvényes, melyekben a sok évszázados bolgár–magyar viszonyok tükröződnek. Amíg jó volt a kapcsolat a két nép között, az érdekek kölcsönösek, a történelmi sors közeli, visszatükrözik ezt a népdalok, évszázadokon át megőrizve olyan neveket, eseményeket, eseteket, melyeknek mindig nagy jelentősége lesz a bolgár és a magyar történelem számára. És az a körülmény, hogy ilyen énekek Bulgária szinte minden táján léteznek, néhányat máig is énekelnek, bizonyíték a nem múló, ép és erős történelmi kapcsolatra, melynek kezdete a bolgár állam keletkezésére, immáron 13 évszázadra nyúlik vissza.

*Iván Andrea fordítása
A versbetéteket Szondi György fordította*

Elena Ognjanova (1928) folklórkutató, szerkesztő, író. Számos könyve foglalkozik népszerűsítően és tudományosan a bolgár mondákkal, népdalokkal, népszokásokkal, ünnepekkel. Őt (önéletrajzi jellegű) prózai könyv szerzője.

Anyaországi bolgár alkotóművészek

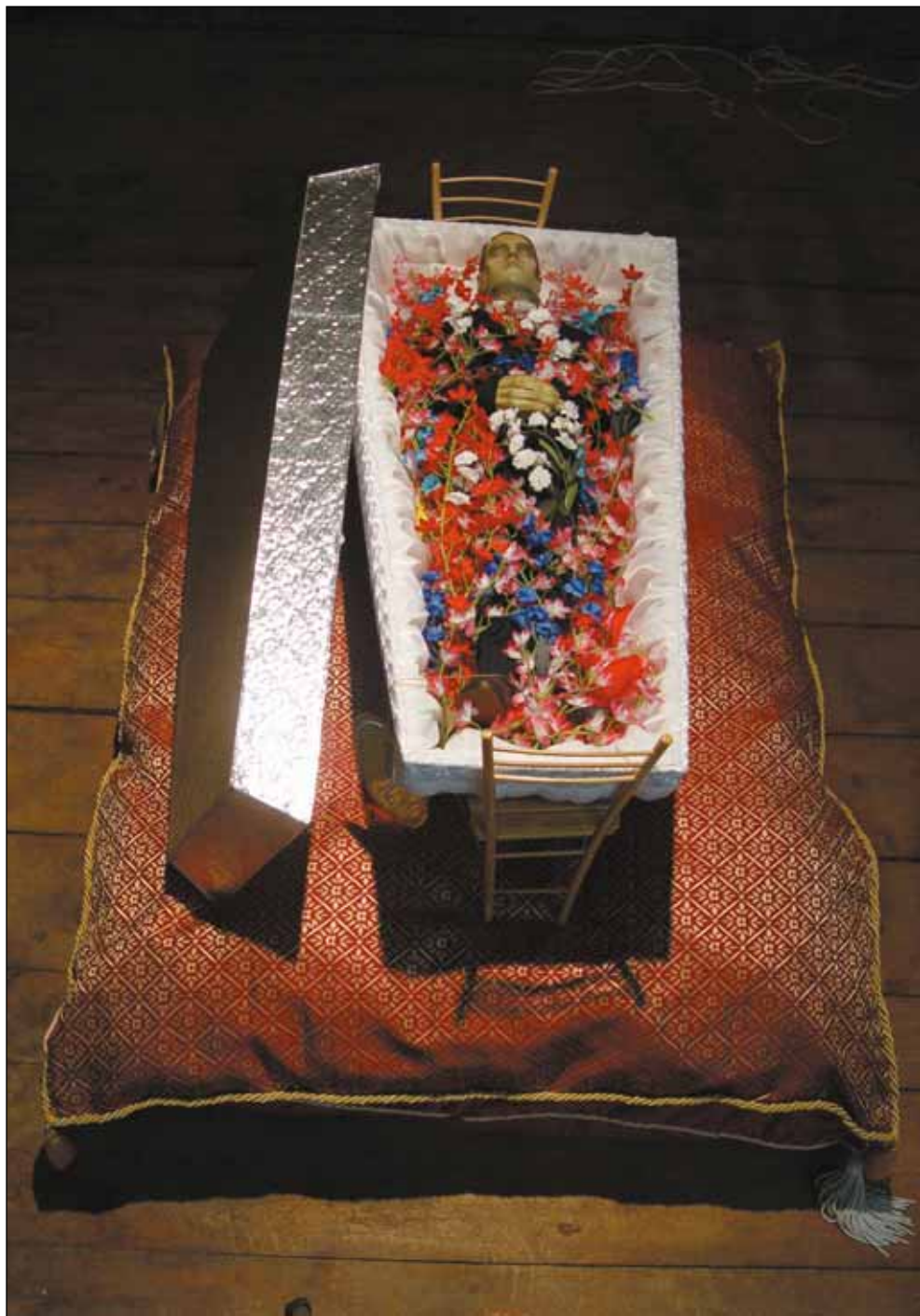
SZTEFAN BOZSKOV
MÁRIA MAGDOLNA

NEDKO BUCEV
AZ UTOLSÓ ANGYAL EMLÉKMŰVE

GEORGI DONOV
EMBERAUTÓ

KRASZIMIR DOBREV
HALÁLHOZ NEM ÉRTÉS

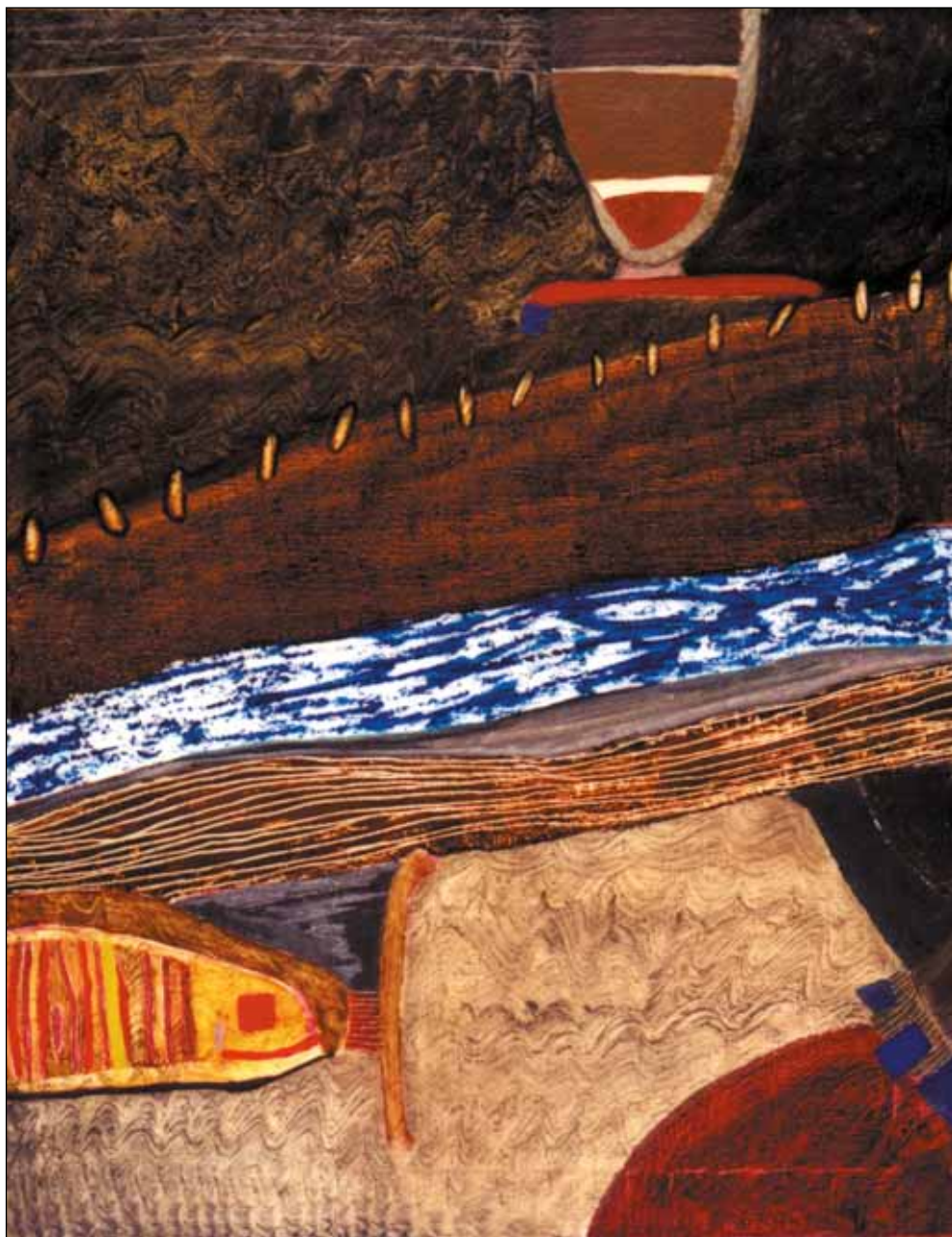

PETER CANEV
INSTALLÁCIÓ

CVETAN KRASZTEV
A SÚLY ÁTHOZÁSA SUMENBE

Hazai bolgár alkotóművészek

BOZUKOVA ZSENIA
50% HAL

DONCSEV ANTONI
MADÁR

GENDOVA MIRO LJUBA
REMÉNY

RUSZEV ROSZEN
A BOHÓC

SZÁRENCSEV KÁROLY
MUCHACHOS

Öt magyarhoni bolgár alkotó

Bozukova Zsenia Plovdivban született, 1991 és 1996 között képzőművészeti gimnáziumban tanult Bulgáriában. 1997–2002 között Budapesten a Magyar Képzőművészeti Egyetemen festő szakon végzett. A Cirill és Metód Alapítvány, valamint a Soros Alapítvány ösztöndíjasa volt. Számos csoportos kiállítás mellett önállóan bemutatkozott Magyarországon, Bulgáriában és Ausztriában. Alkotása szerepel a Petőfi Sándor Irodalmi Múzeumban. Tagja a MAOE-nek.

Doncsev Antoni Szófiában született. Bulgáriában elvégezte az iparművészeti technikumot, fémszobrászatot tanult Budapesten, a Képzőművészeti Főiskolán. A diploma megszerzése után a főiskola mesterképző intézetében folytatta tanulmányait. Önálló kiállításai voltak Budapesten, Zalaegerszegen, Győrött, Bonyhádon, valamint Németországban (Münsterben, Hagermarsban és Aurichban).

Gendova Miroljuba Budapesten született. Szófiában végezte el a művészeti gimnáziumot, majd a budapesti szépművészeti főiskolán folytatta tanulmányait. A posztgraduális képzésben az Iparművészeti Főiskolán textil és gobelin szakon végzett. Festőként dolgozik, ruhákat és ruhakiegészítőket, dekoratív textileket is tervez. Tagja magyar és bolgár alkotói szövetségeknek, elnökhelyettese a Bolgár Kulturális Fórumnak, számos művészettörténeti írás és esszé szerzője. Képeit számos önálló kiállításon mutatták be, különféle galériákban Budapesten, Lillafüreden, Egerben, Bécsben. Részt vett több közös kiállításon Magyarországon, Bulgáriában, Németországban, Kanadában és Svájcban.

Ruszev Roszen Bulgáriában, Dobrics városában született. A szófiai képzőművészeti akadémián, 1968-ban és 1969-ben grafika szakon tanult, 1970-től a budapesti Képzőművészeti Főiskolán folytatta tanulmányait gobelin szakon. Magyarországon él. A gobelin design művelője, illusztrátor és szabadfoglalkozású művész. Számos közös kiállításon vett részt, több mint harminc saját kiállítása volt Magyarországon, Bulgáriában, Hollandiában, Belgiumban és Németországban. Alkotásai megtalálhatóak több múzeumban és magángyűjteményben Bulgáriában, Hollandiában, Magyarországon, Németországban, Franciaországban, Kanadában, az Amerikai Egyesült Államokban, Belgiumban, Görögországban, Olaszországban.

Szárencsev Károly Budapesten született. Középiskolai tanulmányai befejezve Bulgáriában tanult festészetet, a szófiai művészeti akadémián. Tagja különböző magyar művészeti szövetségeknek, számos kiállításon vett részt. Egyéni kiállításai voltak Budapesten, Kalocsán, Békéscsabán, Németországban és Görögországban.

Hat bolgár kortárs képzőművész

Az itt bemutatott művészek ahhoz a nemzedékhez tartoznak, amely a kilencvenes években tűnt fel a bolgár kortárs képzőművészet színpadán.

Sztefan Bozskov a bolgár grafika kortárs irányzatainak képviselői közé sorolható, kollázsok és litográfiák alkotója, melyek asszociatíván épülnek rá a fényképészet alapjaira, reklámalakokra és reklámszövegekre.

Nedko Bucev jelentős land art művek alkotója. Egyik munkája, az *Északi nap*, Szliventől északra, a Kutelka-csúcson jött létre 1998. május 24-én. A művész és barátai egy szextranszokból és tükrörendszerekből összeállított bonyolult rendszert építettek fel a hegycsúcson, ahol a szerkezet beállítása után felragyogott egy „második nap”, északról felragyogva a város felett.

Az *utolsó angyal* emlékműve a 2004-es első sumeni kortárs művészeti biennáléra készült el. Második angyalának szárnyai Várnában, a magas Aszparuh hídról ereszkedtek alá.

Peter Canev munkái szoros kapcsolatban állnak művészetpszichológiai elméleti vizsgálataival. A lelki betegek túltengő képzeletétől ösztönözve, mely egyformán befolyásolja a magatartást és a látásmódot, a művész sajátos ábrázoló módszerrel kísérletezik, melynek eredményét a „lényegi díszítések” fogalmával határozza meg.

Kraszimir Dobrev festőművész – az olajfestészet klasszikus lehetőségeit kihasználva – egymásba fonódó valóságos és képzelet szülte alakokat ábrázol. A szürrealizmus hagyományának nagy jelentősége van életművében. Munkáinak jellemzői a tiszta módszerek történelmi korlátozottságának tudatos felismerése, illetve az, hogy első pillantásra önkényesnek tűnő történeti és aktuálpolitikai elemeket alkalmaz, és nem utolsósorban, hogy a formákat és a szavakat ösztönszerű ritmusérzéssel ötvözi.

Georgi Donovan öt évvel ezelőtt tíz, agyagból készített számítógépet mutatott be (agyagmonitorokkal, agyagegerekkel és agyagbillentyűzetekkel) mint az anyag konceptuális változását, mely a technikai fejlődés helyi elfogadásának problémájára utal, a globalizálódástól való idegenkedésre, ugyanúgy, mint sok író, zeneszerző, képzőművész viszolygására a számítógéptől, melyet technikailag a művészet céljaira használnak.

Cvetan Krasztev egyike az utóbbi húsz év emblematikus várnai alkotóinak, több fekete-tengeri installáció és performansz létrehozója. A *súly áthozása Sumenbe* elnevezésű akciójában gyalogosan vitt át egy 15 kilós követ a várnai tengerpartról a Sumeni Városi Galériába. Az ókori hírvivőkhöz hasonlóan száz kilométert tett meg, valóságos, de egyúttal szimbolikus súlyt is cipelve.

Szvilén Sztefanov – Iván Andrea fordítása

| **Szvilén Sztefanov** (1960) a Szófiai Képzőművészeti Akadémia tanszékvezető docente.

Hadzsipetkova Krisztina

Tunka története

Al Capone az 1920–30-as évek leg-
hírhedtebb bűnözője. 1899. január 17-
én, New York Brooklyn városrészében
született. A nápolyi származású Ca-
pone Amerikába bevándorolt szülők
hét fiúgyermekéből negyedikként jött a
világra. Az iskolát otthagyva eladóként,
munkásként, majd pedig kidobóként
dolgozott. Először egy New York-i fi-
atalokból álló bűnbanda tagja volt,
majd pedig 15 évesen Frankie Yale
bandájában tevékenykedett, ahol kita-
nulta a védelmi pénz és különböző ka-
matok behajtási fortélyait. 1919 végén
Al Capone átköltözött Chicagóba, ahol
jelentős alvilági hatalomra tett szert.
A virágzó szerencsejátékban, a pros-
titúcióban, majd pedig a nagyszabású
alkoholcsempészetben találta meg szá-
mításait. És mivel az amerikai állam al-
koholtilalmat rendelt el – többek között
a közerkölcsök javítása és a bűnözés
visszaszorítása érdekében –, beindult
az alkoholcsempészet. A szeszkeres-
kedelem pedig hatalmas üzlet volt...
Al Capone és társainak neve nem volt
ismeretlen a hatóságok előtt – többek
között –, gyilkosságra való felbujtás,
emberölés, adócsalás miatt körözték
őket. A bandavezérnek kapcsolatai és
ügyeskedései révén azonban mindig
sikerült kibújni a igazságszolgálat-
tás kezei közül, míg végül 1931. ok-
tóber 24-én hosszú évekre rács mögé
került. Bandájának tagjaira különféle
büntetéseket róttak. Páran szintén börtön-
be vonultak jó pár évre, néhányan
csak pénzbírságot fizettek, Al Capone
sofőrljét, Tunkát pedig egyszerűen csak
kitoloncolták Amerikából.

Tunka egyébként Poliban született,
és ott is halt meg. Híres vagy inkább
hírhedt főnökéhez hasonlóan ő is Ame-
rikába ment szerencsét próbálni, majd
összebarátkozott a bandavezérrel, és
hosszú évekig hűséges sofőrje volt.

Ezek voltak a férfi életében a gond-
talan, boldog idők. Megnősült, talán
még gyermeke is született, de amint
távoznia kellett az országból, szerető
hitvese nem volt hajlandó osztozkodni
a „rosszban”, vagyis elásni magát egy
apró balkáni ország apró falujában.

Így történt hát, hogy Tunka kényte-
len volt egyedül, magányosan és meg-
történ visszatérni szülőfalujába, Poliba.

Remélte, hogy érkezése nem ka-
var majd nagy port a falusiak között,
de tévedett. Mert amint a hírhedt férfi
bevonult, Poliban azonnal az érdeklő-
dés középpontjává lett. A tér, mely ed-
dig üresen állt, hirtelen megtelt em-
berekkel, a lakók felsorakoztak leg-
szebb, legdíszesebb ünneplőruháikba.
A gyerekek virágokat szórtak az útjába,
és dalokkal kedveskedtek (átírva néhol
az „igazi hős és hazafi” szavakat Tunka
hangzatos nevére). A férfi pedig tel-
jesen el volt varázsolva a kedvességtől,
mely lágyan körbeölelte jelenlétével.

Sőt, észrevette azt is, hogy az asz-
szonyok megfürödtek, a férfiak pedig
meg is borotválták szőrtől borított ar-
cukat a fennkölt alkalom kedvéért, mi-
vel ez igen nagy megtiszteltetésnek
számított a kis faluban.

És bár az öreg szíve ekkor volt a
legboldogabb, öröme mégis hamar
szertefoszlott, amint rájött, miért ez a
nagy felhajtás.

Poliban mindenki abban a hitben élt, hogy Tunka, mivel Amerikából tért haza, hatalmas összegeket halmozott fel a hosszú évek során.

Arról viszont, hogy valójában mivel foglalkozott a férfi kint vagy hogy miért is jött a haza, senki nem tudott. Sokan azt remélték, hogy fel akarja virágoztatni szeretett faluját, mások pedig azt gondolták, hencegésből tette meg a nagy utat és hagyta ott az ígéret földjét.

De mindnyájuk találgatása messze állt az igazságtól. Főleg a polgármesteré, akinek lelki szemei előtt már lepergett, mire is fogja használni azt a sok pénzt, amit majd Tunka ajánl fel neki, vagyis az apró falunak.

Főleg ezért ragaszkodott Poli első embere ehhez az ünnepséghez, melyből csak a vörös szőnyeg hibádzott, de az is csak azért, mert az anyóknak már nem volt ideje azt teljes hoszszában tökéletesen megvarni.

Tunka, amint meglátta a díszmenetet, tudta, hogy nincs visszaút, be kell vallania mindent, hiszen noha királyként bántak vele, tudta, a tejben-vajban fürösztés nem tart majd sokáig. Amikor aztán nehezen, de szóhoz jutott a dicshimnuszok közepette, azonnal belefogott történetébe, és amint ahhoz a részhez jutott, hogy pénzét elkobozták a hatóságok, ergo nincs egy huncut vasa sem, a lakók érdeklődése, akár egy nem öntözött virág, olyan hamar elfonnyadt, és mire a férfi körbenézett, hogy valami együttérzést csikarjon ki a tekintetekből, már nem talált senkit az addig zajos és nyüzsgő téren. Mindenki a Régi étteremben mulatta az időt, az aszszonyok és a férfiak pedig csak szidták egymást, amiért meghajoltak egy nincstelen, szegény ördög előtt.

A hírhedt férfi évekkel ezelőtt, amikor elindult az ígéret földjére, nem ha-

gyott hátra semmit. Szülei már rég meghaltak, rokonaival nem jött ki túl jól, és munkát sem adott neki senki, mivel köztudott volt róla, hogy gyakran a pohár fenekére nézett, napszaktól függetlenül szomját.

Megbízhatatlan, állították róla, és amint a férfi rákényszerült, hogy újra Poliban vállaljon munkát, ugyanazokba a gátakba ütközött szüntelen. Senki nem felejtette el neki híres bevonulását, amit azóta is a kudarcok között tartottak számon faluban. Nehezen, de sikerült újra beilleszkednie, még ha a tisztelet, mely falun mindenkinek kijárt, nem övezte az öreget.

Ezek ellenére Tunka hamar szálást talált, de azon sajnos egy lóval kellett osztozkodnia.

Úgy esett, hogy a férfi unokatestvérének, a félnótás, ufóvadász Icsónak istállójában hajthatta éjjelente álmra ősz fejét.

„Egy gonddal kevesebb” – gondolta magában mindennap. Elégedett volt azzal, amije volt, vagy inkább, amije nem volt. Azt gondolta, az élet így szép, és esze ágában sem volt változtatni rajta.

Minden este ott ült a Régi étteremben, és várta, hogy meghívják egy italra. Így tett ma is, amint meglátta Kincses mamát és Ivánt befordulni az utcán.

– Na, ma mi újat mesélsz nekünk? – szólt a házaspár, majd leadta rendelését a pincérnek.

– Sziasztok! Gyertek, foglaltam nektek asztalt! – szólt Tunka, és karjaiba zárta barátait, mivel ha italról volt szó, az egész falu a barátja volt...

Poliban egyébként ez volt a szokás, ha a legendás férfi az étteremben mulatta át az éjszakát. Az emberek sajnálták, ezért gyakran meghívták egy felesre, és hagyták mesélni előző életéről és hírhedt főnökéről. Majd idővel,

akárcsak minden más, ez is unalmas szórakozássá vált a falubeliek számára, így Tunka felesei egyre csökkentek, a férfi pedig egyre csak soványodott. Senki nem tudta, mi a teendő ilyenkor. Segíteni akartak, de tehetetlennek érezték magukat. A férfi pedig egyáltalán nem kért a segítségéből...

Történt aztán egy nap, hogy a Régi étterembe városi zenészek jöttek, akiknek feladata volt, hogy élő muzsikával szórakoztassák a vendégeket. Tunka is ott volt aznap este, és amint meghallotta a balkáni zenét, melynek dallama oly csábítóan és oly hívogatóan szállt fülébe, szó nélkül pattant fel szépen terített asztalára, és elkezdett táncolni. Hangos csörömpölés hallatszott, a vendégek felnéztek poharaik mögül. De a férfit semmi nem zavarghatta meg. Átadta magát a ritmusnak, és Poli csak ámult azon, hogy milyen jól tette azt.

Ettől a naptól kezdve Tunka előtt új lehetőségek nyíltak meg, már ami a pénz vagy inkább a pálinkaszerezést illeti. Az emberek már nem történeteit köszönték meg azzal, hogy meghívták egy italra, hanem fergeteges táncát és azt, ahogy asztalaikon ropta, anélkül hogy egy pillanatra is elszédült vagy lefordult volna arról.

Így esett, hogy a falu kedvence a Régi étterem kabalájává vált, egy kellékké, amely nélkülözhetetlennek tűnt, ha az embernek mulatozni támadt kedve esténként.

Egyik nap aztán hírül vitték a polgármesternek a minisztérium értesítését, miszerint hamarosan látogatók tisztelik majd meg a lakókat.

Ennek többek között az az egyszerű oka volt, hogy Poli mintafalunak számított, a szocializmus bátyjának, és természetesen követendő példának az ország többi térsége számára.

Így hát gyakori volt, hogy követek érkeztek ide a világ minden pontjáról, és csodájára jártak az itteni életnek, a kedves kis történeteknek és az itt élőknek egyaránt.

A nevezetes napon egy afrikai országból vártak látogatókat a lakók. Teljes lázban égtek, hiszen tudták, vagy inkább csak tudni vélték, hogy az afrikai népek nagyon mások, és igen kíváncsiak voltak rá, hogy pontosan miben is áll ez a másság.

A polgármester azonnal belefogott a szervezkedésbe. Fontosnak találta, hogy Poli valóban azt a látszatot mutassa, hogy itt mindenki boldog és jól él. Ezen a napon nem volt helye semmi rendellenesnek vagy szokatlannak, noha a lakók mindig is bővelkedtek ilyen és ehhez hasonló dolgokban.

A falu első polgára felkerekedett hát, hogy megkeresse Emilt, a falu bolondját, hogy anyját meggyőzze arról, mit kell tennie ilyen esetben. És mivel az asszony jó és hű lakó volt (vagyis magát annak tartó), zokszó nélkül teljesítette a kérést, és fiát csokoládéval és némi kakaóval hamar be is csalogatta a házba, majd elzárta őt kedvenc kis ösvényétől ezen az ünnepélyes és különleges napon.

Már csak Tunka nem illett a képbe sehogy sem. Részeg volt szinte a nap minden szakában, és bűzlött, jobban, mint a többiek Poliban, mivel az a hiedelem járta, hogy ha az emberek gyakran fürdenek, elkopik a bőrük, így az asszonyok és a férfiak nem kísértették a sorsot, és hetente csak egyszer vonultak be fürdőszobáik melegébe, Tunka pedig hozzájuk képest még ennél is ritkábban hódolt ennek a szokásnak.

Egy szó, mint száz, nem kíváncsi személlyé vált azon a bizonyos napon, de a polgármester tudta, hogy a férfit pár sörrrel és felessel hamar az ügy oldalára állíthatja.

A követek pontosan érkeztek. Nem volt rajtuk semmi különleges, öltöny és zakó, némelyiken szemüveg, Poli mégis úgy bámulta őket, mintha az állatkert nyitotta volna meg kapuit egy különleges alkalom folytán.

A beszélgetés pedig akadozott. A követek nem beszéltek jól a nyelveket, melyen a polgármester szólt hozzájuk, így a kedves mosolyok közepette kiült a kétségbeesés és idegesség mindkét fél arcán.

Senki nem tudta, mi a teendő, míg valakinek eszébe nem jutott Tunka és az ő angoltudása, amely Amerikában ragadt rá, míg kint élt. Elmentek hát páran, hogy megkeressék a férfit, akit kedvenc lakótársa, a lova mellett találtak, kissé kapatos és bűzös állapotban. Hamar kijózanították, megfürdették (vagyis megtöltötték a csirkeetetőt vízzel, majd behajították), így Tunka frissen és üdén indult neki, hogy megmutassa szeretett falujának, hogy jó ő még valamire.

Amint megérkezett a központba, ahol már várták, hamar összebarátkozott a követekkel, akik melegen üdvözölték, örülve a ténynek, hogy van kihez szólni, és van kinek végighallgatni válaszáat. A polgármester és a Poli-beliek nem sokat értettek a beszélgetésből, és az eset után Tunka se nagyon emlékezett sokra, de a vendégek arcáról azt lehetett leolvasni, hogy minden o.k., és jól érzik magukat.

Igen ám, de amint a polgármester elindult volna, hogy bemutassa a falut, és meséljen annak történelméről és jelentőségéről, Tunka úgy döntött, hogy inkább egy különleges túrára viszi újdonsült barátait, így leszakadva a díszkísérettől, elindultak a folyópart felé.

A folyóparton ugyanis, a falu legszélen, volt egy kocsmá, ahol burjánzott az erkölcstelenség, mivel köztudott volt róla, hogy itt zajlott esténként hosszú évtizedek óta a „pucér tangó”.

A helyet az öreg Ruma vezette, aki már vagy kilencvenéves volt, és régóta, mióta csak az eszé tudta, ebből a mesterségből élt meg, nem is rosszul. Az asszony a pletykafészek becenévre hallgatott, amiért képtelen volt arra, hogy csöndben maradjon, amint információhoz jutott.

Azt beszéltek róla, hogy ledér és romlott lányokat alkalmazott, hogy a férfiak kedvére tegyenek, ha azt megfizetik nekik busásan. Lényegében ennyiből állt a pucér tangó néven elhíresült orgia, mely mint jelenség söpört végig a falun. Mindenki tudott róla, de senki nem merte biztosan állítani, hogy létezik a dolog, hisz aki ott volt, az nem dicsekedett el vele.

Tunka és kísérete sem tett másképpen ezen a dicső napon, mármint ami a dicsekvés részét illeti. A követek bevonultak ugyan Ruma házába, de onnan csak reggel jöttek ki, másnapos állapotban, széles mosollyal, sovány pénztárcával. Köszönetet mondtak a vendéglátásért, majd hamar továbbálltak, a polgármester pedig, hisz úriember volt, csak elmenetelük után háborodott fel viselkedésük szerinte alacsony színvonalán.

Tunka az eset után nem sokkal meghalt. Magányosan, barátok, rokonok nélkül, nincstelenül.

Úgy, hogy csak egyetlenegy dolgot hagyott maga után: történeteit, melyeket az idősek azóta is mesélnek a fiataloknak, azért, hogy szórakoztassák őket, vagy csak azért, hogy megtörjék a csendet szomorú délutánokon, esős estéken, mikor semmi dolga nem akad a falusiaknak, ők ilyenkor az égre emelik kalapjukat, és lesütött szemekkel koccintanak az első és egyetlen, híres-hírhedt poli lakos emlékére, halkan mormogva a szavakat: „Sose feledünk el téged...”

Menyhártné Csangova Penka

Magyar ég alatt

Vázlat a bolgárkertészek gazdasági tevékenységéről (1720–1980)

(Részletek)

Az első bolgár idénymunkás kertészcsoporthoz (tajfa) 1720-ban hozza Brassóba (akkor a Habsburg-monarchia területén) egy tirnovói selyemkereskedő. A kereskedők „görög kereskedő”-ként voltak ismertek, vallásuk miatt. Jöttek valamennyi leigázott balkáni nép köréből – albánok, szerbek, románok, görögök és legtöbbször a bolgárok, Tirnovóból, Ruszéből, Szvistovból, Sumenből, Szevlievóból, Szamokovból, Szlivenből, Vidinből, Banszkból, valamint Dél-Macedónia városaiából és falvaiból. (...)

Rendkívüli karriert futott be Sina Simon (valószínűleg Simeon) fia, Sina György, aki Mária Terézia uralkodásának utolsó éveiben érkezett Bécsbe, ott bankot, nagykereskedést nyitott mindenféle áruval; mint bankár-vállalkozó Rotschild Salamonnal és Wodianer Sámuellel együtt a Széchenyi Lánchíd építésének fő hitelezője lett. 1818-ban bárói, 1832-ben grófi címet kapott.

A nagyszentmiklósi Nákó Kristóf és Cirill gyapot-nagykereskedő volt. Gyapottermesztőket hoztak Bulgáriából, és elsőként kezdtek Magyarországon gyapotot termeszteni. 1799-ben Nákó Kristóf Nagyszentmiklóson mezőgazdasági iskolát alapított. Ugyanebben az évben egyik munkása a birtokon 23 aranytárgyból álló kincset talált, amelyet a fivérek II. József császárnak ajándékoztak. A kincs a bécsi Kunsthistorisches Museumban található, és „nagyszentmiklósi bolgár kincs”-ként ismeretes. A fivérek „Nagyszentmiklósi” nemesi előnevet kaptak. Nákó Kristóf fia, Sándor (1785–1848) grófi címet kapott és az arisztokrata származású Festetich Teréziát vette feleségül. Jókai Mór magyar író róla írta *A cigánybáró* című regényét, amely Strauss azonos című operettjének alapjául szolgált.

A XVIII. században Magyarországra betelepült idény-kereskedők utódai túlnyomórészt iparosok, pékek, cukrászok. Ilija Sztojanov óbecsei malma látta el a pékeket jó minőségű liszttel. Minden pék házilag készült, erős, kellemes illatú kovászt használt. Elbeszéléseik szerint nem volt szükségük semmiféle reklámra. A frissen sült kenyér becsalogatta a vevőket kellemes illatával. Miskolc idős lakói a mai napig emlékeznek a Marinov fivérek jóízű kenyérére, amely az államosítás pillanatában három pékműhelyben készült: átlagosan több mint kétezer kiló kenyér sült ki naponta. (...)

Vingán fejlett kertészet volt, hiszen Aradot és környékét innen és Makóról látták el zöldséggel. Dr. K. Telbizov és M. Vekova-Telbizova kutatásaiból megtudjuk, hogy a helyi lakosság „szerván”-oknak nevezte a kertészeket, mert kertjeik a szántóföldön voltak, és ugyanúgy voltak beosztva, mint Bulgáriában. Lóval hajtott bolgárkerékkel öntöztek. Azokon a helyeken, ahol nem volt a közelben folyó, az öntözővizet külön árokban, kofijában gyűjtötték össze.

A bolgárkert berendezése és az életkörülmények. Az idénymunkás kertészek csoportosan járták az országot – tajfákban, ortajokban, zadrugákban és kompániákban, ahogyan Magyarországon nevezik a kertész-munkacsapatot (szövetkezetet), ezeknek élén mesterkertész állt. A mai napig is gazdának nevezik, ő a kertészkompánia feje. A kompánia abban a faluban alakult meg, ahol a megállapodás történt – arról, hogy ki mennyit fog kapni és ki mennyit ad a kompániában való részvételért. Így volt ez kezdetben. Később a gazda adta az alaptőkét a kertre, vagy leginkább két másik emberrel együtt finanszírozta „a kert megnyitását”. Velük együtt találta meg a kert helyét, igyekezett olyan helyet találni, ahol korábban nem volt kert, mert így olcsóbb volt a bér. Ilyen esetben biztosította a föld tulajdonosát, hogy mihelyt művelés alá veszi a földet, mihelyt híre megy a kertjének, fel fog szokni a bérlet ára; nemritkán maguk a tulajdonosok határozták meg az egészen olcsó bérletet, különösen ha közel volt a városhoz. Tudták, hogy kisajátítás esetén ők határozhatják meg az árat, mivel megművelt földtől válnak meg.

A befizetett tőkét a kertészek nyelvén *szermijának* hívják. A szermijából építették a földkunyhót, bolgárkereket, vásároltak lovat vagy szekeret, bizonyos edényeket, termékeket, vetőmagokat, ekéket, trágyát, később pedig motort (pumpát). Ebből fizették a piaci helypénzt, a kompánia ellátását a zöldségtermelésből befolyó új jövedelemig.

A tajfa ideiglenes munkaszövetkezet – márciustól október végéig –, amely a szokásjogon, a kölcsönös segítségnyújtáson és a közös munkán alapul. A tagok erőfeszítései a jobb élet biztosítására irányultak. Kétségtelen, hogy a tajfa a maga idejében pozitív szerepet játszott az árutermelő kertészetben, amely túllépett a hazai kertek keretein határain, és Európa-szerte hírnevet szerzett az idénymunkás kertészeknek, akiket az egész világon úgy tiszteltek és becsültek, mint a zöldségkultúrák fontos termelőit. A tajfába leggyakrabban egy faluból való ismerősök, rokonok, barátok léptek be. A kertészet szeszélyes és munkaigényes mesterség, a tajfa pedig, Hriszto Dacsev szavai szerint, együttes erővel küzdött.

A kezdeti időszakban valamennyien együtt étkeztek, együtt aludtak a kunyhóban, mindenki megbízott a másik lelkiismeretességében, mindenki iparkodott teljesíteni a vállalt kötelezettségeket. A tajfa megalakulásától feloszlásáig ez hangzott el a leggyakrabban: „Sietni kell, hogy el ne késsünk a szántással, a trágyázással, a vizesárok kialakításával, az ültetéssel, a szedéssel, az eladással.” Mindennel sietni kellett, minden sürgős volt, minden kerti munkának megvolt a maga ideje. Vitathatatlan volt, hogy ha a tajfán belül mindenkit áthat a felelősségérzet és a becsületesség, a tajfa sikerrel fogja teljesíteni gazdasági feladatát, és mindenki elnyeri emberfeletti munkája, csaknem húszórás munkanapjai, az idegen országban megélt nehéz életkörülmények jutalmát.

A *gazda* (mester) vezeti a számlákat, osztja el a nyereséget. Ő tudja, mennyi saláta, mennyi karalábé, hány káposztafej van a kertben, mennyi a piackész paradicsom stb. Ő szervezi az eladást, ő osztja fel a munkásközösség tagjai között a funkciókat. Ezért ügyesnek, dolgosnak, munkabírónak, becsületesnek kell lennie, erős felelősségérzettel kell bírnia a kollektíva előtt, át kell látnia a helyzetet, és ismernie kell az embereket, hogy mindenkinek megfelelő munkát adhasson, amelyet az illető szeretettel és tudással tud elvégezni, mert ez a gazdasági szövetkezet sikerének záloga. Jól kell vezetnie a számlákat: ha írástudó,

fűzetbe, ha nem, *rabosra*, ahol feljegyezi mindenkinek a költségeit és előlegeit. Nála van a pénz, amellyel a kertet finanszírozza. Amikor elkezdődik az új termés eladása, a pénzt vagy ládában gyűjti, vagy elássa a földbe. Jordan Bocskov a következőket mesélte saját gazdájáról: „Nikola Zlatevnek, aki 1838-ban született Draganovóban, három kertje volt, és meglehetősen nagy tőkével rendelkezett. Írástudatlan, de okos ember volt. Belekötötte a pénzt egy kendőbe, beletette egy rozsdás bádogdobozba, és ideadta nekem (inas voltam akkor, 12 éves), a következő szavakkal: »Fogd a pénzt és ásd el, ahová akarod, meg ne lásson senki, és jegyezd meg, hová ástad el. Te még kicsi vagy, és senki nem fogja azt hinni, hogy tudod, hol a pénz, engem meg senki nem fog megtámadni és kirabolni.«”

A bolgárkertben szigorú munkamegosztás volt, ezért a gazda felelt. Ő jelölte ki az öntözőket, kerékhajtókat, a komandart (munkavezetőt), az árusokat, szakácsokat stb. Egy későbbi periódusban a gazda szinte egyáltalán nem dolgozott, rendszeres látogatója volt a nagyváros éjszakai mulatóinak. Az elegánsan öltözött, választékos modorú gazdák naponta összejöttek a jó nevű központi szórakozóhelyeken.

Más ortakok (társak) voltak a kompániában az árusok. Gincsev elbeszélése szerint a gazdák után ők következtek a rangsorban, és ez természetes volt, amíg a gazda együtt dolgozott a többiekkel a kertben. Jogaik a továbbiakban sem csorbultak, mivel a kertben a termelés után a legfontosabb tevékenység az értékesítés. Egy-egy kertben több árus is volt, a kert nagyságától, valamint az eladásra szánt áru mennyiségétől függően. Az árus egészen addig a kertben dolgozott, amíg az áru piacra nem került. A piacozás ideje alatt szinte soha nem aludt a kunyhóban, hanem egy gyékényen a kocsi alatt. Délután indult el a kocsival, és kilométereket tett meg, amíg a piacra ért és elfoglalta helyét. Kora reggel eladta az árut, és mire visszaért a kertbe, már indulhatott is újból a piacra. Sok helyen, ahol nagy volt a kert, egyáltalán vissza sem tért. Az árut másik szekérrel szállították be, ő pedig egész héten a piacon volt, mert őrizni kellett a helyet is.

Amikor a gazda már nem dolgozott, csak a kertbeli tevékenységet szervezte, kezdett a *komandarra* (munkavezető) támaszkodni, aki első helyettese volt, és a bolgárkert oszlopa maradt egészen a téészesítésig. Szigorúan betartotta a gazda rendelkezéseit, sok durvaság és a munkásokkal való embertelen bánásmód árán. Komandar minden kertben volt, ahol a munkásokat dramában fizették. A drama az oka része: 1 oka (1,28 kg) egyenlő 400 dramával. A drama a kezdeti időszakra jellemző a bolgárkertben használt mértékegységként, amikor pénz helyett a belépési összeget dramában mért vetőmaggal váltották meg. A dramaelszámolás csökkenésével, majd eltűnésével elég gyakran a gazda volt egyben a komandar is. Miután elkezdtek jönni a nők is, sok kertben a komandari posztot a gazda felesége látta el. Ez a kisebb (maximum 4-5 holdas) kertekre érvényes (egy kataszteri hold 5754 négyzetméter). A kertészkedés későbbi időszakában a komandar vezette a munkásokat, nagy erőfeszítéseket tett, hogy „a kert gyorsan megteljen”. Most csak Velicsko Karavaszilevnél van komandar, akit Petko Mladenovnak hívnak (sz. 1925. Meljane), de ő nem dramaelszámolású munkásokat, hanem napszámosokat irányít.

Az öntözők mindig gyerekek és fiatalok voltak. Gyakran előfordult, hogy elaludtak munka közben, mivel a 2-3 óra alvás nem volt elegendő számukra.

Ilyen esetekben a víz előnthette az egész kertet és nagy veszteségeket okozhatott, de az öntözőket nagyon ritkán váltották le. A gazda inkább veréssel vagy pénzbüntetés kiszabásával fegyelmezte őket. A jegyzőkönyvek bővelkednek a munkások ilyen irányú panaszaiban.

A kocsisok a lovakról gondoskodtak. Ha hibát követett el, a kocsist megbüntették: veréssel vagy pénzbírsággal.

Az *inasok* serdületlen gyermekek voltak. Ők voltak a legkiszolgáltatottabbak a kertben – nem kaptak semmit, a mindennapi betevőn kívül. Ők hozták a legnagyobb nyereséget a gazdának, mivel semmit sem kellett fizetni nekik. Az övéknél kegyetlenebb sorsot elképzelni sem tud az ember.

A szakács dagasztotta a kenyeret is – a legfontosabb táplálékot. Általában a gazda is tudott kenyeret sütni, nehogy a kompánia kenyér nélkül maradjon, ha a szakács megbetegszik. A bolgár idénymunkások étele zöld füvekből és hibás zöldségekből zsiradék nélkül, lisztes habarással készült leves volt, melybe kenyeret aprítottak. Húst nagyon ritkán ettek. Így volt ez hajdan, bár még a második világháború előtt is voltak gazdák (Hriszto Kozsuharov Sztipcata – munkásának, a Momin Szorbóól való Jorgo Penev Denevnek elmondása szerint), akik hideg, cukros vízbe áztatott kenyeret adtak munkásaiknak. (...)

Miután megszemlélték a kertnek kiszemelt földet, a társak hozzáfogtak a *kunyhó* építéséhez. Fél méter mély, 4 x 4 méter hosszúságú gödört ástak, amelyet náddal fedtek be. A kunyhónak nem volt ablaka. Néha volt egy-egy üvegdarab, a nádba beágyazva, de ezen nem hatolt be elegendő fény. A kunyhó előtt volt a tornác, ahol a szerszámokat tartották és az árut készítették elő a piacra, de nagyon rossz időben a kunyhóban kötözték a sárgarépa- és zöldség-csomókat. A korai években a kompánia valamennyi tagja szalmán aludt. A téjesztés előtt elég sok kunyhó volt a Csepel-szigeten és Szigetszentmiklóson. Ott nem szalmán aludtak, hanem szalmazsákos vaságyakon. Vaskályhán főztek. Saját kezűleg készített asztaluk volt, két szék, egy lavór és néhány főzőedény. A kunyhókban csak a kiskertek gazdái laktak. Marijka Bundeve meséli: „Amikor idejöttem édesapámhoz, elbámultam azon, amit a kertben láttam: szöttesek a szalmazsákokon, a kunyhó közepén egy vízzel telt gödör, hogy a bolhák belefutaljanak.” Szlavcsó Kosztadinov így emlékezik: „Nyáron mindenki ott aludt, ahol helyet talált, hogy megmeneküljön a bolháktól.”

Később téglakunyhókat építettek a föld színe fölött, három helyiséggel: egy a munkásoknak, egy a gazdának, a harmadik a konyha. Istállót is építettek a lovaknak, és lovakat, szekereket, ekéket, villákat és mindenféle, a kerthez szükséges szerszámokat (gidiket) vásároltak, a kalesztir és a bolgár nehézka kivételével, amely a kert öntözéséhez szükséges. Mindenki hazulról hozta a szerzőségeit. (...)

Egyes szerzők úgy vélik, hogy a vízikerek őshazája Mezopotámia, onnan terjedt el a Földközi-tenger környékére (vízikerek most is találhatók a közel-keleti országokban és Spanyolországban). Magyarországra a bolgárkertészek hozták be a kereket, és itt „bolgárkerék”-nek nevezik. Két változata van: a karadolap és az aszmadolap. Az előbbi pangó vízre építik, az utóbbit folyóvízre. A taffával mester is érkezett, aki a kereket fölépítette. Kezdetben a kerek akácfából készültek, ami nagyon tartós – 7-8 évig kitart –, később vasból. A vödörök különleges formájúak, a kertészek maguk készítették (az in-

formáció a draganovói Marin Karaivanovtól származik, aki mindkét fajta kerekkel öntözött).

Egyes kertektől messze esett a folyó vagy a patak, ezért két bolgárkerékre volt szükség. A polikraistei Nikola Georgiev Kusev meséli: „Pozsonyban a víz két kerék segítségével jött a kertbe. Az egyiket a Dunánál építették fel. Onnan a víz egy csatornán jött a kert belsejébe, ott átvette a másik kerék, amely azután szétosztotta a fő öntözőárkokba.” (...)

Egyes kertekben – például Ivan Cenov keszthelyi kertjében (Festetich gróf birtokán) – az öntözésnél zsiliprendszer alkalmaztak. Nagy hozzáértéssel készült az öntözőberendezés minden bolgárkertben, de nem kisebb hozzáértés kellett a felszántott földágyásokba (fitariják és tirek) rendezéséhez sem. Egyetlen bolgárkertész sem használt semmiféle segédeszközt a kert felosztásához, minden szemmérték után készült, ami különösen felkeltette a magyar mezőgazdasági szakemberek figyelmét.

A legelső feladat minden kertben a karajasztakok – szemétérlelő gödrök (komposztálók) – elkészítése volt, amelybe a magokat elvetették. A gödröt gyékénnyel fedték be, és a tetejére meleg lótrágyát raktak, amely érése során egyenletes meleget biztosított (Alekszandar Bundev közlése). A későbbi időszakban a kompániából néhányan üvegkeretes melegágyakat készítettek. Amikor készen voltak a palánták, megkezdődött a kiültetésük. Ezt követte a kapálás, szedés, eladás. Azt termelték, ami keresett volt a magyar piacon.

A bolgárkertészek termesztettek a mi cukkininkhez hasonló, csak nagyobb méretű tököt, amelynek elkészítési módja eltér a bolgár konyhában megszokottól. A téeszésítés előtt a nagy kertekben, ahol sok munkás és inas havibérért vagy napszámért dolgozott, évente két termést takarítottak be a következő zöldségekből: karalábé, saláta – amely különösen keresett egész évben („A saláta hozza néha a legnagyobb nyereséget egész évben” – mondja Trifon Szarnov őstermelő), fehércáposzta, kelkáposzta, karfiol – ez szintén nagy keresletnek örvend a lakosság körében –, korai és késői uborka, póréhagyma, paradicsom, paprika és zeller, sárgarépa és gyökér. A kertészeket az az elv vezette, hogy a kertben nagy mennyiségben kell lennie gyökérnövénynek, ami jégverés esetén megmenti a helyzetet. Ezek termesztése nagyon munkaigényes, ezért a téeszésítés után, amikor csökkent a munkaerő és a termőföld, ezek termesztése lecsökkent, helyenként meg is szűnt. (...)

A termés betakarításához a bolgárkertészek a kerek bolgár kosarakat használták. Maguk készítették őket fűzfavesszőből. Ezért nagyon fontos volt, hogy legyenek a közelben fűzfák, így az anyag szállítása és keresése nem okozott gondot. Ilyen vonatkozásban a Csepel-sziget kertészei nagyon szerencsések voltak.

Öntözésre az őstermelők legjobban szerették a „meleg vizeket”, ahogyan ők nevezték, nem pedig a kútvizet. „Ha a vízelvezető árokból öntözünk, a víz gazdag azokban a sókban, amelyek a növény fejlődéséhez szükségesek, ipari szennyvízcsatornák vizével (ha kell, rácsot szerelünk fel a durvább hordalék tisztítására) és folyó vízzel, amely napsugarakat visz magával, ilyenkor a zöldség hamarabb megnő” (a draganovói Dimitar Glavanov elbeszélése szerint).

Mielőtt a XIX. kerületben felépült volna a József Attila lakótelep, az ipari szennyvízcsatorna mentén tizenkilenc bolgárkert volt. A bolgár gazda ott létesített kertet szerte az országban, ahol lehetőség volt földet kapni ilyen csatorna

közelében. Tilos volt azonban a piacra szánt zöldséget ilyen vízzel lemosni. Érdeklődésre tarthat számot egy magyar szakember leírása arról, hogyan történt a gyökérzöldségek lemosása a bolgárkertekben: „A gyökérzöldségeket alaposan lemosák, nem medencében, hanem folyó vízzel, és alig 15 perc elteltével már mosolyognak a narancsszínű sárgarépák, hófehér retkek, pihefehér petrezselyemgyökerek. A hagymát is letisztítják, és csinos csomókba kötik.” Az áru piacra való előkészítése után gyékényes kocsikon, megfelelően, oldalt deszkákkal kiszélesített platós kocsikon szállítják a piacra, amelyeken több zöldség elfér. Az árut, fajtájától függően, kosarakban, zsákokban és batyukban szállítják. A második világháború végéig Magyarország különböző piacain gyékényekre rakták ki az árut.

Hatalmasak a bolgár idénymunkások, akiknek szerepét a magyar szakirodalom külön hangsúlyozza, érdemei abban, hogy egyes zöldségfélék tért hódítottak a magyarok életében. Egyáltalán nem volt könnyű a lakosságot fogyasztónak megnyerni, mivel az emberek ilyen tekintetben általában konzervatívak. Éppen ezért a bolgár termelők nagy sikereként kell elkönyvelnünk azt az áttörést, amely az új zöldségek piacán bekövetkezett: például a zöldpaprikáén, jóval később, a második világháború után pedig a padlizsánén. (...)

Kölcsönös segítség és hitel. A kölcsönös segítség széles körben elterjedt volt az egész idénymunkás- és letelepülő időszakban. Mindenki, aki megpróbált kertet vagy kiskereskedést nyitni, számíthatott honfitársaira, akik kamatmentes kölcsönt adtak neki, adóslevél nélkül, becsületszóra. Ezekre a jótettekre büszke lehetett az idénymunkás. Egyes bolgárokról legendákat mesélnek, és bár már régen nincsenek az élők sorában, ismerőseik és barátaik, akiknek mindig segítségére voltak, nem felejtették el őket. Ilyen volt a draganovói Marin Mutafov. Nemcsak a kertészeken és a kereskedőkön segített, hanem a szegény diákokon is, akiktől soha nem kérte vissza a pénzt. Az ő kertjében minden éhes jóllakhatott. Onnan indult el gazdag búcsúebéd után az első ifjúsági brigád is Bulgáriába. Dunaharaszti kertjében valóságos öregek otthona működött, ahol minden elesett, idős ember számíthatott szállásra, élelemre és jó szóra.

A dusevói Marin Kancsev pedig, ha nem tudott segíteni szűkölködő honfitársán, elvitte őt a barátaihoz – gazdag zsidó kereskedőkhöz –, hogy azok segítsenek. Honfitársaikhoz készséges, derék bolgár emberek voltak még Haralambi Dimitrov, Alekszandar Bunde, Sisman Gardev, Marin Radev és sokan mások.

A múltban nemritkán többen is összefogtak, hogy segítséget szenvedő honfitársukat támogassák kertje vagy boltja megnyitásában. Ám ha az komolytalanul viszonyult a munkához (lőversenyekre szórta a pénzt vagy másképp könnyelműsködött), megváltották a jegyét és hazaküldték Bulgáriába (Dora Nedeva elbeszélése alapján).

A honfitársak közötti hitelt sok helyen a mai napig becsületszóra adják – adóslevél nélkül, tanúk nélkül. Népünk jó tulajdonságai nem tűntek el. Az adott szónak még mindig becsülete van. Máig is vannak honfitársaink, akik tanúk nélkül adnak kölcsönöket. „Ha nem akarja visszaadni az összeget és számlát adni, sajnálom. Én nem járkálok bíróságokra” – ezt hallani ma is.

Csíkhelyi Lenke fordítása

Doncsev Toso

A behemót főfelügyelőt bemutatjuk a bolgároknak

A szerző Ica néném elátkozott boldogsága című regénye életrajzi adatokon alapuló családi krónika. Cselekménye az 1956-os forradalmat követő másfél évben játszódik, a szereplők emlékezetében negyven év társadalomtörténete sűrűsödik egy család és egy asszony életében. A szerző egy kamasz fiú szemével láttatja kora valóságát, párhuzamosan ábrázolva az eseményeket és a résztvevők egymásnak ellentmondó nézőpontjait. A fenti részlet a Qualiton kiadásában hamarosan megjelenő mű egy fejezete.

Ezerkilencszázötvennyolcban a pesti bolgárok még a régi, azaz a Julianus-naptár szerint ülték meg a karácsonyt, vagyis január hatodikán, katolikus vízkeresztkor, pontosabban a hatodikát követő vasárnap tartották a szokásos karácsonyi-újévi mulatozást, a hagyományörzés és az utószilveszter sajátos keverékét. Ilyenkor másnap hajnalhasadtával mentünk haza, és mi, gyerekek délig aludtunk, anya meg betegségünkről igazolást írt az ellenőrzőbe, általában gyomorrontásra hivatkozott, ami valamennyire fedte is az igazságot.

Ica néni úgy gondolta, hogy ha társaságunkban felvonultatja szíve választottját, és együtt látja őket a mi kis bolgár világunk, akkor senki sem állíthatja, hogy Karcsi bácsi szégyenkezik miatta. Egy majdnem kétméteres óriásra mindenki felfigyelt, a kör alakú bálteremben a forgószeél gyorsaságával terjedt a hír – szinte Ica néni új, hólos, lila ruhájának alját is felkapva –, és fél órán belül már mindenki tudta, hogy ez az ismeretlen behemót a lovagja Todorov Angel özvegy sógornőjének.

A bolgárok között ritkán akad égimeszelő: többnyire zömök, keménykötésű emberek a kertészek meg a kereskedők. Egyedül Hrisztov Koljo bácsi, aki a zöldségtermesztés mellett áruszállítással is foglalkozott, és a háború előtt először vásárolt teherautót, magasodott ki közülük, de ő is, mint minden balkáni ivadék, szikár, inas-izmos férfi volt. Eljárt a mulatságokra egy Sztोजan nevű fiatalember, aki a Műszaki Egyetemen tanult, de ennek a langaléta ifjúnak horpadt volt a hasa az egyetemi menzától. A nagy orrú, öblös hangú, pocakos Kirov Todor, aki egy ideig egyesületi elnöki tisztséget is viselt, mulatós kedvű, jó étvágyú ember hírében állt, az ő átütő személyiségét inkább érzékelték a teremben ülők, semmint természetére mint látványra figyeltek volna fel, ám egy hórihorgas ember ebben a körben rögtön szemet szúrt volna, hát még egy elegáns öltönybe öltözött, vágott szemű gólem.

Apám nem titkolt öntudattal mutatta meg a nevét az előcsarnokban levő bronzláblán mint az adományozó családfők egyikét. Sajnos Karcsi bácsi nem ismerte a cirill betűket, így nem tudta elolvasni a feliratokat, de biztosította Titit,

hogy kiváló embernek tartja, az itteni bolgárokkal együtt igazi, nagy hazafinak, amilyeneknek a magyarok legutoljára a szabadságharc idején, Petőfi, Széchenyi és Kossuth korában mutatkoztak, hiszen az ínséges harmincas és ötvenes években a szájuktól vonták meg a falatot, hogy a templom és a kultúrház felépítésére áldozzanak. Karcsi bácsi ezzel a tirádával apámnál jó pontokat gyűjtött, sőt az elismeréséért vívott küzdelemben most jelentős ütközetet nyert. Egyébként meg a garasosság a bolgárok között méltánylandó erénynek számított, és bár kifigurázták, de titkon tisztelték is a vagyont gyűjtött zsugoriakat.

Gencso bácsi például a Fény utcai piacon azzal kérkedett, hogy egész évben csak azt eszi, amit maga megtermel. Ez a fősvény, ösztövére öregember száraz babon, borsón meg lencsén kívül csak friss zöldségeket evett, másra nem költött, szalmazsákon aludt, ott őrizte minden megtakarított pénzét; és amikor karácsonykor, hogy valami öröme neki is legyen, meg akarta számolni a növekményt, kiderült, hogy minden egyes bankót megrágtak az egerek. A Nemzeti Bankban a hibás bankjegyek beadása után csak a felét kapta vissza, sőt még meg is büntették szándékos pénzrongálásért, így örülhetett, hogy nem csukták börtönbe. Mindezt megspórolhatta volna, ha az egerek némi száraz kenyérhéjat, netán szalonnabőrket találnek, vagy nem sajnált volna havonta egy liter tejet arra, hogy egy kóbor cicát a házához édesgessen. Összekuporgatott vagyonát a lánya örökölte, aki állítólag házat vett belőle Várnában.

Karcsi bácsi az ismerősöknél, akiknek külön is bemutattuk, egyöntetű sikert aratott. Tisztelettudóan, kedvesen, kissé távolságtartóan, de korántsem fölényesen viselkedett, olyan otthonosan mozgott ebben az ismeretlen közegben, mintha rendszeresen megfordult volna itt, pedig csak egy éve épült fel ez a ház, a hazai bolgárok büszkesége. Karcsi bácsi, aki pályaudvarok hangzavarában, a tolató és kigördülő mozdonyok között és a vasúti menetrendben is mindig nyugodtan, magabiztosan és villámgyorsan tájékozódott, úgy állt a tömeg közepén, mint a hadvezér a harctéren, aki csata előtt seregeit szemlézi. Legalábbis Ica néni így őrizte meg mindezt az emlékezetében. Anyámnál is megtört a jég, ezután már nem lehetett kifogása az ellen, hogy névnapján, Piroska-napkor Ica néni már kettesben köszöntse őt.

Karcsi bácsi egy cserép cikláment, egy doboz édességet, egy palack egri muskotályost és egy új MÁV-menetrendet hozott ajándékba. Igaz, hogy csak Gyöngyösre utaztunk le rendszeresen: évente kétszer, László-napkor, nagybátyám köszöntésére, és halottak napján a temetőbe, nagyszüleim és nagybátyáim sírjához, akkor is autóbusszal. De hát egy menetrend, ugyebár, nem kér enni, és még hosszú volt az idő év végéig, addig meg minden előadódhatott. A lila cikláment az ebédlőben a két ablaküveg közé, a bonbont a pohárszékbe, a menetrendet meg a könyvespolcra, a piros és arany kötésű Jókai centenáriumi díszkiadás kötetei és a Révai Nagy Lexikona közé tette Mami, hogy Karcsi bácsi lássa, mi azért megbecsüljük számunkra hasznavehetetlen ajándékát.

Ica néninél az ágy feletti polcon hevert egy Karcsitól kapott érvényes menetrend, mégsem tudta soha, hogy mikor jön hozzá a hódolója, így napjai állandó szépekészeti készenlétben teltek. Anyám a muskotályos bortól, mivel általában nem ivott alkoholt, érzékenyült, eszébe jutott árvaságban telt gyermekkora, meg az, hogy már harminc éve annak, hogy elhunyt nagymama, és hiába vigasztaltuk mindahányan, sírva fakadt. Karcsi bácsi igazán szívhezszólóan beszélt az

életről meg a halálról, az emberi lét értelméről és szépségéről, nem azzal a kenetteljes, hivatalos hanglejtéssel, ahogy Jóska bácsi, anyám unokafivére, a püspökladányi esperes tette itt-tartózkodásaikor. Anyám megnyugodott néhány latin szentencia meg Madách-idézet hallatán, de legbelül, a szívében úgy érezte, hogy a bölcs, magvas mondások mögött valamilyen homályos őszintétlenség, eltitkolt hazugság lappang. Ica néni semmi ilyesmit nem érzékelt, sőt úgy képzelte, hogy teljes és végleges diadalt aratott, és meggyőződésévé vált, hogy boldogsága útjában már csak leendő anyósa áll, s bár hessegette magától a bűnös gondolatokat, lelke rejtett zugában mégis azt óhajtotta, hogy a jó Isten a lehető leghamarabb szólítsa magához azt a kibírhatatlan és rusnya vénasszonyt, akár a mennyországba, és bármennyire is szomorkodik majd egyetlen fiacskája, érzett magában annyi erőt, hogy képes lesz majd nagy bánatában megvigasztalni.

Doncsev Toso (1944) Budapesten született. Szociológus, politikus, kritikus és műfordító.

Hadzsipetkova Krisztina (1984) a külkereskedelmi főiskola hallgatója. Ez első közlése a Poli falut bemutató történetfüzérből.

Menyhátrné Csangova Penka (1917) Szvístovban született. 1946 óta él Magyarországon. A magyarra fordított rész az 1976-ban megjelent, *Pod szlanceto na Ungarija* című könyvéből való.

MAGYAR KULTÚRA ALAPÍTVÁNY

1014 Budapest, Szentháromság tér 6.

Tel: (36-1) 224-8100 Fax: (36-1) 375-1886

E-mail: mka@mail.datanet.hu Honlap: www.mka.hu

A Magyar Kultúra Alapítvány székháza a Budai Vár szívében, a Mátyás-templom szomszédságában található. Az Alapítvány rendezvényeket szervez a magyar–magyar párbeszéd érdekében.

Alapítványi feladataink pénzügyi forrását vállalkozói munkával termeljük meg. Különböző méretű termeink kongresszusok, konferenciák, fogadások, hangversenyek, előadások, bemutatók méltó helyszínei. Az épület díszes aulájában képzőművészeti és üzleti, szakmai kiállításokat rendezünk.

A kétszintes, tizenhat szobás, Hotel Kulturinnovban a szobákhoz zuhanyzó, telefon, minibár tartozik; vendégeinket svédasztalos reggeli várja. Ha velünk dolgozik, a magyar–magyar kapcsolatokat is támogatja!

Áprilisi közösségrendezvényeinkből

Április 18.-ig: Brian Johnston „Romániai impressziók” c. fotókiállítása

Április 23.-ig: X. Magyar Karikatúra Művészeti Fesztivál – „A jövő zenéje – Mozart és Bartók üzenetei”

Március 28-április 9.: Doroghy Zsuzsa festőművész „Mediterrán fények” c. kiállítása

Április 6-30.: Szeleczy Zita élete és művészete c. kiállítás

Április 7. 18 óra: Bortermelő, borkedvelő borversezők a Költészet Napján

Április 4., 11., 25. 18 óra: Magyar Emlékekért a Világban Egyesület rendezvénye

Április 21-május 7.: Bronislaw Chormy lengyel szobrászművész kiállítása

Mindenkit szeretettel várunk!

Sztojcssev Szvetoszláv

Sorok

Dagály

Vörös naplemente, alacsonyan szállnak a sirályok.

Fekszem a néptelen strandon, és lesem az istentelen eget.

Még maradhatok – csak az esti vónattal megyek vissza a jelentéktelen arcokhoz.

Nyakig betemetkezem a kihűlt homokkal, és csukott szemmel hallgatom a tengert.

Hívnak a hullámok...

Jövőre megint!

Amíg csak élek.

Aztán egyszer az utolsó napon nem kelek fel, és magával sodor a dagály.

Az öltözőben

A világhírű primadonna öltözője előtt várok a soromra.

Egyedül jöttem, a többiek kettesével-hármasával lépnek be a Szentélybe. Senki nem tér vissza a folyosóra, talán másik kijáraton távoznak.

Ő maga nyit ajtót – mosolygó égszínké szeme alatt szétfolyt fekete smink –, az ablak melletti asztalkához ültet egy tükör elé, és összeüti a tenyerét.

– Kezdhetjük.

Háztető

Törött lábú dögkeselyű a háztetőn, prédára lesve, sovány fekete szobor a szélcsendes környék legmagasabb

pontján, csak a ragadozó szem él, fáradhatatlanul forog, keres, kutat remény után a steril pusztaságban, földön-égen rend, nyugalom, tisztaság, sehol egy madár, húscsapat, csontvázmaradvány, múlttól, rémálmodtól, félelmektől, kártevő gondolatoktól szabadult halhatatlan férfiak és meddő nők gondoloznak az üres temetőket.

Tájkép papagájjal

Naplemente, a ház fölött piroslik az ég, enyhe tavaszi fuvallat járja át a kertet, függöny lebben, nyikorogva nyílik az ablak, egy álmos képű férfi könyököl a párkányon, bambán szemléli a nyugodt tájat, hátulról két puha kéz átfonja a vállát, hazajöttem, kedvesem, suttogja a napbarnított, lányos arc, hoztam vacsorát és macskaeledelt, a csupasz földön az udvar közepén kalitka, benne halálra rémült sárgás-zöldes papagáj, a kerítésen túl két éhes macska, illedelmesen várnak a sorukra.

Köztes megoldás

(csend a falon)

Éjszaka hangtalanul leomlik a fal, dohos lehelet árasztja el a szobát, kezek matatnak a tárgyak között, összekarcolják a tévé képernyőjét, eltörrik a gramfon tűjét, tüzelőfát aprítanak a régi bútorokból, szétporlasztják a könyveket, a kottafüzeteket, kibelezik a zongorát, kis köteleket fonnak a gi-

tár, a cselló és a hegedű húrjaiból, sárral bekenik az alvó lakó arcát, kitépik a hangszálait, aztán újraépítik a falat, és égő akasztófát rajzolnak rá.

A rácsokon túl

(mutatvány) Az előadás után a diákok körbeállták a fáradt professzort, záporoztak a kérdések. Türelmetlenül csendre intette őket. Aki akar, tegyen zsebre, mondta, aztán kinyitotta apró gyöngybetűkkel teleírt füzetét, és eltűnt a négyzetrácsok között.

(alagutak) Mi a különbség két feketelyuk között? Egy vakond számára semmi.

(tarkólövés előtt) Milyen tiszta az ég, újra zöldülnek a fák, friss fű nő lábaim alatt; csak nem ért véget a háború?

(aréna) Az idomár széles mosollyal az arcán kihúzta a fejét az oroszlan szájából, ám amikor a tapsvihár alábbhagyott, az állat ketrecébe ugrott, magára zárta a rácsot, és lenyelte a kulcsot – valami nagyon megijeszthette.

Utánzatok

A templomban

Imádkozunk, énekelünk, imádkozunk. Ki így, ki úgy.

Az előkelő első sor közepén egy kopasz, szemüveges, pocakos úr – va-

sárnapi ismerős. Ájtatos ábrázattal fixálja a lelkész hátát, hangosan, bántóan hamisan énekel.

Jobbján néma jégscoborrá me-revedett kvázinő, balján zaklatott tekintetű lány.

Hóhérok

Egyszerre érkeztek a kínpadra. Zavartan nézték egymást.

– Fiam! – mondta az egyik.

– Fiam! – köhintett a másik.

Mosolygott. Mosolyog.

Ablak

(éjszakai tévedés) Egy holdfényes éjszakán bagoly csapódott szobám ablakának, meglepett tekintettel végigmért, ó, ezer bocsánat, tévedtem, mondta, és csalódottan elrepült.

(két centiméter) Üres a fészek, a három kopasz fiókat a mélybe repítette a véletlen, két centiméterre a járdától kering a kétségbeesett rigó, semmi esélye – csukva minden ablak.

(ragacsos élmény) Sápadt férfiarc tapad az ablakra, vérben forgó szemmel nézi az utcán haladó nászmenetet, iz-zadt tenyere az üvegnek feszül, lerágott körmű ujjai enyhén remegnek, a bomló tudat átszakítja a törékeny gátat, ragacsos félelem önti el a várost, minden mennyasszony feketébe öltözik.

Sztojcsjev Szvetoszláv (1959) Gabrovóban született. A szegedi egyetem magyar–finn szakán 1985-ben szerzett diplomát. 1991 óta Békéscsabán él. Két magyar, egy bolgár és egy kétnyelvű kötete jelent meg.

Kjoszeva Szvetla

Megfoghatatlan

... mennyi nap múlik el valósulatlan
 ... mennyi szó ajkunkra feltolulatlan
 ... mennyi félénkség verdes a tavaszváró
 nedvektől súlyosuló ágakban széjjel.

Valamire mind csak készületlenek vagyunk,
 valami mind csak váratlan ér bennünket,
 valamit mind csak elmulasztottunk a sietésben,
 valami mind csak büntetlen marad.

Megint ez a tavaszi vacogás,
 eső, hirtelen napsütések és fáradtság...
 ... mennyi tél hal meg hótalanul
 ... mennyi jég a folyókon tolul

Megvárom-e én valaha hőségedet?

fecskecsőrök
 kolompszó
 csillogó csiganyom
 játszi fények
 csípők
 esteledés, nap
 az alacsony égaljat tartó
 esőároszlopok
 zöld, kék, arany és ezüstlő
 ólomszürke, fekete s hullámozó
 közöttük – zabolátlan pillanatok

Duzzad párnám a gyámoltalanság köveitől,
 véremben kis ólomkatonák masíroznak.
 Józanságuk engem mérgez.

*Kesernyés naptűz,
 hamvadnak a szavak,
 aranyvesszők sötétiülnek.
 Hűlő
 kezek parázslanak szét,
 hanyatlanak.
 Hiányzó esték
 szüremkednek,
 talp
 az alkonyatban
 őket nem érte.
 Lélek,
 mily távoli ekbó,
 kései déliünkön
 lélek
 lejt-e tűztáncot...*

*parázsdarab
 a hamu alatt
 amelytől tűz föl
 nem lobban már
 de ujjad még
 megperzselheti
 az ősz dőzsölése –
 érettség ez
 vagy mohó telhetetlenség
 a halál előtt*

Szondi György fordításai

Kjoszeva Szvetla (1955) Dimitrovgradban született. Történelem és filozófia szakon végzett Szófiában. 1984 óta él Magyarországon. *Vodoravno otveszno* (Vízszintes függőleges) című bolgár nyelvű verseskötete 1996-ban jelent meg Budapesten. A *Haemus* című bolgár–magyar kulturális folyóirat főszerkesztője. Klasszikus és kortárs magyar írók és költők avatott tolmácsolója.

Alekszandar Milanov

Felgolgotázás

Utassy Józsefnek

*Otthonodban, mely várad nem lett
magyar–bolgár elegy mondatokban
diskurálunk poharazgatva.
Valahogy a kevert szavak
eszünkig még odaügyeskednek.
Egyszer csak eljutunk a benned lakó
gondolatok tájáig,
a gondolatokig, melyek között te lakol.
Magyar–bolgár hibridjeink
megbicsakolnak, hogy utunkat folytatnák –
akár a lovak, melyek a váratlan
szakadék előtt visszabökölnek.
Kerülő utakat keresünk
a már bebarangolt tájakon.
Életed tájain baladunk át,
életem tájain baladunk át,
országaink tájain baladunk át,
felgolgotázás csak és felgolgotázás
utunkon és országaink útján...
Új tájakra értünk,
ahová már eljutottunk.*

Traktátus a viselkedésről

*Sok négykézláb után eljön a nap,
mikor a gyermek megindul majd,
s véget vet szépen babakorának.
Akkor meg visít kékülésig,
vagy tirádákat gagyog a mamának,
pedig
lehet, hogy nem ő az egyetlen,
s hogy körötte forogjon (minden), nem illene.
Ami csak akar, bátran tudtul adja,
szándékának útját sem állhatja apja,
mit se törődik a környezetével –
szabadágát ízelgeti éppen.*

*Bár hidegen hagyják az illemszabályok,
s tépi a könyvet, töri a vázát, amit csak talál ott,
agyondicsérik, csak szépet hall bőven,
és megsimogatni siet mindenki – ő nem.
Mert még nem szolgálja ambícióknak,
s ami fő - híján van a pozíciónak.
Mi több, ha szólal, s nem felejtí ismét el,
nem saját szavait mondja: csak ismétél.
S visszaballani van-e, ki
szavait nem szereti?
Mert, ugye, csak az okosak szóit
isméllik az utánzók itt.*

Szondi György fordításai

Dimitar Sztefanov

Kovács Margit

*A kisbojtár saját nyájáról álmodik
félíg lecsukódott szemhéjjal, önfeledten,
a bárányok szemén is a bojtár képe rebben
s akár a szentek arca – az ábrázataik...*

*A lelketlen agyagból élet formálható.
Én ugyanezt próbálom – elszálló földi szóval.
Galériádban, Margit, a balk látogatóval
szobáról szobára jár a Mindenható,*

*és nézi, hogy a színek, a vonalak, a formák
közt a reményben is lehet vigasztalanság;
s a szenvedésben is kell a szilárd lelkiület.*

*Kis ablakod alatt bár ott hallgat a bánat,
elszántan megfújom én is okarinádat,
a világ bizonyára nem marad rá süket.*

Király Zoltán fordítása

Plamen Dojnov
Kávéköltemények

Párizsi emlék

*Kávé, vanília vonja be dúsan, sárgán,
délutáni belső udvarok illatozása,
a közelgő estét hevítő francia brandy,
alélás az aranyló idillnek láttán,
tejszínhab – bórakott tetők sorát melengeti.*

Bella Italia

*Kávé – kesernyés likőr öleli hévvel, melyet
tejszínhab borít, benn elragadtatás, csoda.
Mi dúl a csészében? Mindenki hallja a tengert,
akárba reneszánsz atlaszát bagyta volna oda.
Forr a napos Adria vize, mint csitítsuk még el?
Illó titkával mandulának, illatoz sötétén.*

Rio Grande

*Kávé, whisky, méz, tejszín – és mint lüktet
édes-édes szíve a karneválnak.
Arany a barna! Halkan mindent szüntet,
mert komor a hév, öröm pilled, vár csak
a mindenség e titka előtt bennünket.*

Amadeus

*Kávé, csokoládélikőr és forró csokoládé
merül tejszínhabba mélyen – keble mind mennyi grófnőnek,
sóhajuk szállt el imént és vissza se jöttek ők tán még.
Ha kortyolsz belőle, hallod az egész világot:
csokoládézene ural homályló parkokat részegítően,
pajkos csönd, midőn téged dévaj gyönyörűség tölt el.*

Puccini

*Kávé és rum – jól van. De a tejszínhegy
között bódító illata kering már a
diólikőrnek... Csábító fanyarul ég mintegy
a finom keverék ott üveg és pára
jó bortönében. Piskóta helyett már, ni,
a kiskanál kottaként kandikál ki.*

Rumos kávé

*Portorico rummal eszpresszókávé, nézed,
de a korty után narancsló nap ereszkedik alá itt,
és gurul tebozzád, bukfencet hány, szépet,
úgy suttogja néked: Szíved fölött ébreszd föl az arany égbéket!
Hallga, benned a csönd édes ajakot ábít!*

Amerikai kávé tejszínnel

*Kortyol a csészéből, mely sötétet titkol,
iszik csak, folytatja, mert a tejszín is tudja régtől,
a kávé oly bosszú, amilyen sokáig titkon
a nőre kell várjon, ki mindenképp eljön majd végül.*

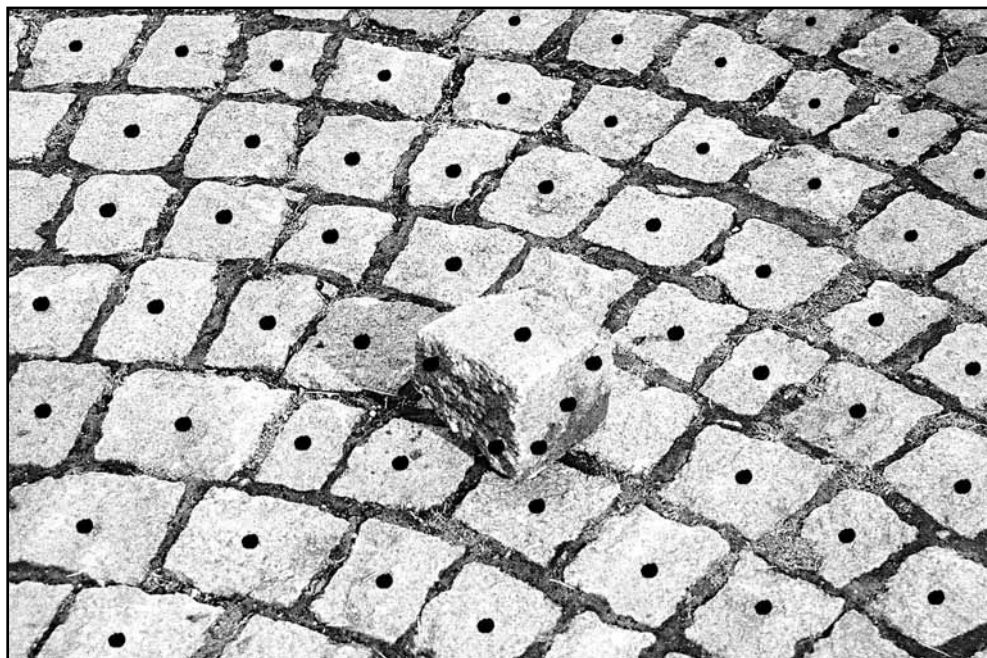
Szondi György fordításai

Alekszandar Milanov (1933) költő, szerkesztő, műfordító. Több tucatnyi könyv szerzője. *Szkitnik v sztihove* (Versekben bujdosó) címmel 2003-ban adta ki válogatott műfordításait a magyar költészetből.

Dimitar Sztefanov (1932) költő, műfordító. Prágában szerzett bölcsészdiplomát. A haiku legismertebb bolgár mestere.

Plamen Dojnov (1939) költő, drámaíró, irodalomtörténész. A *Kafepoemi* című (2003) kötet verseinek megírására budapesti kávéházak ihlették a költőt. A verseskönyv *Kávéköltemények* címmel ősszel megjelenik a Napkút Kiadónál.

Ivan Kulekov

Ivan Kulekov (1951) író, költő, drámaíró. Keresi a szokatlan megoldásokat, a képi fogalmazást. A Napkút Kiadó az idén kötetet jelentet meg tőle.

Bogdan Filov

Csatlósok

(Naplórészletek 1941. március 3–1941. december 31.)

X. 13. Hétfő. Reggel audiencián a Cárnál. A budapesti utazásomról beszélgetünk. Azt tanácsolja, hogy legyek nagyon visszafogott és ne ígérjek meg semmit. A magyarok szeretnek előnyöket kiharcolni, magukkal ragadni másokat, azután pedig visszavonulnak és lejáratják a partnerüket. Tájékoztattam őt, hogy Popov lemond, ezúttal nem enged, mert az a benyomása, hogy a Cár elégedetlen vele. A Cár rögtön kapcsolt, hogy ez a néhány nappal ezelőtti beszélgetés következménye, és azt mondta: „Tehát már megint én vagyok a hibás.” Úgy véli, valaki sugalmazza Popovnak, hogy így cselekedjék, és gyanúja a Zveno-párti Sztancso Belkovszki mérnökre és dr. Kleinra terelődik. Úgy véli, hogy Popov, Kjoszeivanovhoz hasonlóan, problémát akar okozni neki az Országgyűlés megnyitása előtti pillanatban. Azt mondta, hogy beszélni fog vele, amíg én nem leszek itt. Megvédtem Popovot, azt mondtam a Cárnak, hogy nemcsak külügyminiszterként nagyon hasznos, hanem más ügyekben is, nagyon életrevaló nézetei vannak, teljesen becsületes és egyenes, nem áskálódik.

Délután Popov eljött a lakásomra. Elmondtam neki a Cárral folytatott beszélgetésemet. Popov azt tanácsolja, hogy ne legyek túl visszafogott Bárdossyval, ellenkezőleg, mutassak rá néhány pontra, amelyben közösek az érdekeink, például: hogy bátorítsuk a románok aspirációit Oroszország keleti részével kapcsolatban; ne engedjük őket a Dunától délre; mutassak rá annak lehetőségére, hogy a magyar szállítmányok Bulgárián át haladjanak.

Ma este Kitával, Jungarttal, Szerafimovval, Jcovval, K. Szarafoval, Szt. p. Vaszilevvel és Gancsevvel elindultunk Vidinbe, de egy kicsit feltartóztattuk a vonatot, éjjél után egy perccel indultunk el, hogy úgy tarthassuk, 14-én és nem 13-án indultunk el (*a babona szerint a 13-ai dátum kerülendő*). A pályaudvarra majdnem minden miniszter kijött.

X. 14. Kedd. 1/2 9-kor megérkeztünk Vidinbe. A vasúti kocsiba eljött Iv. Petrov Nedjalkov országgyűlési képviselő, a járási főnök és a polgármester. Petrov azt akarja, hogy visszafelé feltétlenül jelentkezzek, hogy fogad hassanak. 1/2 11-kor gyalog elmentünk a kikötőbe. Rengeteg hordó almapulp és láda szőlő volt. Kivitel céljából rakodták őket az új, gyors gőzhajóinkra, amelyek 4 nap alatt érnek Bécsbe. A vidinieket most nagyon elégedettek az export és a kikötő megélénkülése miatt. Egyáltalán nincs munkanélküliség. A kikötőmunkások napibére a 100 levát is eléri. Lefényképezkedtünk egy nagy csoport kikötőmunkással. A Kapitan Sztojkov gőzhajóval átmentünk a román partra, ahol a helyi hatóságok fogadtak minket. A vasúti kocsink (a Minisztertanács új kocsija) a kikötőben várt minket. Tinterov mérnök kísért el, aki velünk fog utazni. Azonnal útnak indultunk.

X. 15. Szerda. 8 óra felé értünk a magyar határra Curticinél, miután éjszaka körülbelül 5 órára megálltunk Temesváron. Itt fogadott minket a mellénk ki-rendelt három magyar hivatalnok: Újvári követségi tanácsos, István Pál a Kül-ügyminisztériumból és Palkovics Pál az oktatásügyiből, aki elkísérte Hómant szófiai látogatására. Az étkezőkocsiban kaptunk reggelit mint a magyarok ven-dégei. Különvonattal utaztunk, amelyre azonban más kocsikat is kapcsoltak, mivel a bukaresti gyorsvonat, amellyel utaznunk kellett volna, késett.

Budapestre pontosan 11 óra 40 perckor érkeztünk. Ünnepestes fogad-tatás és a fogadásunkra kiérkezettek bemutatása, akik között Bárdossy és Hómanon kívül még más miniszterek és tábornokok is voltak. A diplomaták is ott voltak: a német lagow, az olasz Talamo, a román Filoti (aki az olaszhoz ha-sonlóan korábban Szófiában volt), valamint a horvát, a szlovák és a japán.

Díszszázadi szemle. A szállodába menet Bárdossyval voltam. A szállodá-hoz vezető utcákon diákokat sorakoztattak fel, rajtuk kívül nem voltak sokan. A szálloda előtt egyetemisták kezdtek nagy, szívélyes éljenzésbe zászlókat len-getve. Bárdossyval többször kijöttünk az erkélyre.

A program lerövidítése érdekében úgy döntöttünk, hogy nem szükségesek a szokásos személyes látogatások, csak névjegykártyákat cserélünk. 1/2 2-ig a szállodában maradtunk pihenni, akkor elmentünk a palotába Horthyhoz és Fe-renc József főherceghez, aki a Cár első unokatestvére (az ő anyja és Ferdinánd cár testvérek), és aki azon kívánságát fejezte ki, hogy holnap személyesen sze-retné viszonzni a látogatásomat a szállodában.

2 órakor Hóman ebédet adott a Gellért Szállóban. Bárdossy is jelen volt, akivel ebéd után hosszan beszélgettünk a nálunk, Bulgáriában uralkodó rend-szerről, a földkérdésről, a diákságról stb. Utána megtekintettük a fürdőket, majd visszamentünk a szállodába. 4 órakor koszorúzás a magyar hősök em-léktáblájánál. Nagyon ünnepélyes külsőségek, tündöklő egyenruhák.

5 órakor audiencia Horthynál, aki nagyon szívélyes volt, a váróteremben fo-gadott és bevezetett az irodájába. 6 óra 10 percig ott tartott, pedig az audienciák nála csak félórások. A szokásos közhelyek és a Cár üdvözlete után a beszélgetés a háborúra és a béke kilátásaira terelődött. Azt mondta: Ich habe die Engländer sehr gern (*Nagyon kedvelem az angolokat*), de most nincsenek olyan embereik, akik megbirkóznának a helyzettel. Nagyon rossz véleménnyel volt Churchillről, aki szerinte iszákos. Lehetségesnek tartja a békekötést, és úgy véli, hogy ezt sir Samuel Horr, a jelenlegi madridi angol nagykövet, volt külügyminiszter viheti vég-be. A németek rossz politikusok, nem tudják kivívni az emberek szimpátiáját.

Teljesen őszinte akar velem lenni, ezért nyíltan kijelenti, hogy a románokat alsórendű népnek tartja. A németek is rossz véleménnyel vannak róluk, de szükségük van rájuk, ezért támogatják Antonescut, az egyetlen embert, aki-re számíthatnak. Néhány perc alatt be tudja bizonyítani, hogy a németeknek nincs joguk Erdélyre, ahogy ezt az ifjabb Göringnek (a birodalmi marsall uno-kaöccsének) tette. Azonnal elővette Erdély 1696-os térképét, amelyen Erdély vármegyékre van osztva, amelyekben szinte kizárólag magyarok és székelyek élnek. Csak két kis hegyi vármegye van románként jelölve. Mindez elég naiv do-log volt. Általában véve a románok igényei túlzottak (említést tettem a Dunától délre, a Vaskapu környékére formált igényükről). Egyáltalán nem lehet meg-bízni bennük. A vaskárdájuk gyakorlatilag kommunista.

Megkérdezett, milyen a viszonyunk Törökországgal. Kihasználtam az alkalmat, hogy kiemeljem a nálunk lefolytatott mozgósítást és a csapatösszevonást a török határon a Balkán-félszigeten zajló hadműveletek idején, mint a mi szerepvállalásunkat a háborúban; készek lettünk volna beavatkozni, ha szükség lett volna rá.

Szerbia és Görögország nem nagyon érdekli. Úgy véli, hogy a szerbek nagy hibát követtek el a puccsal. Hangsúlyoztam, hogy mi sose hittünk nekik, és elmeséltem a Hitlerrel március 1-én, Bécsben folytatott beszélgetésemet.

A horvátokkal való viszonyuk a Muraköz miatt nem jó; a lakosság szláv, de nem horvát, és inkább Magyarország felé hajlik.

Nagyon bízik Magyarország jólétében és a kőolajforrásokra alapozott jövőjében, amelyeket német tőke és technika segítségével tártak fel. Jelenleg kielégítik az ő szükségleteiket; reméli, hogy még továbbiakat fognak feltárni, amelyek pótolhatják a románokét, és ezáltal csökkenne Románia jelentősége Németország számára.

Eléggé megöregedett; lassan beszél, és néha elfelejti, mit akart mondani.

Onnan Bárdossyhoz mentem az elnöki palotába; szép, régi palota igazi empire stílusban. Bárdossy nagyon szimpatikus, intelligens és finom ember, aki baráti légkört teremt beszélgetőtársának. Megnyilvánulásaiiban elég visszafogott. Legjobban az Oroszországgal való viszonyunk után érdeklődött, és meg akarta tudni, a németek akarták-e tőlünk, hogy részt vegyünk az Oroszország elleni háborúban. Azt mondtam neki, hogy ez sose merült fel, és hogy valószínűleg a németek érdeke is azt diktálja, hogy ne avatkozzunk be. Meg akarta tudni, vannak-e német hajók Várnában és Burgaszban, és hogy ezt a két bázist lehet-e egy Oroszország elleni támadásra használni; a németek szállítanak-e vasúton kisebb tengeri egységeket.

A németek biztosan úrrá lesznek a szerbiai helyzeten, de ezek a bonyodalmak nagyobb előrelátással elkerülhetők lettek volna. Nem ért egyet a Nedić tábornok vezette kormány kinevezésével.

Tájékozódott a Törökországgal való viszonyunkról.

Pesszimistán tekint a horvátországi helyzetre. A lakosság 70%-a Mačec oldalán áll. A kormánynak nincsenek támogatói, és az usztasáknak nincs tapasztalatuk. Nagy ellentétek az olaszokkal. Az olaszoknak nem szabadna elfoglalniuk Dalmáciát, amely tiszta horvát; csak Zara olasz. Tárgyalásokat ajánlott a Muraközzel (Murimel) kapcsolatban, és két teljes hónapot várt, de a horvátok nem válaszoltak, emiatt egyoldalúan oldották meg a kérdést. Számukra ez a terület nagyon fontos a tengerhez vezető vasútvonal miatt, nem hiszi, hogy Horvátországban konszolidálódik a helyzet. Miként Horthynak, neki is beszéltem a horvátok iránt táplált szimpátiánkról, akikkel mindig is jó barátságban voltunk. Elismerjük, hogy kiváló emberek, de nincs érzékük az államisághoz. A vége az olasz megszállás lesz, amely tulajdonképpen már el is kezdődött.

Amikor Hitlernél járt, nem kerültek szóba részletesebben a németek oroszországi szándékai, és az sem, hogy fognak folytatódni a hadműveletek. Nagyon biztosak azonban a győzelemben.

Romániában valószínűleg anarchia fog kitörni. Jelenleg csak Antonescu ura a helyzetnek, de nem tudni, meddig. A németek csak a kőolaj miatt támogatják, de minden román ellenük van. Hitler korábban azt mondta neki,

hogy jól tudja, mennyit érnek a románok. Kérdésemre, hogy az Oroszország elleni háborúban való részvételük miatt nem nőtt-e a presztízsük, azt felelte, hogy Hitler most is tartózkodóan viselkedik. Általában véve ő is nagyon rossz véleménnyel van a románokról. Nagy hibát követtek el, hogy olyan korán kezdték a mozgósítást; jó katonák, de tisztjeik teljesen alkalmatlanok a feladatra. Ha valóban kiderül, hogy anarchiáig fajulhatnak náluk a dolgok, azt minden eszközzel meg kell akadályozni (nem tudom, hogy ez nem a magyarok óhaj-e inkább, hogy abban az esetben visszavehessék Erdélyt). Megkérdeztem tőle, nem gondolja-e, hogy kelet felé húzódásuk csökkentheti a nyugati részekre formált igényeiket. Azt felelte, hogy nem. Telhetetlenek. Antonescu nem tudna hatalmon maradni, ha nem harcolna tovább Erdélyért. A jelenlegi határt Erdélyben véglegesnek tartja, és nem hiszi, hogy Hitler beleegyezne annak megváltoztatásába. Besszarábiával kapcsolatban az egyetlen lehetséges megoldást egy lakosságcserében látja.

A végén kifejezte abbéli óhaját, hogy barátok legyünk, és közös érdekeink miatt tartsunk szorosabb kapcsolatot anélkül, hogy most konkrét kérdésekben döntenénk. Ezt az álláspontot én is elfogadtam. Végül átnyújtotta nekem Edvi-Illés Aladár egy festményét a Nemzeti Múzeumból.

1/2 9-kor Bárdossy vacsorát adott az elnöki palotában pohárköszöntőkkel. Vacsora után beszélgettem Iagowval, a német miniszterrel, Fischerrel, a belügyminiszterrel, Vargával, a kereskedelmi miniszterrel (a nagyobb árucsere lehetőségei, dohány dunai gőzhajókért), a pénzügyminiszterrel (költségvetési lehetőségek, az ő költségvetésük 3 milliárd pengőre rúg), ők is 1938 óta fegyverkeznek; a szociális intézkedések magas költségei. Széchenyi gróf, a szenátus elnöke.

Hosszabb megbeszélést folytattam Keresztes-Fischer tábornokkal, Horthy szárnysegédjével, a belügyminiszter testvérével. Ő is a szorosabb barátságot és a kapcsolatok bővítését szorgalmazza. Többször kihangsúlyozta, hogy az azonos érdekek feleslegessé teszik a formális szerződés megkötését. Az Olaszországgal való viszonyuk nagyon jó. Igyekeznek megnyerni őt Németországnak, hogy ne álljon át az ellenséges táborba. Csak egy Olaszország, Magyarország és Bulgária között megkötött egyezmény biztosíthatja délkeleten a nyugalmat. Sajnálja, hogy problémáink vannak Olaszországgal, de reméli, hogy rendeződni fognak. Kiváló benyomásai vannak Bulgáriáról és a Cárról.

X. 16. Csütörtök. 9 órakor a kulturális egyezmény kölcsönös ratifikációja a Széchenyi Könyvtárban, a Nemzeti Múzeum épületében. Átadták a Magyar Történettársaság, amelynek az elnöke Hóman, tiszteletbeli tagjává választásomat tanúsító diplomáját. Rövid üdvözlőbeszéd Hóman részéről, amelyre néhány szóban válaszoltam. A könyvtár és a múzeum megtekintése. 1/2 11-kor a bolgár iskolában. Néhány üdvözlőbeszéd. Egy elég sikeres beszéddel válaszoltam a bolgár–magyar barátságról, amelyet élénken fogadtak, többször megtapsoltak. Kevés diák van; csak 40 gyerek az elemi négy és az algimnázium három osztályában (az akkori iskolában az alapfokú oktatás négyosztályos elemiből és háromosztályos algimnáziumból állt). Egy magyar iskola három osztálytermében vannak, és a nagytermet is használják.

Látogatás az egyetem szláv intézetében, ahol Boikliev is feltűnt, és mint mindig, a kinevezéséért szállt síkra. Az intézetben lévő kevés bolgár könyv az ő könyv-

tára. A hallgatók mind orosz lányok. A professzor egy bizonyos Kniezsza. 1/2 12-kor látogatás a Testnevelési Főiskolán. Elénekelték a himnuszokat. Bemutatók.

1/2 2-kor ebéd a régensnél. Délután hosszú, kissé politikafilozófiai témájú beszélgetés a régenssel a különböző hatalmi rendszerekről. A palota dísztermeinek megtekintése, amelyeket a háború után csak egyszer használtak, az olasz király látogatásakor.

6 órakor ünnepélyes díszdoktorrá avatásom. Nagyon szívélyes légkör. Éljenzés, amikor a végén magyarul mondtam néhány szót. Tájékoztattak, hogy az egyetem nem adta meg ezt a címet Rustnak és Bottainak, ezért Kolozsváron avatták őket díszdoktorrá. Itt találkoztam Moravcsikkal, Tompával és Alföldivel. Utána tea az egyetemen, majd sajtófogadás a szállodában.

Ebéd előtt, 12 órakor fogadtam Ferenc József főherceget. Kikérdezett a Cárrol. Panaszkodott, hogy nem tudják elfelejteni, hogy Habsburg, és ezért nem szeretik. Egy kicsit a pénzügyi nehézségekre is panaszkodott. Egyéb-ként nagyon szimpatikus és kedves ember. Három éve a Tudományos Akadémia elnöke. 8 kötetes művet írt a világháborúról (1914–1918). Részt vett a kommunizmus elleni harcban Magyarországon (1919-ben Magyarországon kiáltották a Tanácsköztársaságot).

Délután fogadtam Talamót és a volt szófiai magyar minisztert, Kisst, aki még beszél bolgárul. Jelenleg, Horthy kívánságára, a magyar lótenyésztők elnöke, Horthy fivérét váltotta fel ezen a poszton. Előadásokat szervez Bulgáriáról.

1/2 9-kor Hóman vacsorát adott az Országos Kaszinóban. Vacsora után szinte kizárólag csak az egyetemi kollégákkal és Bánffyval, a földművelésügyi miniszterrel beszélgettem. Tompát és Alföldit meghívtam Bulgáriába.

X. 17. Péntek. Látogatás az Árpád Gimnáziumban, ahol a diákok elénekelték bolgárul a Sumi Maricát (*az akkori bolgár himnusz*). A gimnázium mellett található római amfiteátrum megtekintése. Most végzik az ásatásokat és most restaurálják, a restaurálás azonban nem vehető ki pontosan. Látogatás az Aquincum Múzeumban, ahol Bárdossy is csatlakozott hozzánk. Innentől kezdve vele utaztam együtt a kocsiban; hosszan beszélgettünk ugyanabban a szellemben, mint tegnap. Bizalmasan közölte velem, hogy a németek megígérték nekik a Bánságot, de egyelőre titokban akarják tartani.

10 órakor elindultunk Esztergomba. Az utcákon mindenütt sorfal diákokból. A kisváros nagyon tiszta, és festői környezetben terül el egy dombon a Duna fölött. Nem találtuk ott a hercegprímást, bár benne volt a programban, hogy felkeressük. Azt magyarázták, hogy nem akarja fogadni Bárdossyt, aki elvált nőt vett feleségül, Bárdossy pedig abban reménykedett, hogy az én látogatásomat kihasználva, rá tudja bírni őt arra, hogy fogadja. A palota és a kápolna romjai nagyon érdekesek, kiválóan vannak restaurálva. A templom Magyarország legnagyobb temploma. Gazdag kincstár, benne egy szép ezüst és zománcozott bizánci kötésű evangélium a XI. vagy a XII. századból. Utána elmentünk Visegrádra, ahol nemrég tárták fel a régi palota romjait. Feltártak egy érdekes Kreuzgangot (*kerengő*) közepén szép szökőkúttal (vörösmárvány-lapok korai reneszánsz stílusú füzérdíszekkel; gótikus építmény).

Egyenesen visszamentünk Budapestre. Kita nélkül voltunk. Ebéd a bolgár követségen. Délután fogadtam a bolgár kertészek küldöttségét. Azt

akarják, hogy építsünk iskolát és diákotthonot a városházától ajándékba kapott telken, a templom mellett. A diákotthonba azonban eddig csak 14 gyerek iratkozott fel. Nem hiszem, hogy a kertészeink sokáig maradnak ekkora tömegben Magyarországon. Ezenkívül most nem engedélyeznek új építkezéseket. Azt tanácsoltam nekik, hogy egyelőre egy magánépületben nyissák meg a diákotthonot, és ha elég gyerek beiratkozik, akkor később építsenek külön épületet.

Tosevvel szép sétát tettünk a János-hegyen. Este gálaelőadás az operában. Az elején megjelent Horthy a feleségével, de már az első felvonás végén elmentek. Válogatott közönség. Amikor a második felvonás előtt megjelentünk a páholyunkban, az egész publikum nagy tapsviharban tört ki. Rövidített változatban adták elő a Hunyadi László című operát, amely a Verdi előtti korból származik. Szép magyar zene. Kiváló előadók, de tartalmát tekintve nagyon szomorú. Impozáns volt a lefejezési jelenet. Utána kiválóan előadott balett, ismét magyar zeneszerzőktől. A Bárdossy házaspár szupét adott az opera előcsarnokában. Vacsora után a szereplők közül néhányan odajöttek. A kölcsönös vendégszereplés lehetőségeiről beszéltünk. 1 óra körül mentünk haza, de csak 1/2 2-kor feküdtünk le, mert be kellett csomagolnunk.

X. 18. Szombat. 1/4 9-kor Kita nélkül elindultunk Székesfehérvárra. Hómannal utaztunk, akivel részletesen megtárgyaltuk az egyetem problémáit és a magyarországi agrárreformot. A városban szívélyes fogadtatás, itt van Hóman választókerülete is. A diákok és sok lakos ismét sorfalat állt. Szép, tágas városi tanács történelmi freskókkal. A közelben egy XI. századi nagy bazilika ásatásai. Kirándulás a Balatonhoz Hóman nélkül. A budapesti városi tanács által a városházi és más hivatalnokok részére épített szálloda megtekintése. Fogadnak azonban másokat is. Nagyon alacsony árak, 6–12 pengő teljes ellátással. Ebédelni visszamentünk Székesfehérvárra. Az ebédet a prefektus adta, aki beszélt valamennyit németül; a felesége azonban kitűnően bírta a nyelvet, sokat beszélgettünk. Ő is nagyon szenved az epéjétől.

1/4 3-kor indultunk el Budapestre, és egyenesen a pályaudvarra mentünk, ahonnan 3.45-kor indultunk el ugyanolyan ceremónia mellett, amilyen az érkezésünkkor volt. Iemgerth Budapesten maradt; velünk jött viszont Fehér professzor, Hrisztodulov és Handzsiev, a követség alkalmazottja.

X. 19. Vasárnap. Calafatnál virradt ránk, ahova 1/2 9-kor érkeztünk meg. Tegnap este, amikor a román határra értünk, egy csapat katona tiszteletadással köszöntött, de nem volt velük tiszt, és azt mondták nekünk, hogy nem kell leszállnunk üdvözölni őket. Calafatban a helyi hatóságok, valamint a vidini román konzul fogadtak minket. A craiovai prefektus elnézést kért, hogy nem tudott eljönni, de ugyanaznap a király látogatást tett Craiovában. A gőzhajóval (ismét a Kapitán Sztojkov) megérkeztek a mi előjáróink Iv. Petrov Nedjalkov országgyűlési képviselő vezetésével és egy csoport népviseletbe öltözött gimnazistával. A vidini kikötőben a város polgárai ünnepélyes fogadtatásban részesítettek bennünket; a polgármester beszédet mondott. Menet indult a gimnázium felé, ahol a reggelit szolgálták fel. Egy kis késéssel, 1/2 11-kor indultunk el Szófiába; C. Karakunev megyefőnök is velünk utazott.

Mezdráig minden pályaudvaron ünnepélyes fogadtatás virággal, helyenként zenekarral. Impozáns, nagyon jól szervezett fogadtatás Vracában. Köszöntöttem a gimnazistákat. A lakosság mindenhol elégedettségét fejezte ki, de általános volt a panasz a bocskorhiány miatt.

Szófiába este 1/2 9-kor érkezünk meg. Ott voltak a miniszterek a feleségükkel, kivéve Bozsilov, Vaszilev, Goranov és Kusev, az előbbi három a Sumen–Karnobat vonal avatásán vett részt, Kusev pedig lótenyésztő-kiállításon volt Plevenben. Beckerle is ott volt az olasz, a magyar, a horvát és a szlovák követség képviselőivel (Magistrati és Zsidovec Plevenben volt Kusevvel). Popov átadta nekem a lemondólevelét.

X. 20. Hétfő. 10 órakor audiencia a Cárnál, akinek részletes jelentést tettem az utazásról. Szemmel láthatóan elégedett volt. Ismét felhoztam Popov lemondását. A Cár ragaszkodik hozzá, hogy a kabinetben maradjon. Újfent az a véleménye, hogy felbujtották. Dezertálás lenne, ha most lépne ki; úgy értelmeznék, hogy vagy az oroszországi események, vagy budapesti látogatásom miatt történt, és nagyobb politikai jelentőséget kapna. Kjoszeivanovhoz hasonlóan Popov is nehéz helyzetbe akarja most őt hozni azzal, hogy épp a Ház összehívása előtt adja be a lemondását. Nem hívatta Popovot, ahogy nekem megígérte, mert attól félt, hogy összevesznek. 1/2 1-ig maradtam a Cárnál, majd hívtam Popovot. Megpróbáltam meggyőzni, hogy vonja vissza a lemondását, főként azt hangsúlyoztam, hogy meggyőződtem róla, a Cár egyáltalán nem akar megválni tőle. Kiemeltem, hogy most nem megfelelő az időpont miniszterválságra, és hogy a külügyminiszter lemondását óhatatlanul is külpolitikai okokkal fogják magyarázni, senki nem fogja elhinni, hogy betegség miatt történik. Popov végül beleegyezett, hogy a Ház első vakációjáig maradjon. Nem tud megbékélni ezzel a helyzettel, és kijelentette, hogy akkor akar kiválni a kormányból, amikor ő kívánja, és nem óhajtja megvárni, hogy a Cár kirúgja őt. Délután tájékoztattam a Cárt. Azt mondta, hogy nagyon elégedett.

Délután fogadtam Ilia Kozsuharovot, a Fehér-tenger vidékének megyefőnökét, aki bejelentette, hogy lemond, és a „gentleman agreement”-re hivatkozik, amely szerint már az elején megegyeztünk, hogy csak néhány hónapra megy Xanthiba. Utána Sz. Ivanov ezredest fogadtam, aki szintén azt kéri, hogy mentsük fel szaloniki tisztsége alól. Bozsilovot is fogadtam különböző aktuális ügyekben.

X. 21. Kedd. Reggel hosszú jelentés az oktatásügy kérdéseiről. Fogadtam Zsidovecet is, aki nagyon nyugtalan budapesti utazásom miatt. Egyébként Szt. Petrov tájékoztatása szerint Bukarestben sem fogadták túl nagy örömmel ezt az utazást. Olyan híresztelések keringenek, hogy egyezményt kötöttünk Románia és Horvátország ellen, vagy hogy Szerbia felosztásáról folytattunk megbeszéléseket. Biztosítottam róla Zsidovecet, hogy semmi ilyesmiről nem volt szó, és elismételtem neki beszélgetésemet Bárdossyval Horvátországgal kapcsolatban, kiemelve a Bárdossynak is hangsúlyozott szimpátiánkat Horvátország iránt. Zsidovec felvetette a kulturális egyezmény kérdését Horvátországgal. Beleegyezésemet adtam, és a részletek ügyében K. Szarafovhoz (a Külügyminisztérium Politikai Igazgatóságának igazgatója) irányítottam őt.

A budapesti látogatásommal kapcsolatos híresztelések ellensúlyozásaként más híresztelések is terjednek, amelyek szerint Románia, Szlovákia és Horvátország egy főleg Magyarország ellen irányuló egyezményt kötött. Utasítást adtunk, hogy képviselőink ellenőrizzék ezt, még Berlinben is. Csak Zágrábban ismerik el, hogy szóba került ilyesmi, de nem egy egyezmény megkötése, hanem a kapcsolatok intenzívebbé tétele. Zágrábban hűvösen fogadták ezt a javaslatot. Berlinben kijelentették, hogy nem tartanak lehetségesnek egy ilyen egyezményt.

Délután tanácsülés. Vacsorát adtam Polian szlovák miniszternek az Union Clubban.

Genát Andrea fordítása

Bogdan Filov (1883–1945) régész, művészettörténész, filozófus. Kora jelentős tudósa, rektor, az akadémia elnöke (1937–1944). A Bolgár Régészeti Intézet alapítója és első igazgatója (1921–1929). 1938-ban népművelési miniszter, 1940-től miniszterelnök. III. Borisz halála után (1943) a kiskorú II. Szimeon mellett a háromtagú régenstanács tagja. 1945. február 2-án a népbíróság ítélete alapján kivégezték. 1996-ban a Bolgár Legfelsőbb Bíróság ezt az ítéletet hatályon kívül helyezte. Naplói 1986-ban és 1990-ben jelentek meg nyomtatásban.

A fordítást a XX. Század Intézet támogatta.

Ivan Kulekov

a múltam.

A jelenem.

A j ö v ő m.

Fehér Géza

Beszélő jelek

Fehér Géza (1890–1955) tudósi életművét öt évtizednyi tiltás után Bulgáriában újra erős figyelemmel kíséri a szakma. Megjelennek ismét bolgárul írt művei. A debreceni egyetem professzora a Bolgár Tudományos Akadémia külföldi tagja, bolgár kitüntetések birtokosa volt, érdemei a magyar–bolgár kapcsolatok területén elvülhetetlenek. A bolgár tudományosságban, azon belül a régészetben kiemelkedő, többek szerint megújító szerepet játszott. 1922-től 1944-ig kis megszakításokkal Bulgáriában élt és dolgozott. Ásatásaival is elsősorban a protobolgár kultúra jelentőségét, az ősmagyar és a protobolgár kultúra közelségét, kölcsönhatásait bizonyította. Kutatómunkájában az interdiszciplináris szemlélet vezette (történelem, művészet, vallás, mindennapok, harcművészet, nyelv). A nyelvészeti érveket mindig fontosnak tartotta. Ő fejtette meg a madarai lovas dombormű feliratát.

Megállapítása szerint a protobolgár kultúra és a hatása alatt is fejlődött ősmagyar kultúra teremti meg a kelet-európai civilizáció alapjait.

Tíz jelentős könyvét németül, bolgárul és magyarul írta. De eredményeiről francia nyelvű tanulmányokban is beszámolt. Munkássága Európa-hírű volt. Az 1931-ben megjelent *A bolgár-török műveltség emlékei és őstörténeti vonatkozásai* című műve – a faksimile rész tanúsága szerint is – kétnyelvű. A 174 oldalas, gazdagon illusztrált könyvből hetvenöt év után most először részletet emelünk ki. A szerző igazi magyarországi elismertsége is még várat magára. A Napkút Kiadó terveiben szerepel ezen alapmunka újbóli kiadása.

ELŐSZÓ

A középkori írók vad, barbár hordáknak mondják az ázsiai nagy török birodalmak Európába sodródott népeit (hunok, avarok, bolgárok, magyarok stb.). Szerintük pusztító vihar volt e népek megjelenése, mely elsőpréssel fenyegette az európai civilizációt. S ezt a középkori világnézetnek és ismereteknek megfelelő tételel dogmaként vette át a későbbi korok tudományos irodalma. Sőt ezt hirdetik a tudományos és iskolai kézikönyvek máig is, amikor pedig az újabb tudományos eredmények világánál már tudunk egyet-mást amaz ázsiai török birodalmak szerepéről és műveltségi viszonyairól, amelyeknek kulturális értékeiből sokat hoztak magukkal az említett népek.

A bolgárokról és a magyarokról is azt olvassuk tudományos és iskolai kézikönyvekben,

PRÉFACE

Les peuples venus en Europe des grands royaumes turcs de l'Asie (Huns, Avars, Bulgares, Magyars etc.) sont traités de hordes barbares par les écrivains du moyen âge ; d'après ces derniers leur apparition ressemblait à une tempête dévastatrice menaçant d'anéantir la civilisation de l'Europe. Cette opinion qui répondait à la manière de voir et au degré de connaissances des hommes du moyen âge, fut héritée comme un dogme par la littérature scientifique des époques suivantes. Les livres scientifiques tout comme les manuels scolaires ne cessent de la répandre même de nos jours, bien qu'à la suite des récents travaux scientifiques nous soyons parvenus à mieux connaître le rôle et la civilisation des royaumes turcs de l'Asie et à apprécier à leur juste valeur les acquisitions de cette civilisation qui furent en grande partie apportées en Europe par ces peuples „barbares”.
Quant aux Bulgares et aux Magyars spé-

Előszó. (...) A bolgárokról és a magyarokról is azt olvassuk tudományos és iskolai kézikönyvekben, hogy rabló nomád hordákként jelentek meg Európa művelt népei között. Holott a bolgárok, mint alább bizonyítom, nem voltak nomádok, hanem ősidők óta letelepült, földművelő és állattenyésztő nép. A bolgárok és más népek hatása alatt művelődött magyarok pedig csak az ősi nomád kultúra értékes örökségét hozták magukkal, de már régóta nem folytattak igazi nomád életmódot. Nem helyes tehát az a tudományos irodalomban is általános felfogás, hogy a bolgárok és a magyarok honfoglalásuk után mai hazáikban nomád életet és gazdálkodást folytattak, de a viszonyok folytán hamarosan letelepült életre s békés állattenyésztő és mindinkább tért hódító földművelő munkára tértek. Egy nomád életmódot élő nép csak sok százados, lassú fejlődés útján lehet helyhez kötött, letelepült, de ha a körülmények hirtelen fosztják meg régi életmódja folytatásának lehetőségétől, elpusztul. Tehát maga az a tény, hogy a magyarság, mint előtte két századdal a bolgár-törökség is, olyan egy-kettőre beleilleszkedik a környezetbe, az, hogy ez a két nép Európa kellős közepén állandó, virágzó, fejlődő s máig is fennálló államot tudott alkotni, csak avval magyarázható, hogy új hazáikba a letelepült életmód, a földművelés és állattenyésztés ismeretével és gyakorlatával jöttek. Így tehát már pusztán azon az alapon is, hogy a bolgárok és a magyarok állandó államokat tudtak alkotni s rövidesen mint letelepült népek ismereteseek, valószínűtlennek kell tartanunk azt, hogy nomádok voltak.

Fel kellett tehát tennünk, hogy a ránk maradt adatok alapos vizsgálata igen érdekes eredményekkel kecsegtet. Miután pedig kétségtelen

tény az, hogy a magyarság századokkal a honfoglalás előtt a bolgár-törökség hatásán művelődött, munkám természetes útja az volt, hogy először a bolgár-törökökre vonatkozó anyagot igyekeztem feldolgozni. (Kitűnő alapul szolgáltak e munkában a nyelvészeti kutatás, elsősorban a magyar nyelvészeti kutatás eredményei.) Bulgáriában nyolc év óta végzett ez irányú kutatásaim eredményeit nagyobb részben bolgár nyelvű munkáimban közöltem. Végeredményem nyelvi, archeológiai és történelmi adatok egybeválogó tanúságai alapján az, hogy a bolgár-törökök letelepült, földművelést és fejlett fokú állattenyésztést űző nép voltak, hogy magasabb fokú szellemi és materiális kultúrájuk volt, mint az új hazájukban talált szlávoknak. Ezért sikerült ott állandó államot alkotniuk!

Bevezetés. (...) Az a tény, hogy a *bolgár-törökök* államba tudták szervezni Észak-kelet- és Közép-Balkán szláv lakosságát, döntő jelentőségű volt az egész Balkán-félsziget jövőjére. A Balkán e részeinek konszolidálódása folytán Nyugat-Balkán lakói is kénytelenek voltak nagyobb szervezetekbe tömörülni.

De a bolgár-törökök államalakításának jelentőségét még inkább emeli az a tény, hogy mindazon népek közül, amelyek a Balkán északkeleti és középső részein megtelepedtek, ők alkottak először olyan szervezetet, amely meg tudta állítani az északi és keleti népek folytonos betöréseit a Balkánra. Amikor meg a bolgárok északi szomszédságában egy velük rokon kultúrájú nép, a magyarok is államot alkottak, a népvándorlás megállt. A népvándorlás hullámai megtörtek a bolgárok és a magyarok államainak erősgátján. Ez a jelentősége és óriási nemzetközi szolgálata a bolgárok és a magyarok államalapításának.

A források értéke. (...) Lássuk először is nagyon röviden a nyelvészeti eredmények tanúságait:

Már maga az a tény, hogy az összes szomszéd nép nagyon sok szót vett át a bolgár-törökök nyelvéből, világosan mutatja, hogy magas műveltségű nép volt.

Így elsősorban a magyarság sok szót vett át a bolgároktól. De szintúgy sok jövevényszó került a (volgai) bolgárok nyelvéből a mordvinok, a cseremiszek és a permi népek nyelvébe is.

E jövevényszavak közül ránk nézve most, amikor a bolgár-törökök kultúrájára vonatkozó adatokat keressük, a legértékesebbek a magyar nyelv bolgár-török jövevényszavai, amelyek azt vallják, hogy egy ősi korban a még halász-vadász életmódot folytató magyarság a már letelepült bolgár-törököktől vette át az állattenyésztésre, földművelésre, háziiparra, állami és társadalmi életre, vallásra, írásra stb. vonatkozó sok szavát. Az állattenyésztésre vonatkozó bolgár-török jövevényszavak azt mutatják, hogy a magyarság, amikor bolgár szomszédságba került, a háziállatok közül még csak a juhot, lovat és ebet ismerte, de a bolgár-törökök révén fejlett állattenyésztéssel ismerkedett meg. Bolgár-török eredetűek a következő szavak: *bika, tulok, tinó, ünő, borjú; kos, ürü, toklyú, gyapjú, kecske, olló, köpű, író, sajt, túró; disznó, ártány, serté; teve, tyúk, agár, kopó, kölyök; ól, békó, gyeplő, csökönös*. E szavak kétségtelenül bizonyítják, hogy az állattenyésztés az átadó népénél, a bolgár-törököknél már nagyon fejlett volt akkor, amikor a magyarság a szomszédságába került. Még fontosabb azután az, hogy a magyar nyelv egész ősi földművelési terminológiája bolgár-török: *tarló, árpa, búza, eke, sarló, arat, kepe, kéve, boglya, szé-*

rű, szór, ocsú, öröl, dara.¹ Az a nép, amelytől a magyarság e szavakat tanulta, biztosan földművelő volt, mert a földművelés ilyen terminusait jelölő szavakat nem adhatott át olyan nép, amely a földművelést maga is csak más népnél ismerte. Sőt a nyelvi adatokból az is kitűnik, hogy a bolgár-törökök nem is kaukázusi hazájukban tanulták a földművelést, mert ha ott tanulták volna, kétségtelenül kaukázusi szomszédaiktól vették volna át a földművelési terminológiájukat. De a bolgár-törökök földművelési terminológiája török, ami azt mutatja, hogy *messzi ázsiai hazájukból hozták magukkal a földművelés ismeretét*, egy nagyon termékeny, a földművelésre különösen alkalmas területről.²

Így tehát már nyelvészeti adatok alapján is fel kell tennünk, hogy a *bolgár-törökök nem voltak nomád herda, hanem ősidők óta letelepült, elsősorban állattenyésztéssel és földműveléssel foglalkozó nép*.

De a bolgár-törökök műveltségének magas fokát még világosabban bizonyítják a *leletek*. A bolgár-török korból sáncok, sáncvárak, kőpaloták s kővárak, feliratok, szobrászati emlékek és különféle használati és dísz tárgyak maradtak ránk, amelyek a legkétségtelenebbül bizonyítják, hogy egy civilizált nép emlékeivel van dolgunk. Ezeknek az emlékeknek a jelentősége igen nagy. Belőlük nemcsak a

¹ L. az egész kérdésre Gombocz Z.: *Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache*. MFOu XXX (1912). V. ö. Gombocz, Magyar Nyelv XV11 (1927) 15–21.

² V. ö. Fehér Géza: *Pameticite na prabalgarszkata kultura*. (A bolgár-török műveltség emlékei) Izv. Balg. Arh. Inst. 111(1929)5 és *Kulturata na prabalgarite*. (A bolgár-törökök műveltsége) Szófia, 1929, 7–8.

bolgár-törökök műveltségének magas fokát állapíthatjuk meg, de fontos következtetést vonhatunk az összes „török kultúrájú” nép műveltségére, különösen a honfoglaló magyarokéra, hiszen a magyarság hosszú századokon keresztül élt a bolgár-törökség szomszédságában s művelődött e nép hatása alatt. Hálás munka vár itt a kutatókra. Pliska, Madara, Preslav³ stb. rendszeres felásatása és az anyag feldolgozása a bolgár nép múltjának legfényesebb korszakával ismertet meg bennünket. Sőt ezek az emlékek, egy különleges kultúra maradványai lévén, igen fontosak egyetemes történeti szempontból is, hiszen az európai népvándorlaskor török népeinek egyedül ezek a monumentális emlékei s így meg fogják világítani a tudománynak e korról alkotott ugyancsak homályos képét.

Feliratok. (...) Az említett sírfeliratokon kívül van még egy a legnagyobb és legérdekesebb, a *madarai lovas dombormű* felirata. Ezt a feliratot, amely a dombormű körül s alatta ta-

lálható, teljesen olvashatatlanak tartották. 1924-ben a bolgár nemzeti múzeum állványt készíttetett számomra, amelyről tanulmányoztam a feliratot, s négy évi munka után kiadtam bolgáruul és németül megjelent könyveimben.⁴

Megállapítottuk, hogy ez a felirat Krum kán (804–814) sírírata. A felső feliratot, mint magát a domborművet is, közvetlenül Krum halála után, 814 tavaszán és nyarán vésette be Krum testvére, kavhanja és utóda, Kišin.⁵ (Erről a bolgár kánról csak a madarai feliratról tudunk). Ez a felső felirat Krum történetét mondja el. Mint a megőrzött részekből megállapítottuk, itt a Krum és Nikephoros császár közötti harcról volt szó, azután arról, hogy V. Leó császár hogyan akar-

ta törbe csalni Krumot, de a kán elővigyázatos volt, mert nem hitt egészen a császárnak. Ez esetről a szerző megemlíti, hogy az ő anyai részről való ősei se hittek egykor a császárnak, amikor II. Justinianos Tervelhez ment segítségért. (Itt Krum testvére, Kišin magát mint 'Istentől behelyezett'-et említi, tehát ő Krum utóda volt.) Ebben az időben a szerző, Kišin, Krum testvére és kavhanja Drinápolyban volt, amelyet – azután – 'a csodálatos' Krum foglalt el. Ezután, amint a nagyon gyarló ma-

A MADARAI LOVAS DOMBORMŰ FELIRATA

³ Csak a közismert földrajzi neveket írtam magyarosan, mint Besszarába, Szófia, Dnyeszter, a többieket és az összes bolgár személynevet fonetikus átírásban. Erre elsősorban az kényszerített, hogy a cirill betűs könyvcímeket is latin betűkkel írtam át, s nem akartam, hogy az átírás kétféle legyen, a név magyaros, a könyvcím nem. (A bolgár nevek átírásában F. G. gyakorlatát általában a mai szabályokhoz igazítottuk – szerk. megj.)

⁴ Fehér G.: *Madpiszat na Madarszkija konnik*. Szófia, 1928; u. a. *Die Inschrift des Reiterreliefs von Madara*. Szófia. 1928.

⁵ Miután Kišin néhány hónapi uralkodás után meghalt, a dombormű befejezése Omurtag idejére eshetett.

radványokból gondolom, arról volt szó, hogy Krum visszatért Bulgáriába, s miközben a császár elleni nagy hadjáratára készült, meghalt. Ekkor Kišin ősi szokás szerint „megsíratta” és megtartotta a temetési ceremóniákat, nagy eszmedeméket, torokat adva. Ez a vége az eredeti feliratnak, amelyet Krum testvére, Kišin állíttatott össze.

Az alsó felirat első két oszlopát Omurtag kán készítette. Az első oszlopban a gazdag eszmedemékről van szó, amelyeket Omurtag adott atyja emlékére. Ez azt jelenti, hogy Kišin közvetlenül Krum halála után tartott tort, de a nagy torokat, amelyeket ótörök szokás szerint ősszel kellett megülni,⁶ Omurtag adta. Ebből azt látjuk, hogy Kišin néhány havi uralkodás után meghalt, s 814 őszén már Omurtag lépett a trónra, s ő fejeztette be a Kišin idejében megkezdett munkát, hozzátoldva az alsó mélyedésben a maga feliratát. Ebben Krum ajándékozásairól s családjához való viszonyáról van szó. Tehát Omurtag feliratának intimebb karaktere van, mint Kišinének. Az első oszlopban arról értesít, hogy kinek-kinek mennyi aranyat ajándékozott Krum kán, megemlítve az alkalmakat is amikor az ajándékozás történt. Itt olvassuk Krum trónra lépésének idejét bolgár-török nyelven és számítás szerint: *tekü sektem*, a *tekü* = juh = nyolcadik év. *sektem* = 8. hava – számításom szerint a 804. év ősze.⁷ Szó van valamiféle szerződésről, amely szerint úgy látszik, a bizánciaknak évi adót kellett fizetniük: a császár ki is fizetett bizonyos mennyiségű aranyat. Ezután azt olvassuk, hogy a görögök megszegették a szerződést. A második oszlopban Omurtag folytatja atyja ajándékozgatásainak felsorolását, és

megemlíti, hogy atyja őt *kanarrá* tette – mint más helyen bőven kifejtettem, fődiplomata és bíró tiszte ez, maga a szó azt jelenti, hogy a kanar eresztette meg a szerződő felek vérét a legfontosabb szerződéseknél. Teljesen megfelel a kanarénak a magyar harmadik fejedelem, *karha* tiszte, v. ö. a *Vérbulcsu* és a *vir sanguinis* kifejezéseket.⁸ Azután bizonyos ‘...ren’-ről beszél, akit Omurtag sógorának tartok.

Az alsó felirat harmadik oszlopát már Krum unokája, Omurtag legifjabb fia és utóda, Malamir (helyesebben amint a feliratban olvassuk, *Melemir*) vésette be. Ebben röviden Omurtag családjának történetéről van szó. Ti. arról, hogy Omurtag fiai közül csak Melemir él, a másik fia, *Svinik* (ez a név a bolgár-török *Dohs* névnek szláv fordítása, Svinik unokáját is Dohsnek hívják) meghalt, s Omurtag ‘szépen megsíratta’ őt. Végül e kifejezés maradványai olvashatók: „Az Istentől behelyezett, Istenhez hasonló Melemir kán”.

Így e nagyon elmosódott feliratban néhány új adatot kapunk a dombormű ábrázolta Krum kánról, szintúgy utódairól is. De értékes adatokat kapunk a bolgár-törökök történetére, szokásaira és nyelvére vonatkozólag is. Így azután azt mondhatjuk, hogy amint a domborművet a bolgár-törökök legfontosabb művészeti emlékének tartjuk, feliratát e nép legérdekesebb irodalmi emlékének kell számítanunk.

(...) A feliratok közül a legfontosabb az első bolgár kánok *Névlajstro-ma*. Nemcsak azért, mert régibb a többinél (a VIII. században keletkezett) s mert a legtöbb egyebünne nem ismert történelmi adatot tartalmazza, hanem azért is, mert a bolgár-törökök nyelvére és ősi kultúrájára vonatkozólag is nagyon fontos forrás.

⁶ V. ö. Thomsen W.: *Inscriptions de l'Orkhon*. 59–60.

⁷ Fehér, Imennikat etc. 226.

⁸ Ethn. XXXVI11 (1927) 21–22.

A *Névlajstrom* ma csak késői szláv fordításban ismeretes. Eredetijét egy vagy több oszlopra görögül írták. Az első bolgár kánok felsorolása ez a munka, csak annyit találunk minden kán nevénél, hogy a) hány évig uralkodott, b) milyen nemzetségből származott és c) nem szláv nyelven, hogy mi a 'lét emu' = 'ideje'. Pl. *Sevar* é *lét, rod emu Dulo*, a *lét emu tohaltom* = *Sevar* 15 évig, nemzetsége *Dulo* és ideje *tohaltom*.

E titokzatos nem szláv kifejezések kulcsát Mikkola József találta meg, aki megállapította, hogy a 'lét emu' után következő kifejezések bolgár-török nyelven a kánok trónra lépésének évét és hónapját adják. E két szóból álló kifejezések első szava egy-egy állatnév, egy tizenkét éves állatciklus egy-egy évét jelöli, a második szó pedig sorszámnév s

a hónapot jelöli. Hasonló a kínai időszámítás is, s ugyanilyen időszámítás van az orchoni feliratokban, szintúgy a tatár kánok rendeleteiben s néhány török nép mai használatában is. Ez alapon a magyar nyelv bolgár-török jövevényszavai s csuvas formák segítségével sikerült Mikkolának kétségtelen biztossággal megmagyarázni a *Névlajstrom* legtöbb terminusát.⁹

⁹ Mikkola J.: *Die Chronologie der türkischen Donau-bulgaren*. J5FOu XXX (1914) 33.

A többiek megfejtését én kíséreltem meg.¹⁰ A bolgár-török évek nevei: 1. év *somor* = egér, 2. év *sygor* = tehén, 3. év –, 4. év *dvašan* (*daušan*) = nyúl, 5. év *verem* = hosszú = szökőév, 6. év *dilom* = kígyó, 7. év **adgor* = ló, 8. év *tekü* = juh, 9. év –, 10. év *toh* = tyúk, 11. év *eth* = kutya, 12. év *dohs* = disznó. A hónapok neve: 1. = *elem*, 2. –, 3. = *večem*, 4. = *tütem*, 5. = *behtem*, 6. = *altem*, 7. = *čilem*, 8. = *sehtem*, 9. = *twirem*, 10. –.

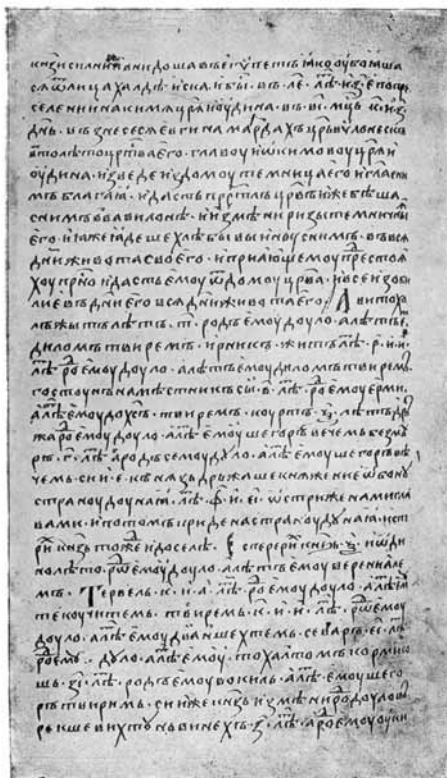
Tudnunk kell még azt, hogy a bolgár-török időszámítás a kínainak egy régi formáját őrizte meg, ti. minden év tiszta holdév volt, de minden ötödik évhez toldot tak még egy holdhónapot.¹¹

A *Névlajstrom* olyan fontos forrás, hogy ha nem is maradt volna ránk más a bolgár-törököktől, ebből magából is megállapíthatnánk, hogy 1. a bolgárok nyelve az a török dialektus volt, amely a magyar nyelv legrégebbi török jövevényszavaiból ismeretes s modern formája a csuvas nyelv, s 2. hogy a bolgár-török kultúra alapjában véve török, amelyet a többi török népekkel együtt a kínaiaktól örökölték a bolgárok is.¹²

¹⁰ Fehér G.: *Imennikat* stb. 237–313.

¹¹ Fehér G.: *Imennikat* stb. 266 s kk.

¹² Fehér G.: *Imennikat* stb. 238.

AZ ELSŐ BOLGÁR KÁNOK
NÉVLAJSTROMA

Rovások. (...) Ebből kétségtelen, hogy a bolgár-törökök bizonyos rovásokkal jelezték a nevüket. Ilyeneknek kell tartanunk az építőanyagban található rovásokat általában.

Abból, hogy különböző épületanyagokon s sziklákra vésve egyazon jelek fordulnak elő, nagyon valószínű az, hogy a bolgár-törökök eme tamgái népi írásuk jegyei voltak. Ez utóbbi feltevés mellett szól az, hogy egyes köveken egymás után több jel is van. Így Pliskában a trónpalota egy kővén 5-6 rovásjelet találtam. Škorpil meg a Béla és Gözeken között levő sáncban egy kővön 5 jelet talált. Itt tehát, szintúgy a sziklarovásokban is, már több rovás van egymás után, amelyeknek mindegyikét ismerjük mint egyes magában álló jelet is, ami azt jelenti, hogy e rovásukul egy írás betűit használták.

De ha azt állítjuk, hogy a bolgár-törököknek volt saját írásuk, hogyan magyarázhatjuk meg azt, hogy nagyobb feliratok nem kerültek elő, csak egyes betűk, a leghosszabb felirat is csak öt rovásból áll? Ennek az a magyarázata, hogy a dunai bolgár-törökök hivatalosan Kelet-Európa általánosan használt hivatalos nyelvén, görögül írtak. Így tehát régi írásuk csak a népnél s magánhasználatban maradt meg. S a nép sehol se készít hosszú feliratokat, csak egyes betűket, szavakat, főleg neveket vés fel. (Természetesen várhatjuk, hogy még előkerülnek nagyobb rovásos feliratok is.)

A bolgár-török rovások még nincsenek megfejtve. Erre vonatkozó kutatásaim alapjául a következők szolgálnak: ha a bolgár-törököknek volt

írásuk, annak rovásírásnak kellett lennie, aminthogy rovásírásuk volt a rokon népeknek is. S tényleg, a fentebb említett bolgár-török jelek rovások. Alapkarakterükben e bolgár rovások megfelelnek az orchon-jeniszei és az 'ősmagyar' rovásírás jegyeinek.

Ez az utóbbi valószínűleg a magyar nép legkeletebbi, székely ágának a tulajdona volt. E székely rovásírás 13 betűje forma és jelentés tekintetében egyező az ótörök írás betűivel, három kirill, kettő pedig glagolita jegyeknek felel meg.¹³ Ezt a következőképpen magyarázhatjuk meg: tudjuk azt, hogy a IX. század elején Kelet-Magyarország a bolgárok kezébe került, s bolgár maradt egészen addig, amíg a magyarok meg nem szállták ezt a területet. A székelység a X. század végén az Alföldről Erdélybe települő magyar vagy avar népnek az erdélyi bolgárokkal való összekeveredéséből alakult. Ez az Erdélybe települő nép itt bolgár kultúrát talált, így természetesen bolgár kulturális hatás alá került. Ennek a IX. század végétől kezdve már keresztyén bolgár kultúrának a nyomait mutatja a székely rovásírás, amelynek ősi jegyei közé bekerült a keresztyén-bolgár írás néhány jegye: glagolita, majd kirill betűk. (Sőt fel lehetne tenni, hogy a székely írás teljes egészében a bolgár írás átvétele, hogy a bolgárok népi írását vették át a székelyek, amikor Erdélybe kerültek.) A másik lehetőség az, hogy a székelység avar eredetű, írása valószínűleg egy – „ótörök” és bolgár-török írással eredetileg egyező – avar rovásírás volt. Tehát a bolgárok Erdélyben nemcsak hogy összekeveredtek az avarsággal (a két nép keveredéséből született volna a székely nép), de természetesen az avarok kultúráját, így írásukat is átfomálták (a glagolita és

BOLGÁR-TÖRÖK ROVÁSOK (PLISZKA)

¹³ Németh Gyula: *A régi magyar írás eredete.* Nyelvtud. Közl. XLV (1917) 21–44.

kirill elemekkel). A harmadik lehetőség az, hogy az ún. székely írást a magyarság már messze keleti hazájában tanulta, éspedig a bolgár-törököktől. Tudjuk, hogy a magyarság a bolgárok hatásán művelődött, így – nyelvi adatok bizonyossága szerint – az írással is a bolgárok révén ismerkedett meg. Erre mutat az, hogy bolgár-török eredetűek a magyar nyelvben az írásra vonatkozó szavak: ír, betű, szám. Ez esetben a székelység az ősmagyar írás ismeretével telepedett a Nagyalföldről erdélyi hazájába, s így bolgár-keresztyén kultúrkörbe kerülve, egészítette ki írását a bolgár egyház írásának néhány jegyével, és mint a nyugati művelődési központoktól legtávolabb eső magyar elem, megőrizte ezt az írást.¹⁴

A bolgár írás emlékeinek kell tartanunk az ún. Attila-kincs edényein található rovásos feliratokat.¹⁵ E feliratok megfejtése még nem sikerült. Rovásokat találunk a volgai bolgár birodalom területén kiásott néhány edényen s egy magyarországi avar sírból előkerült edényen is.

A legújabb időben, különösen a madarai leletekkel nagyon megnövekedett az anyag s így azzal a reménnyel foghatunk az anyag földolgozásához, hogy sikerülni fog a bolgár-török rovásoknak a megfejtése. Egyelőre azt

AZ 'ATTILA-KINC'S'
ROVÁSÍRÁSOS EDÉNYE

mondhatjuk, hogy az orchon-jeniszei feliratok, az ősmagyar írás, a bolgár rovások és az Attila-kincs rovásos feliratai sok egyező rovást adnak.

Meg kell jegyeznünk még azt, hogy néhány bolgár-török rovásjel egy-egy glagolita és kirill betűnek felel meg, amiből feltehető, hogy a szláv írások egyes, a görög írásból meg nem magyarázható betűinek eredetét egy-egy bolgár-török rovásban kell keresnünk. Szent Kirill, a glagolita írás szerzője szaloniki bolgár ember volt, aki népe ősi írását felhasználhatta a görög betűsor ki egészítésére.

Nagyon érdekes emlékek mutatnak egy ősi korra, amikor görög betűk közé bolgár-török rovásjeleket véstek: a madarai szikla egy nehezen megközelíthető barlangjának a benyílása előtt a sziklában vannak rovásjelek, a bejárat falán pedig van egy felirat, amelyben a görög betűk között rovásjelek vannak, ugyanott van egy másik felirat is, egy rovásjellel s egy ismeretlen írás öt jegyével.¹⁶

¹⁴ L. Fehér: *Pameticite etc. 53, Kulturata na prabalgarite* 47. etc.

¹⁵ Mladenov Szt. megfejtési kísérlete, amely szerint e rovások 'romlott török betűk' (*Nadpiszite na sztarobalgarszkoto szakroviste ot Nagy-Szent-Miklós* (Banatszko) (A nagyszentmiklósi óbolgár kincs feliratai). *Godisn. Narodn. Muzej za 1922–25. 362 s kk.* éppúgy bizonyosan helytelen, mint Supka rovásos megfejtése: *Das Rätsel des Goldfundes von Nagyszentmilkós*. *Monatschrift für Kunstwissenschaft*, IX (1916) 13–24.

¹⁶ A pliszka udvari templom közelében előkerültek egy márványlap darabjai, amelyen egy kereszt körül felirat töredékei láthatók. E felirat belüli görögök, de a szöveg nem görög nyelvű. A görög betűk között háromszor előfordul A, amiből *Uszpenszkij* felteszi a kérdést, hogy nem valami régi szláv írás jegyével van-e dolgunk. *Aboba-Pliszka* 266.

Bolgárságismeret friss szemmel

„A bolgárok rövid története a szó szoros értelmében hiánypótló mű” – írja Toso Doncsev a könyv előszavában, s állításával teljes mértékben egyetérthetünk. Konstantin Jirecek munkájának magyar fordítása óta (1889) nem jelent meg a bolgárok történetéről olyan alkotás, melyet polgári szemléletű történészek írtak volna. Hiányt pótol, hiszen a korábbi – szintén bolgár szerzők által jegyzett –, terjedelmesebb Bulgária története (D. Koszev, H. Hrisztov, D. Angelov) marxista szemléletű és szerkezetében is aránytalan volt. Ez az első könyv a bolgár nép történetéről, mely a rendszerváltás óta jelent meg hazánkban. Az elsőség kérdése pedig igen fontos, olyannyira, hogy megbocsáthatóvá teszi azokat a kisebb hibákat vagy hiányosságokat, melyek minden könyvben előfordulnak.

Bulgária történetét főleg bolgár szerzők tollából ismerhetjük: Magyarországon Niederhauser Emil írt könyvet az ország történetéről. Sokakban felmerülhet a kérdés, hogy melyik megközelítés a jobb: ha egy nép történetéről egy külföldi tollából jutunk ismeretekhez – s ezt hajlamosak vagyunk tárgyilagosabbnak tekinteni –, vagy, ha egy „közülük való” teszi ugyanezt. Mindegyik lehetővé teszi a sztereotípiák megjelenését, ezért egyiknek sincs kizárólagos létjogosultsága. Az egyik azonosulni kíván, a másik elvonatkoztatni, s ez az egyoldalúság veszélyét idézi fel. „Az emlékezés szükségképpen válogatás” – áll az előszóban. Mindkét nézőpontra szükség van tehát, s mivel e munka a jelenlegi bolgár álláspontot hűen tükrözi, nem lenne hiábavaló összevetése a magyar történészek álláspontjával.

Különösen azért üdvözlendő a bolgár szerzők kísérlete, mert hazánkban kevés munka fókuszál a Balkán-félsziget – vagy egy részének – történelmére. E könyv mindazok érdeklődésére számot tarthat, akikben a Balkán kultúrája vagy titokzatossága kíváncsiságot ébreszt; a mű a felsőoktatásban is használható. Ez a könyv nem csupán a bolgár államnak és elődeinek története – bár a politikatörténet dominál benne –, hanem kultúrtörténeti vonatkozásai miatt is több annál. A mű a bolgár történelmet bolgár szemszögből ábrázolja, úgy, ahogy a bolgárok az eseményeket megélték és értelmezik. Ha néha úgy érezzük, a szerzőpáros letért az objektivitás egyébként is keskeny ösvényéről, és másképp mutat be eseményeket, mint ahogy a magyar történészek azt tennék, vagy ahogy az olvasó eddigi ismeretei alapján várná, gondoljunk arra, hogy a magyar történelmet is másképp látja és értékeli egy magyar és egy angol vagy román történész.

Ez az első könyv Magyarországon a bolgárokról, mely nem kifejezetten államközpontú, hanem egy nemzet történetét – mely túlnyúlik az állam határain – törekszik bemutatni. Bulgáriában ez a tendencia már megszokott, jól lehet főleg a rendszerváltás korától van ez így: kitűnő példa erre a Georgiev, V., Trifonov, Sz. szerzőpáros összeállította szöveggyűjtemény (*Isztorija na Balgarite v dokumenti...*), melyben Macedónia és Thrákia bolgár lakosságáról is több mint száz oldal terjedelmű forrásgyűjtemény emlékezik meg.

A kötetet díszítő 12 színes tábla képei (mintegy 40) jó minőségűek; emellett további több mint 100 fekete-fehér kép teszi még látványosabbá és olvasmányosabbá a könyvet. Az illusztrációk sokoldalúságát mutatja, hogy a politikusok, nemzeti hősök és középületek mellett régészeti leletek és kultúrtörténeti szempontból jelentős építészeti, festészeti és szépirodalmi alkotások is szép számmal felbukkannak. A kiválasztott illusztrációk jól illeszkednek a szöveghez, és az alkalmazott nyomdatechnika is élvezhető minőségben tárja elénk a bolgár kultúrát.

Megemlítendő továbbá, hogy több mint egy tucat térkép is gazdagítja a kötet tartalmát: ez a tény, valamint illusztrációi egyedülállóvá teszik ezt a munkát az országtörténetek között is. A borító szintén figyelemfelkeltő, s a bolgár írásbeliség és irodalom régiségét hivatott szimbolizálni, a hátsó borító pedig a népi kultúra és hiedelmek világába enged betekintést, mintegy a „hivatalos” kultúra ellenpontosítását adva.

A könyv melléklete tartalmazza a bolgár uralkodók, államfők és miniszterelnökök felsorolását, a pátriárkákat és a fontosabb szenteket. A függelékben a legújabb, szenzációs trák lelet bemutatására is sor kerül. Mindenképpen dicséretes, hogy a kötetben helyet kapott térképek átláthatóak, azonos léptékben készültek és így összehasonlíthatóak, korrekt helynévanyaggal, topográfiával rendelkeznek, s nyomtatásban is jó minőségűek: ez a Balkán-félsziget történetével foglalkozó műveknél még fontosabb, mint más esetekben. Ugyanakkor sajnos hibát is találni: a 21. és 65. oldalon lévő két térkép Bulgária területi kiterjedését 996-ban igen eltérően mutatja be. Az itteni ábrázolások alapján gyakorlatilag az egész Balkán bolgár fennhatóság alá tartozna: e térképeknek részben politikai és igénylegitimációs funkciójuk is van. Az ilyen térképek hátulütője, hogy a szomszédok részéről ellenpropagandához vezetnek.

A fordító jól oldotta meg feladatát: a Plamen Pavlov és Jordan Janev által írt részek között jelentős stílári különbség nem figyelhető meg. Apróbb bizonytalanságok akadnak a régi személynevek leírását illetően (Valens – Valentus). Fontos felhívni az olvasó figyelmét arra, hogy a kötetben sok esetben – így a XIX. században, a XX. század első évtizedeivel bezárólag – a régi bolgár időszámítás szerint vannak feltüntetve a dátumok, ez esetben 13 napot hozzá kell adni a leírt időpontokhoz.

A kötet a *bolgár nép függetlenségi és egységtörekvéseit* állítja a középpontba. Ezért módszertanában is eltér más országtörténetektől. Egyes részek, így az elnyomatás, a török uralom évei – ebben a műben is – kevésbé hangsúlyosak. Az eseményeket helyesen ágyazták be a nemzetközi folyamatokba. Mivel alapvetően leíró jellegű, a könyv nem kérdésekre keres választ, hanem állításokat fogalmaz meg, így kissé egysíkú, s talán hiányérzetet kelt, hogy az állítások alátámasztása helyenként hiányos. A szerzők célja a jelenlegi bolgár történetírás állásfoglalásainak bemutatása volt. A nemzeti büszkeség, az öntudat, s az „egységben az erő” hangsúlyozása a mű minden sorát – miként a XIX–XX. század bolgár történelmét – áthatja. Ha a szerzők szándéka ezzel a bolgár nép iránti szimpátia felkeltése és a marxista dogmák egy részének elutasítása volt, akkor tökéletes munkát végeztek: a bolgárok kultúráteremtő szabadság- és igazság-szerető népként jelennek meg, vagy elnyomottként. Amennyiben az objektivitás volt a szerzők célja, akkor be kell vallani, hogy nem léptek túl a nemzeti jellegű történetírás keretein: ez azonban érthető, hiszen e munka nem a történészek

szűk szakmai közösségét, hanem a szélesebb, érdeklődő nagyközönséget célozta meg, s szándéka a bolgár nép és kultúra iránti figyelem felkeltése.

Ami a mű tartalmát illeti, öröndetes, hogy a hazánkban alig ismert trák kultúra – az egyetemi tankönyv is csak az odriszi trákokat és név szerint egyedül Kotys királyt említi – első részletesebb leírását adják a szerzők. A bolgár nép etnogenezisét eddig zömmel a szlávok és a bolgár-törökök összeolvadásából vezették le: a magyar olvasók számára mindenképpen érdekes lehet az az újabban a bolgár történészek között elterjedt nézet is, hogy nemcsak a romanizált trákok érték meg a bolgár állam kialakulását. Erre utal Pulpudeva-Plovdiv neve is, hiszen a jelenleg használatos forma inkább hasonlít a trák elnevezésre, mint a latin-görög Philippopoliszra.

A trák kultúra előtérbe kerülése részben magyarázható azzal a ténnyel, hogy a marxizmus idején a szláv elem hangsúlyozása túlzott mértéket öltött, s hogy a bolgár-török alkotóelem eredete – a Kovrat-történet hitelessége ellenére is – és a hunokkal, magyarokkal, onogurokkal, avarokkal, szarmatákkal-alánokkal való viszonya homályos. Az etnogenezist illetően a szerzők óvakodnak a bizonytalan feltételezésektől. Azt sem lehet tagadni, hogy a Balkán volt az európai kultúra bölcsője az ókorban. A másik indok ezért az lehet, hogy a trák kultúra egyre inkább elnyeri méltó helyét az európai kultúraalkotó népek között – legalábbis a szerzők ezt igyekeznek bizonyítani –, és a fejlett kultúrájú ősök meglétének igazolása egyfajta legitimációs bázist jelent.

Az azonban némileg meglepő, hogy a romanizált lakosság szerepe a bolgár állam létrejöttében mennyire nem hangsúlyos: tudomásom szerint az Aszenidák részben vlachok voltak. André DuNay felvetésére, hogy a román nép etnogenezise a nyelvi párhuzamok alapján Nyugat-Bulgáriában és Kelet-Macedóniában mehetett végbe, s nem Erdélyben, a szerzők nem reagálnak. Ez felvet egy másik értelmezési-metodikai problémát is: a szerzők a bolgár nép történetével foglalkoznak, melynek történetét viszont a középkorban a két bolgár állam történetével azonosítják, csakhogy ez így nem feltétlenül igaz. A középkori bolgár birodalom – birodalmi jellegéből és a nemzettudat akkori kiforratlanságából fakadóan – etnikailag nem kizárólag bolgár-szláv volt, hiszen a tatárok és a kunok is fontos szerepet játszottak benne, amint ezt a szerzők írják is. Ilyen megközelítésből a vlachok kihagyása némileg indokolatlan, bár eredetük „bizonytalansága” miatt érthető. Az államtestbe való tartozás kétségkívül egyfajta öntudatot adott a lakosságnak – ilyen volt Magyarországon a „Hungarus-tudat” –, amely azonban ettől még nem feltétlenül tekinthető etnikailag bolgárnak. A szerzők viszont helyesen mutatnak rá, hogy a fő törésvonal nem a szlávok és kunok, avagy a szerbek, vlachok és bolgárok között húzódott, hanem a görög és szláv államiság és birodalmi gondolat között.

A mű erénye, hogy a bolgár nép kultúráját bemutató részek jól kidolgozottak, beleértve mind a középkori vallási élet sokszínűségét és annak társadalmi gyökerét, mely egészen a bogumilizmus terjedéséig és nyugat-európai párhuzamáig követhető nyomon, mind a szépirodalmi tevékenységet illetően. Megismerkedhetünk a bolgárok arabok elleni harcaival – mely megmentette a „hálátlan” Bizáncot, s amely Európa szempontjából legalább olyan jelentőségű volt, mint Poitiers –, Cirill és Metód kultúrateremtő-egyházszervező tevékenységével. Az utóbbiak azzal, hogy a szláv ügy szolgálatába álltak, a szerzők sze-

rint bolgárnak is minősülnek, s így a Frank Birodalom és Bizánc mellett a harmadik, Európa történelmét formáló birodalom a Bolgár Cárság volt. Ez utóbbi állítást nyilván lehet vitatni, de ha a nemzeti öntudat és összetartás növelése fontos, akkor e kissé túlzónak ható kijelentésnek is van létjogosultsága.

Mindenképpen hangsúlyozandó és pozitív a szerzők azon törekvése, hogy szembeszálljanak a jugoszláv történetírás politikai jellegű dogmáival Macedóniát illetően (igaz, ebből következően minden Bizánccal kapcsolatba került szlávot hajlamosak bolgárnak tekinteni), valamint, hogy a magyar olvasóközönség számára a magyar–bolgár párhuzamokat kiemeljék. Nemcsak a török uralmat, illetve a nemzet etnogenezisét illetően húzható párhuzam a bolgár és a magyar állam között – írják a szerzők –, de a tartományurak hatalmát és szerepüket illetően is. Mivel a szétagoltság hamarabb jelentkezett, mint a török betörés, tehát nem annak következménye, Bulgária, ha megkésve is, de rálépett az európai feudalizmus fejlődési útjára, amit a török hódítás szakított félbe. Bulgária a török elleni küzdelem során úgy jelenik meg, mint egy állam, mely a Nyugat védelmében vívta önfeláldozó élethalálharcát, míg a szomszédok eközben hátba támadták. (A szemléletmód különbségére utal, hogy Magyarországon ugyanezt úgy értékelik, hogy a Magyar Királyság ütközőállamokat igyekezett létrehozni a Török Birodalom és Magyarország között.)

Az erények méltatása mellett egy hiányérzete akad az olvasónak: a politikatörténet olyannyira dominál, hogy a társadalomtörténet (a kultúrtörténetet leszámítva) szinte alig jelenik meg a műben. Nem kapunk pontos képet a társadalmi rétegződésről – ez az osztályharcos elméletektől való szabadulás miatt részben érthető is –, a demográfáról, a mindennapi életről, életmódról, a mezőgazdaságról, kereskedelemről, a vagyoni helyzetről. A török uralom első két évszázadát mindössze négy oldalon foglalja össze a mű, inkább a Balkán egészére jellemző általánosságokat, mint a bolgár területekre jellemző specifikus vonásokat bemutatva, pedig bolgárok akkor is léteztek, ha államiságuk nem is volt.

A bolgárok nemzeti ébredéséről, önfeláldozásáról, hősiességéről írott rész ismét magával ragadó, olvasmányos, lendületes. Egy hősi eposz elevenedik meg a lapokon. Kétségtől való példaértékű, hogy a timovói alkotmány kidolgozásában azon bolgárok is részt vettek, akik kívül rekedtek az államhatárokon (a marxista munkák viszont azt kritizálják, hogy a meghívottak száma felülmúlta a választottakét).

A bolgár parlamentarizmus leírásakor a szerzők szakítanak azzal a hagyományos és részben marxista felfogással, hogy a pártok elitpártok voltak, és a társadalmi konszenzus fontosságát hangsúlyozzák, ami a földművest és a minisztert egyaránt összekötötte a Nagy-Bulgáriáért való „szent harc” során, s ami csak 1918-ban szűnt meg létezni, amikor a katonák a kormányzat ellen fordították fegyvereiket. A szerzők szerint „a politikai formációk sokfélesége egy fejlett pluralisztikus társadalom kereteit vázolja fel, s a demokratikus elvek és a rend megszilárdulásának kifejezője Bulgáriában”. (112. o.) Ezt követően viszont a kormányzás instabilitását erősítő tényezőként említik a pártok sokféleségét. Arról a fenti idézetnek ellentmondó, demokratikus deficitről, hogy a hadsereg is átpolitizálódott, illetve, hogy külföldi és nem állami szervezetek (VMRO, Verhoven Komitet) is hatással bírtak a bolgár politika alakulására, továbbá, hogy a pártok elnevezése kiüresedett, és jobbára külpolitikai kapcsola-

taik és állásfoglalásuk alapján különböztették meg őket, s nem belpolitikai elképzeléseik és társadalmi bázisuk alapján, csak kevés szó esik. A szerzők szerint ennek oka az, hogy a bolgár nemzet célja ekkor nem a demokratikus közélet elérése, hanem a nemzet egyesítése volt, s minden ennek meg a politikai és anyagi támogatók keresésének rendelődött alá. Csak egy egységes Bulgária teljesítheti történelmi küldetését.

Az 1912–1918 közötti időszak – e küzdelem csúcspontja – továbbra is a bolgár történelem legérzékenyebb pontjai közé tartozik. Feltételezhető, hogy a nagy nemzeti traumaként megélt eseménysort máig nem sikerült megemléstenni és feldolgozni: az 1913-as, második Balkán-háború történéseinek bemutatása is azért lett kissé egyoldalú, ahol a bolgárok egyértelműen vétlen áldozatként tűnnek fel.

Bulgária a második világháború során más stratégiát választott, mint Magyarország, s tanulságos, hogy mégis ugyanaz a sors várt a két kisállamra, ami a beszűkülő mozgásteret és a kényszerpályát tárja elénk. A kommunista rezsimmel szemben az állásfoglalás tartózkodó, a szerző az érzelmi megnyilvánulásokat kerülni igyekszik, a rendszer pozitívumait és árnyoldalait egyformán kiemelve: ez a rész a leggazdagabb adatokban, és tárgyilagossága sem kérdőjelezhető meg.

Összefoglalva: a munka önmagában mindenképpen értékes, hiszen ez az első történelmi mű, mely a demokratikus Bulgáriából eljut a magyar olvasókhoz, de a szerzők, a korábbi dogmákkal szembefordulva, helyenként a „romantikus-nemzeti” történetírás csapdájába, s ezáltal túlzásokba esnek.

Plamen Pavlov–Jordan Janev: *A bolgárok rövid története*. Cédrus Alapítvány–Napkút Kiadó, Budapest, 2005.

Demeter Gábor

Hadak útján magyar földön

A bolgár származású, Magyarországon élő filológus és történész ket-tős vállalkozásra adta fejét. Egyfelől összefoglalja a bolgár 1. hadsereg magyarországi tevékenységét a háború utolsó fél esztendejében, másfelől összegyűjti a hazánk területén eltemetett bolgár katonák adatait. E kettősség azonban nem gyengéje, hanem egyenesen erőssége a munkának, hiszen majdnem egyedülálló, hogy egy kötetben a hadműveletek és harcok bemutatását a hősi halottak számbavétele követi. Hadsereg és ke-

gyelet. Ma már egyre inkább összetartozó fogalmak. A katonát, ahol érte a katonavég, megilleti a végtisztesség.

Úttörőnek nem igazán nevezhető Alexander Gjurov könyve, hiszen a közelmúltban kézbe vehetett már az olvasó hasonlóan a katonaelet minden területére, így a hősi sírok sorsára is kiterjedő összeállításokat. A teljesség igénye nélkül talán elegendő, ha dr. Szabó Péter, dr. Bús János vagy Pus-kás Béla munkásságára gondolunk; vagy kézbe vesszük a HM Hadtörté-neti Intézet és Múzeum 2004-ben

és 2005-ben megjelentetett két testvér-émlékkönyvét a XX. századi világháború két fegyveres szakaszáról, az 1914–1918 közötti Nagy Háborúról és az 1939–1945 közötti Totális Háborúról. Még címük is egymásba kapcsolódik: *Boldogtalan hadiidők...*, illetve *...És újfent hadiidők*.

A kötet historiográfiai áttekintéssel kezdődik. Igaz, ez a Magyarországon megjelent munkákra korlátozódik, ámbar az a szerző fogalmazásából kiderül, hogy ismeri a téma Bulgáriában kiadott szakirodalmát. A hazai összeállítás azonban a könyvekre korlátozódik. Ha a szerző átolvassa a magyar nyelvű tanulmányokat is, a bolgár 1. hadsereg hadműveleteit és harcait bemutató fejezet részletgazdagabbá sikeredhetett volna. Kérdés, hogy egyáltalán kitűzött-e maga elé ilyen célt. Meglehet, hogy nem, hiszen könyvének elsődleges célja – s az a fő részek közötti terjedelmi arányokban is megmutatkozik – a bolgár hősi halottak névjegyzékének és temetkezési helyének összeállítása volt.

Az első rész a bolgár hadsereg besorolásával indít a szovjet haderő kötelékébe. Ez igen dicséretes, miután a legtöbb – hazai – szakmunka bolgár csapatokra vonatkozó leírásai azok Magyarországra történő belépésével kezdődnek. Ám éppen emiatt szerencsés lett volna, ha a szerző rövid áttekintés ad a politikai döntéshozó folyamatokról is, hiszen Bulgária 1944. augusztus végéig még a német szövetség rendszerhez tartozott.

A szovjet direktívák leírását a bolgár 1. hadsereg hadrendjének bemutatása követi, amely a gyalogságot illetően ezredszintig „megy le”, a többi fegyvernem vonatkozásában zászlóalj-, századszintig, megadva az egyes csapattestek elhelyezkedését is az arcvonalban vagy a mögött. Félreértések-

re adhat azonban alapot, hogy a hadsereg „végső” struktúráját adja meg, s nem feltétlen követi a hadrendben időközben bekövetkezett változtatásokat. Ennek legkiugróbb példája, hogy a két hadtestparancsnokság felsorolásakor elfelejti megemlíteni: a bolgár 1. hadsereg Magyarország területére történt belépésekor kétlépcsős seregtestszintű vezetési struktúrával bírt, a hadosztályok közvetlenül a hadsereg-parancsnokság alárendeltségébe tartoztak, az irányítási rendszer csak 1945. február 17-től vált háromlépcsőssé, amikor beépítettek két hadtestparancsnokságot. Márpedig a bolgár 1. hadsereg 1944. december 31. és 1945. január 18. között vette át a számára kijelölt arcvonalszakaszt hazánk területén. Igaz, a mellékletek között szereplő hadrendi táblázat a február 17-i állapotot rögzíti, ám az sem utal az eredendő kétlépcsős hierarchiára.

A hadműveletek és harcok leírását színesítik a visszaemlékezések. Ugyancsak értékes betéteket jelentenek a táblázatok, példának okáért az a kimutatás, amelyet a siklósi járás községeiben a harcok következtében elszenvedett anyagi károkról állított össze a járási főszolgabíró. Ezek beillesztése egyben annak is bizonyítéka, hogy a szerző kutatásai során nem ált meg a nagyvárosi levéltáraknál és könyvtáraknál, hanem végigjárta az egykori csatatereket, „feltúrta” a helytörténeti gyűjtemények anyagait, s megkereste és megszólaltatta az események szemtanúit. Mindez természetesen óriási erénye a munkának, ám generál egy – nem feltétlen kiküszöbölhető – problémát is. A történetek leírása minduntalan megszakad, s az olvasó, aki egy adott eseményt szeretne végigkövetni, folyamatos olvasás helyett gyakori lapozgatásra kényszerül.

S ha már a hadműveletek és a harcok bemutatásánál tartunk, talán nem érdektelen hiányolnunk a fejezetből a bolgár csapatokkal szemben álló magyar és német seregtesteket, ha nem is részletes harctevékenységükben. Bizonyos történések megértése és helyesebb értékelése múlhat azon, hogy ki ki ellen milyen harci teljesítmény felmutatására képes, hiszen az egymásnak akaszkodó felek erőviszonya, feltöltöttsége, ellátottsága vagy éppen harci morálja alapvető meghatározója a végkimenetelnek.

További erény, hogy a kötet foglalkozik a magyar–bolgár viszony kérdéskörével is, az „egyszerű ember” szintjén. Leírja, hogy a bolgár katonák nem tekintették ellenségnek a magyar bakákat és a lakosságot, s ez a hadifoglyokkal szemben tanúsított bánásmódban, valamint a bolgár katonai közigazgatási közegek és a magyar polgárok napi kapcsolatában egyértelműen kimutatható. Mindezt idézetekkel támasztja alá. Felületesen átolvasva a könyvet ez a cselekmény „mellékszálának” volna tekinthető, ám ha jobban belegondolunk, sokkal inkább az egyik legfontosabb tartalmi eleme a monográfia mondanivalójának. Bizonyítja ugyanis, hogy két sokat szenvedett nemzet fiai akkor is képesek voltak az emberi szóra, amikor körülöttük a háború tüzes forgószele süvített, emberek tudtak maradni az embertelenségben, s nem váltak egymás ellenségeivé.

Sőt, a végletekig és a „totális” jelzőig elmérgesedett utolsó háborús fél esztendőben a magyar lakosság olyasminek lehetett átélője, amire addig legfeljebb a magyar haderő által megszállt orosz és ukrán területeken adódott példa, ám a magyarországi hadszíntéren példa nélküli volt: a bolgár katonák a harcok szünetében, az arcvonal mögött fegyver helyett szer-

számot ragadtak, és segítettek az időnyjellegű mezőgazdasági munkák elvégzésében. Ennek pedig nem csupán gesztusértéke volt – az is –, hiszen a legmunkaképesebb férfi lakosság katonai szolgálatát a frontokon töltve nem térhetett haza e munkálatok idejére, márpedig ha nincs vetés, aratás sem lesz.

Az első részben további járulékos elemeit ismerhetjük meg a hadműveleteknek és harcoknak. A szerző bemutatja azon körzetek aknamentesítését, amelyek a bolgár 1. hadsereg ún. hadműveleti területébe estek. Azt pedig természetesen tudjuk, hogy miután a hadakozás ott három hónapra az I. világháborúra oly jellemző állásharcokat idézte, a legtöbb aknát éppen a Dél-Dunántúlon rakták le a harcoló felek. Az olvasó megismerheti továbbá azt az időszakot is, ami a harci cselekmények befejeződése és a bolgár csapatok Magyarországról történt kivonása között telt el, amikor is a bolgár parancsnokságok segítettek például a polgári közigazgatás újjászervezésében, s – a hazánk területén megfordult idegen haderők közül egyedülálló módon – mindent megtettek, hogy még hazatérésük előtt szabadon bocsáthassák a magyar hadifoglyokat.

Az első fejezet bemutatásánál nem szabad elfeledkezni a munka egyik alapvető pozitívumáról: a kétnyelvűségről. Nem lett volna rossz, ha a második fő rész sem csak bolgár, hanem magyar nyelven is olvasható, ám egyfelől a személynevek felsorolása így is követhető, másfelől az elsőnél sokkal terjedelmesebb második fejezet kétnyelvűsége erősen „megdobta” volna a könyv kiadásának költségeit. Ennélfogva ez nem ront a kötet elvitathatatlan értékein.

A második fő rész bemutatásánál a recenzor sokkal többet nem mondhat

el, mint dicsérő szavakat a szerző kiertartásáról, pontosságáról, rendszerezőképességéről, illetve elrebegheti imáját, hogy a hősi halált halt magyar katonákról is mihamarabb állna bár rendelkezésre hasonló veszteségi lajstrom. Persze azt is tudja, hogy a fennmaradt és rendelkezésre álló korabeli dokumentumok hiányossága miatt ma már sokkal inkább objektív oka van annak, hogy ilyen, a teljességre törekvő lista magyar vonatkozásban eddig nem készülhetett. Marad a meglévő, erősen hiányos összeállítások folyamatos kiegészítése és pontosítása, amelynek során a Hadtörténeti Intézet és Múzeum munkatársai sok esetben egyetlen katona azonosításába is szinte már hihetetlen energiát fektetnek bele.

Vitathatatlan érdeme a munkának, hogy a szerző bemutatja a bolgár katonasírok és emlékhelyek életét azok létesítésétől napjainkig, ideértve egyes temetők összevonását vagy a siklósi, majd harkányi múzeum tündöklését és hányattatását. Kibontakoznak annak körvonalai is, hogy a mindenkori politikai kurzus miként befolyásolta azok sorsát – nem feltétlenül helyeselhetően, hiszen egyfelől a hősi halott egyszerű katonákon, akik személyükben nem tehetők felelőssé a háborúért, s nem tettek mást, mint szemtől szemben harcoltak, nem etikusan „elverni a port” a felelős döntéshozók helyett, másfelől a kiállítóhelyek a múlt bemutatását szolgálják, s lehet és kell is azok objektivitására törekedni, ám a történelemben mesterséges fehér foltokat teremteni a társadalom eljövendő generációival szemben elkövetett vétek. Szokatlan dolog idézetet illeszteni egy recenzióba, ám a filozófus Geroge Santayana szavai ide kíváncsoznak: „Aki nem tud emlékezni a múltra, arra van átkozva, hogy megismételje azt.”

A fentebbi hiányosságokon túlmenően megemlíthető még, hogy a hadműveleteket és a harcokat térkép és hadszíntérleírás nélkül legfeljebb azok képesek követni, akik maguk is részesei voltak azoknak, illetve akik az adott térségben laknak. A kötetben ilyen segédeszközöket azonban hiába keres az olvasó. A szerző kiválóan beszél és használja a magyar nyelvet, s könyvében – eléggé nem dicsérhetően – néha olyan irodalmi szófordulatokat alkalmaz, amelyek még született magyar szerzőktől is szokatlanok. Ezzel együtt sem lett volna felesleges a kéziratot egy magyar nyelvi lektorral átolvastatni; ami egyébként a legtöbb magyar író kéziratára is ráférne, így semmiképpen sem e kötet szerzőjének személyes bírálata. Ugyanez mondható el egy hadtörténész lektor „szolgálatának” igénybevételeére is. Ez esetben elkerülhető lett volna, hogy példának okáért az „Első Bolgár Hadsereg” vagy a „31. Szilisztrai gyalogezred” melléknév gyanánt jelzője nagy kezdőbetűkkel, a „magyar II. hadsereg” arab helyett római hadrendi számmal íratassék, illetve hogy a hadosztály-tüzérezred „hadosztályi tüzérezred” formában szerepeljen.

A könyvismertetést író hadtörténész tudja, hogy „a tökéletes könyvet még nem találták fel”, így be is rekeszti kifogásainak sorát – többet amúgy sem nagyon találna Alexander Gjurov minden szempontból kiváló alkotásában, amelyet őszinte szívvel csak ajánlhat a szakemberek (kutatók, történészek, hadisírgondozók), a tanárok, a diákok, s nem utolsósorban az érdeklődő olvasók számára.

Alexander Gjurov: *Puskaporos távasz* (Balkani, Szófia, 2005)

Ravasz István

„Megélvén mindent mélyekig”

Tűnődés Utassy József bolgár műfordításairól

Utassy József költői karakterében a hűség olyan személyiségjeggyé, amely még tenyérynyi önéletrajzában is megmutatkozott, hiszen szinte minden egyes alkalomkor csak új könyvének bibliográfia adatát kellett hozzátoldania lírai tömörítvényéhez:

„A negyvenegyes tavasz harmadik napján születtem Ózdon. Alig kétéves koromban árvaságra juttattott a második világháború. Egerben érettségiztem 1959-ben, a Dobó István Gimnáziumban. Utána három év munka következett Pétervásárán: voltam OTP-tisztviselő, részes cséplőmunkás és művészeti előadó. Majd az ELTE Bölcsészettudományi Karának magyar–népművelés szakára kerültem. A diploma megszerzése után egy zuglói szakmunkásképző iskola diákokthonában nevelősködtem öt évig. Tagja voltam az *Elérhetetlen föld* című antológia szerzői gárdájának.

1972 augusztusában teljesen magamra maradtam tollammal. Azóta is vele, feleséggel és fiammal élek Budapesten.”

1984-ben állította össze *Judás idő* címmel első összegyűjtött verseskötetét. Ebben az esztendőben nemzedékétől egy olyan antológia jelent meg a Kozmosz Könyvek kiadásában, amely *Színkép* címmel Utassynak és kortársainak a műfordításait tartalmazta. A negyven és ötven év közötti fiatal gárda érdeklődésének, tájékozódásának, szellemi-lelki ragaszkodásának valóban színképelemzése, önátvilágítása volt ez a válogatás. Utassy József, Rózsa Endre, Kovács István, Kiss Bence számára a műfordítás már nem megélhetési robot volt, mint az ötvenes években Kálnokyéknak, Weöreséknek, hanem olyan kihívás, amellyel saját lírájukat is megizmosították, és belefeledkezve a mesterség adta lehetőségekbe, kultúránk jó hírét vihették baráti népekhez, s közülük magyarítva hozhattak minket, itthoniakat gazdagító szellemi ajándékokat. Tették ezt többen, a Kilencek tagjain kívül sokakat sorolhatnánk: Zirkuli Pétert, Kodolányi Gyulát, Baka Istvánt, Papp Árpádot. Kiss Ferenc így határozta meg a műfordítás szép hasznát: „A műfordítás akkor tölti be hivatását, ha részt vesz az adaptáló közösség szellemi arculatának alakításában, ha ember- és világlátás rejtett vagy hiányzó képességeit szabadítja fel bennünk.”

Utassy József e műfordítás-gyűjteményhez készített önéletrajzán a szerkesztői szempontok miatt lemond a költői megoldásokról, de mindarról, amit fontosnak tart „arasznyi múltjáról” (def. Buda Ferencről) – nem. Érdemes lenne egy középiskolai stílustankönyv szöveggyűjteményében a fiatalok figyelmébe ajánlani a fenti curriculum vitae-vel együtt ezt az alábbi is!

„1941. március 23-án születtem Ózdon. Korán, kétéves koromban árvaságra juttattott a második világháború. Elemi iskoláimat Bükkszenterzsébeten és Tarnaleleszen végeztem. Egerben érettségiztem 1959-ben, a Dobó István Gimnáziumban. Érettségi után a pétervásári járási OTP-hez kerültem adminisztrátornak. 1960 nyarán részes cséplőmunkás voltam, majd onnan a járási művelődési házhoz mentem művészeti előadónak. 1961-ben az ELTE magyar–népművelés szakára kerültem, ahol 1967-ben diplomát is szereztem. Az egyetemi évek után, 1972. augusztus 15-ig nevelőtanár voltam

Budapesten. Az *Elérhetetlen föld* című antológia után, 1969-ben jelent meg első verseskötve.

1972. augusztus óta szellemi szabadfoglalkozású vagyok, irodalmi munkásságomból élek. A műfordításra Nagy László buzdítása, bátorítása ösztökélt. Eddig bolgárból és oroszról fordítottam.”

Nagy László ajánlására jelent meg az egyben Utassyék indulását is jelentő antológia. Az iszkázi mester amúgy is példakép volt a fiatal költő számára; Utassy Nagy Lászlóhoz írta *Csillagvirágváza* című versét. Az iszkázi szülőházban bolgár (rodopei) szobát is rendezett be az utókor, és Bulgáriában (Szmoljanban) 1981-ben nyílt Nagy László Múzeum. Verseit bolgár költők is olvasták. Nem tudom, Nagy László *Kiscsikó-síratója* nélkül megszületett volna-e Borisz Hrisztov *Lovacska* című verse. Ismét Kiss Ferenc tanulmányát (*Nagy László és a bolgár folklór*) kell fellapoznom, hiszen abban találjuk az irodalomtörténész által fölfejtett okait annak, miért is fordult Nagy László a bolgár költészethez: „Nagy Lászlót először az ejtette meg, hogy volt idő és van történelmi emlékezet, amelyben eleink és egy másik nép legkedvesebb hősei jó ügyek védelmezőiként szerepelnek, a diszkriminációt még nem ismerő szövetkezés testvéri közegében. Aztán a munka során ebből a népköltészetből olyan emberi jogrend és olyan esztétikai képességek tárultak fel, melyeket a költő – Nagy László – a magáéval rokonnak érezhetett.” Nagy László bolgárul is megtanult, 1949-ben Botev versei miatt ment bolgár földre, élt kint Bulgáriában, és már csupán műfordításaiért is joggal nézhetek föl rá az utána vagy egyenest nyomába indulók, köztük Utassy József is. Műfordításai bolgárból is szépen, igazán az Utassy-versek hangján és rangján szólnak. Parus Parusevtől két költemény is szerepelt a *Színkép* oldalain. Az első egy őszi vers, ami télibe fordul, így kikerülhetetlenül a mulandóságról szól. Ismerős ez az elégikus motívum Utassy számára. Vasy Géza írta róla, hogy ő – Utassy – is, akár Baudelaire, egyetlen kötetet ír egész életében, de nem a romlás virágait írja, „mint inkább a virágok romlását énekli meg”. Amilyen vitalitással a tavaszi verseit, legalább olyan melankóliával alkotta az őszieket.

„Adjatok ennek az ősz fának nevet, / Ha kinek mersze van, keresztelje meg! / Nékem szavaktól üres odú a szám: / Ma kaptam tőle tízezer levelet...” (Utassy: *Ősz fa*)

Aki az előző sorokat költötte, annak testhez és lélekhez álló föladat volt a következő műfordítás elkészítése: „Túl az ablakon, a rekkenő délutánban / elfojtott hang a csend, / a jég alól pedig kristálypatakok / csilingelő hívását hallod szüntelen.” (Parusev: *Költészet*)

A magyar költészetben Buchenwald nevét Simon István verséből ismerte meg az olvasó, ha ugyan előtte már a történelem legszomorúbb oldalairól nem tűnt elébe a hátborzongató helységnév. Hiszen mindattól, ami ott történt, úgy hangzik, mint Dachau és Auschwitz. Parusevnek és Utassynak még úgy is elég terhes örökséget hagyott ez az idő, hogy eszmélkedésük nem a háborús évekre esett: „Még száz év múlva is tán / itt járkál közöttünk a rettenet árnyéka / és a folyosók hideg faláról / félelem árad... // Nem emlékezhetem / arra az időre, amikor még nem éltem.” (*Buchenwald*)

A bolgár pályatárs hat esztendővel fiatalabb Utassynál; mindketten bölcsész-hallgatók voltak. (Parusev Veliko Tirmovóban járt egyetemre; a műemlékekben

oly gazdag városka Szófia és Várna között fekszik.) A II. világháború Utassy árvává, a szintén költőien érzékeny Parusevet pedig „csak” elgondolkodtatóvá tette. Ám Parusev is, aki két esztendővel a háború után látta meg Burgasz fölött a Napot, ugyanúgy éli meg a XX. század drámáját: írói és életpályája elején tisztázni kell viszonyát az embertelen közelmúlttal. A bolgár költő is visszasperli a hóhérok örülségétől az értelemhez, a józan észhez való jogot. Az életre keltett dal, a formába öntött élmény és gondolat pedig már egyenesen a jövő ígéretévé válik. Sajnos a diktatúrák miatt csak ígéret maradt a szebb jövő, erről tanúskodik az az alliteráció, amelyet nem csupán a műfordító, de a költő Utassy is kénytelen saját versében saját hazájának recski tájáról megpendíteni: „tekintetem pedig elméláz a madáron, / amely semmit sem ért, / csak dalol a drótkerítésen.” (Parusev)

„...szél fúj, sötétedik, és / a hófüggöny mögül már / dereng a drótkerítés.” (Utassy)

Vasy Géza, az irodalomtörténész úgy látta (és láttatta) tanulmányaiban Utassy Józsefet és nemzedékének tagjait, mint akiket a történelem mindenki másnál jobban érdekel. Hadd hivatkozzam közülük most csak a Bem Józsefről és a lengyel légiókról könyvet író Kovács Istvánra. Utassy József verseiben Dózsa Györgytől Zrínyi Miklóson és Petőfi Sándoron át Ady Endréig szintén politikusokkal és harcosokkal is találkozunk. S még természetlírájában is *dérzapolják* és *zúzmara-horthyik* jelennek meg...

Szijártó István 1998. március 15-én Szófiában idézte föl a legjellemzőbb eseményeket és közös vonásokat, melyek a két népet barátokká tették. A majdnem azonos történelmi helyzetekben szellemükben és példájukban rokon géniuszek léptek színre: nálunk Petőfi, a bolgároknál Botev, Magyarországon Kossuth, náluk pedig Vaszil Levszki. Hadd idézzek az ünnepi beszédből egy kis bekezdést: „Történelmünk egymásrataltságunk története is. 1737-ben a magyarországi Torontál megyében találtak otthont bolgár menekültek, 1849 őszén Sumenben a Kossuth-emigráció politikusai és honvédek.”

A bolgár és magyar nép legendás szabadságszeretetét – akár a branyiszkói havas hágót, akár a Sipka-szorost említi meg történész – egész Európa megtanulta tisztelni a hős honvédek példája miatt. Az ötvenes évek diktatórikus szorításai nem tudtak annyit engedni (pedig jócskán engedtek), hogy Utassy József és bolgár nemzedéktársai számára ne lett volna még a táj is valamiféle börtön. Utassy József Alekszander Tomov nyomasztó, a szabadság légszomjával küszködő költő versét is lefordította, nem véletlenül: „(...) Ágakkal, miket az éj ringatott, / intenek a fák, suttognak fölöttem: / kopár minden körös-körül, csupasz, rút, / kapaszkodnod itt nincs mibe, merűlsz. / Nézd: a horizont is lefele fordult, / s alámerűlsz, alá, ha fölrepűlsz.” (*Téli tájkép*)

A Bojtár Endre által tudatosított kelet-európai katasztrófizmus látomása jelenik meg az Utassy-fordította Ekaterina Tomova költeményében is: „Az éjszaka hosszán / ereszkedik a nap... / Mágikus tollai / a lépcső előtt folyóvá bűvölik / a krizantémokat. / Partjait nem látom, / de fehér madarainak ezüst sírásából / megérezem közelségüket. / A dombon fölfelé / anyám kaptat a hársfák krém-színű árnyain, / és kinyitja / a vaskaput.” (*Az éjszaka hosszán*)

Utassy József versében így véreznek el a napraforgók: „Hova hamvad a nyár, a hajdani forró? / Lefejezve ím, egy ezred napraforgó” (U. J.: *Hanyatlás*)

végi nyár). Mintha egy levert forradalom vagy fölszabadulásért küzdő harc után véres bosszú helyszínén lennénk. S a szabadság? Az emberiség abszolút nulla foka? Nagy László éppen bolgár barátainak hagyta meg végrendeletként és örökségül: „A költő elsősorban versben valósítja meg a szabadságot. Verseiből terem magá köré erdőt. Ott védekezik és uralkodik. De berendezkedése nem éppen irigylésre méltó. Mert mohacsizma rajta és hangyatelep. És izzik a nyugtalanság mérgetől. És ítél a hűség tövisei között. És holtig a hűségtől nem menekül.” (Alexander Gjurov idézi Nagy László szavait visszaemlékezésében.)

*

Utassy József önálló műfordításkötete *Vasárnapi földrengések* címmel már az új évezredben jelent meg, s öt bolgár költő verseit tartalmazza. Ünnepebe hasító balsejtelmet ígér a cím. Nem csoda: tektonikai és geopolitikai értelemben is katasztrofikus ez a térség. (Szilágyi Domokos és Hervay Gizella kislánya, Kobak bukaresti halála villan először eszembe. Vagy emlékezhetünk Mikes Kelemenre, akiben egy világ omlik össze a lisszaboni földrengés hallatán.)

Az öt ciklus bolgár szerzői a következők: Nino Nikolov, Ivan Canev, Marin Georgiev, Borisz Hrisztov, Ivan Boriszlavov. Íme Utassy József „aranycsapata”. Az első bolgár költő, akinek versét megpillantjuk: Nino Nikolov. Tulajdonképpen Utassy folytatta mindazt, amit Nagy László és Fodor András elkezdett. Visszonozta a magyar költészet nevében, hogy Nikolov lefordította József Attila és oly sok költőnk verseit bolgárra. Nikolov – itt szereplő legelső versében – kijelöli az ember helyét a világban: „Gyökérzet és fészkek között születtem, / ezért számítok szárnyaimra én, / rádöbbenem már az első esetben, / milyen / végzetesen vonz / a föld.”

Aki felméri, hogy számára kezdet és vég: gyökér és fészkek, az óhatatlanul eljut a földtől a csillagokig, mielőtt kimondaná *Az utolsó szót* (Ivan Boriszlavov ezen verse a könyv záródarabja). Utassy József saját költészetében is eljutott a „kié a naprendszer harmadik bolygója, ha nem az enyém!” hetykeségétől addig a fölismerésig és döbbenetig, hogy ő maga a „Csillagok árvája”. Ivan Boriszlavov versében (*Szaturnusz gyűrűje*) nemcsak az emberek csillagi árvák, de még az istenek is: „Miért rejtőztek a nemlétbe / az örökéletre ítélt / szép antik istenek?”

Tanulságos összevetni Utassy József hős-képét a lefordított versekével, hogy azok miképp értelmezik a hőroszságot. Utassy humanizmusa („NEM ISZUNK CSATÁKRA CSENDÜLŐ POHÁRBÓL!” U. J.: *Akár a szarvasok*) távol áll az eposzi eszményektől, a fegyveres harcosétól: „utáltad versét a vaksi vénnek: / undorított az udvari ének. / SZAPPHÓT szeretted a töredékest!” (U. J.: *Tank*). Utassy az édesapját nevezte „hősnek” („Anyámnak hősi halott a párja / méhe a szerelem hullaháza.” U. J.: *Kit koldus hazámnak hívok*), a sok ezer társával együtt biztos halálba küldött kislembert, az áldozatot, nem pedig Agamemnon, Priamoszt, Hektort, Páriszt, Patrokloszt, Akhilleuszt, Nesztort. Bolgár műfordításkötetében is hiába keresi az olvasó a vitéz Krali Markó nevét.

A nagy hősi eposzból csupán ennyi jutott a XX. század közepén született fiúknak és férjüket – Penelopéként – hazaváró anyáknak: megérkezett édesapjuk gyászhiře, megkapta édesanyjuk a gyászdobozt. A halott édesapák so-

hasem védhetik meg visszajőve Odüsszeuszként a családjukat. Utassy és bolgár kortársai majd mostohaapákat kapnak a háború után: „(...) Hazajön egyszer Papa és véged, / Mert Ő szereti a füstikéket. – // Röhög a mostoha.” (U. J.: *A sánta suszter*)

A költő szörnyetegnek érzi a sánta susztert, mostohaapját. Bár így lehet ezzel az anyját zsigerekből is féltő minden árva fiú. Feltehetően igen emberi és igazságszerető tulajdonságok rejtőzhettek benne, hiszen az iskolába induló mostohafiával így viccelődött: „Kötöm piros nyakkendőmet, / Éppen ünnepségre mennék, / Mikor rám förmed a suszter: // »Föl kéne rá akasztani! / Dísznak meg Rákosit melléd.«” (U. J.: *Idill*, 1951)

Új férj választása nélkül nem indulhat újra az élet, még egy otthont sem lehet rendben tartani az özvegyi erőfeszítésekből. A hűség azonban az élettel felér. Húsz évet vár (ameddig a hérosz Odüsszeusz útja is tart!) az egyszerű aszszony. Csak fia nagykorúságakor dobja el az özvegyi fátyolt. Szinte öregkorára, szinte csak az élet törvényeinek beteljesítésére az öregkor és a halál előtt. Ezt a mitikus és valóságos életpéldáról szóló verset fordítja magyarra Utassy, hiszen saját sorsával és költészetével is oscillál: „Jött le a dombról és vitte az út, vitte – / eltüntették apám a varázsló füvek. / Húsz éve várom őt vissza, már húsz éve / int a menyegzőnek a mama is nemet.” (...) „De eljön egy napon a vőlegény hozzánk, / hárman üljük körül akkor a kis asztalt. / Csönd lesz, nagyon nagy csönd, és tűnődünk hosszan, / s szólnak, halkán szólnak a klarinétok majd. / Ő morzsákkal babrál, anyám meg csak nézi. / Végre szóba hozzák majd az egészséget, / életre kel házunk, lesz ismét a régi. / Akkor én fölállok – és elhagyom őket. / A küszöbről anyám sírva néz utánam, / lassan ágyat bont és megsimítja mellét, / félve húzódik az idegen vállához, / s odasimul halott apám szíve mellé.” (Borisz Hrisztov: *A mama menyegzője*)

A költemény záró sorainak képével találkozunk Utassy saját versében is, amelyben édesanyja „...belereszket / majdnem elájul / ha suhanc szél / blúza alá nyúl”. A bolgár és magyar anyákról készült lírai felvételek olyan tisztának mutatják hőseiket, mint egy ókori görög dráma a morálhoz végsőkéig ragaszkodó, tragikus sorsú női szereplőket. A halott édesapák áldozati bárányok, akiket a II. világháború vágóhídjára tereltek, s a család nem temethette el az édesapát, ráadásul a politika még bűnösnek is nevezte az áldozatokat 1945 után. A minszki hadikórházba került sebesült idegen országban halt meg, s az árvájából lett költő emígy idézi felnőttkorában emlékét: „– HA TUDNÁM, / HOGY NEM JÖVÖK HAZA TÖBBÉ, / ITT, / A HÁZUNK SARKÁN / LÖVETNÉM FŐBE MAGAMAT A CSENDŐRÖKKEL, / legalább tudnátok akkor, / hol fekszem én, / Utassy Vadász József, / Isten és az Ózdi Vasgyár segédmunkása, / legalább kijárhatnátok a temetőbe, / síromra virágot és gyertyát lobbantani...” (U. J.: *Gyászdoboz*)

A halottaknak megadott végtisztesség, emléküik, szellemük őrzése több évezredes reflex bennünk, aminek elmaradása esetén kiköppen az idő az élők számára. Utassy József a bolgár költészetben is talál hasonló drámára. A városba költöző édesanya nem bírja ki, ha távol kell lennie a faluban nyugvó halott férjétől. Exhumáltatja s a városba viszi, mert halottja nélkül élete sincsen. A bolgár költő édesanyja így legalább majd akkor gyűjthet gyertyát a férje sírján, akkor imádkozhatik keresztjénél, amikor bensője követeli: „Nagymeszi falu – kicsike élet... / Egész nap róhatod sarát. / Kő kő mellett, sírkő sírkő mellett.

/ És a legvégén ott az apám... // Eljöttünk, hogy elvigyünk magunkkal – / A városban megöl a bánat...” (Borisz Hrisztov: *Apám sírjának áthelyezése*)

A túlélőként is élő (Illyéstől a definíció), a halottjáért is jótálló eleven, hús-vér mementóvá lett embereknek óhatatlanul gondolniuk kell önnön mulandóságukra. Utassy József nem esztétizálta át tulajdon halálának ábrázolását, s még a túlvilággal sem kecsegtet, olyannyira illúziótlan: „Fekszem vigyázzban előtted: / Szervetlen anyag! / Trágyázni fogom a Földet. / Fölém fű fakad.” (U. J.: *Ama napon*)

Marin Georgiev *Ítélet* című verse a bolgár költeményeknek majd' a közepén foglal helyet. Ama napon az Utassynál öt esztendővel fiatalabb költő szerint sem lesz semmi különös, nem fog az ég megindulni, s még földrengéstől sem kell tartani: „Végül nincs ítélet... / Sem isten, sem ördög nem ítél / Fölötted, csak utad ér véget, / És nem létezel soha többé.”

Georgiev versének végére érve bizonyosak lehetünk abban, hogy a könyv legelső versében megjelenő gravitáció (a minden szellemit lehúzó erők együttese) legyőzhető, tán éppen a halálban: „Megélvén mindent mélyekig, / Pilládat zárod majd magadra, / S levegőt véve – az utolsót –, / Tisztán és könnyen törzs magasba.” (Marin Georgiev: *Pity pang*)

A krisztusi kort is túlélni volna szép, még akkor is, ha a Megváltót csúfoló sors elől nincs mód a költőnek kitérni: „Hosszú hajammal söpreti avar-forradalmam...” (U. J.) „– Szerénységem meg a loncsos, nyíratlan szolgál, aki / Fölsöpri a padlót a művészet templomában (Borisz Hrisztov: *Krisztusi kor*). Magyar költő, bolgár költő egyaránt mond nemet a pusztulásra: „Csak most meg nem halni, / Fiúk! / Jöjjenek / ama nyolcvanas évek, // sugalmazzák, / hogy nincs kiút: // túlélni, / túl mindent, / fiúk!” (U. J.: *Túlélni*) „Összes eddigi napomat teszem fel / egyetlen ítélet / ellenében: / »Túléltem!«”. (Ivan Boriszlavov: *Utolsó szó*)

Az élet diadalában van a szépség, a Dies irae-ben a rútság. Mintha hajdani bogumilok is emígy tűnődtek volna. Az egyik a fény, a másik a sötétség. A gabonaszem vagy dalával a tücsök parányiságukban is különbek és szentebbek a süvöltő golyóknál Ivan Canev *Tömegsír* című versében. Utassy József, aki fiatalon fizikai munkát végzett az aratók között, műfordítóként is ismeri és zengi ez e fajta életpártiság misztériumát: „Amikor elzendül kaszánkról / a nyár zaja, s lüktet a csend, / és az őrszemes hangyavárból / morzsa dereng; // amikor visszahull galambunk / a késtelen kezek közé, / s folyam zúg, amerre arattunk: / a búzaözöné...” (Ivan Canev: *Csend*)

A déli dallamvilágban a tücskök mitológiai lények is, múzsaiak, nem véletlenül kedves témái a görög és bolgár költőknek: „– Mit gyűjtögetsz, mit sze-degetsz itt, / holdkórosa zengő hegyeknek? / Ej, egy tücsök tört össze épp itt, / összegyűjtöm holnapra neketek.” (Ivan Canev: *Suttogva az éjszakában*)

Utassy számára is létvigasz a tücsökzene, hisz annak, aki nem ezt érzi, ezt írja: „Egy hosszú életem keresztül / Hallhatta a tücsökzenét, / Ám egyszer sem bukott ki a száján: // Uram, de gyönyörű, be szép!” (U. J.: *Prűűű prűűű*)

Bukolikus idill Észak-Magyarországtól Dél-Bulgáriáig mindenütt található. Elég hozzá egy klottgatás gyerekkor a patakparton legelésző állatokkal s azokra vigyázó lányokkal. A gyermekkor paradicsoma után Bacchus urunk oltárán áldozva próbálja a felnőtt visszaálmódni elveszített édenét. A bor mint felszabadító Liber atya, ha a szabadság teljességével már nem is, de múzsai állapottal

ajándékozhatja meg az embert. Magyarország és Bulgária egyaránt történelmi borvidékeket mondhat magáénak, s Bulgária e nemzeti kincsével nálunknál ügyesebben sáfárkodott, tanulhattunk volna, tanulhatnánk tőlük. Tanuljunk egymástól, ha már a szabadságról (s elérhetetlenségéről vagy elérhetőségének fájdmáról) nem tudunk újat mondani úgysem:

„Minden cseppeden / Nap ragyog és reszket / Vezesd a sorsot víz, fényes példa, te látnok! / Hisz porrá válva végképp megérezted / a szétesést, / a fáj-dalmat / s a szabadságot.” (Ivan Canev: *Vízesés*)

„(Mert a szabadság / az emberiség fejlődésének / Abszolút Nulla Foka) // Szép Senki, / Te Idehazudott, / Ide, / Erre a Földre!” (U. J.: *Könyörtelen könyörgés*)

Utassy József a maga bordalaival megelőzte a bor menedzsereit. Írt bor-verset Magyarországon, írt Bulgáriában, s itthon sorra nyerte az országos bordalversenyeket: a pestit, a sopronit... „Ám addig én meg nem halok, / amíg ama rút pokolban / nem nyitatt kocsmat az ördög. / Mert hol kocsma van, ott bor van! // Bánom is én, hogy Lucifer / milyen ádáz bűnről szaval! / Fővel bukok a katlanba. / Lelkemig leiszom magam!” (U. J.: *Vedelem a Veltelínt*)

„Nagy várnai piros hold, / tengerhez hangulatlámpa, / bort ide, bort, piros bort, / lerészegedem máma, / nagy várnai piros hold, / tengerhez hangulatlámpa!” (U. J.: *Részeg dal*)

Utassy a kötetbe előbb Ivan Canev versét illeszti (a szőlők és borok atyjáról szólót), aki végül szárazföldet ér, de utána Borisz Hrisztov költeménye tetszik meg neki, amelyben újra nedűk borítják a glóbuszt, s egy világ-kocsma látomása merül föl: „Falatozunk, iszunk és szemünk tévelyeg már / A hölgyek aranyozott kulcslyukai felé – / A mézbe fulladva, ama falánk legyek nem tudják, / Hogy nem fognak már fölrepülni többé. // A föld, mint úszó étterem tovaring, hosszan / A sötét, hideg, tébolyító térben. / És nincs megmentő part sehol a kozmoszban, / Ahol szakíthatnánk végre a részegséggel.” (Borisz Hrisztov: *Úszó étterem*)

Tüzem, lobogóm! – volt Utassy József első verseskönyvének a homlokára írva. Még három évtized sem múlt el, és a tűzhöz hasonlóan lobogó zászlót mint kváziszinonimát elhagyta. No, nem a hasonló és a hasonlított közötti egyenlőséggel maradt el a metaforából. Eszmeileg devalválódott számára a kép értéke. Így ír a *Földi szivárvány* című kötetében: „Ne hagyd magad ünnepelni, / a selymekből suhog a semmi, / szélfúttá rongy mind, tízezernyi / zászlónál sem tudsz melegedni!” Viszont Petőfi és Ady tüzeihez, a valami nagy-nagy tüzet rakni akaró József Attilához és ahhoz a Nagy Lászlóhoz, aki így kezd imába: „Tűz, te gyönyörű...” – egyre közelebb húzódik. Az ő tüzüket nem hagyja kialudni: *Tüzek tüze* lesz összegyűjtött verseinek a címe. Igen, éppolyan figura etimológiával jelzi hogy a legeslegszebb tűz az övé, mint ahogy a Bibliában a legszebb ének az *Énekek éneke*. A tűz közös ihlete azoknak, akik a lázat többre becsülik, mint azt a dermedtséget, ami az élet nélküli dolgok és jelenségek sajátja. Utassy József az első két kötete után a pokoljáró költők közé került, de nem hallgatott el. Életrajzát egy igen tragikus mondattal kellett kiegészítenie: meghalt húszéves korában a fia. Az apa jelenti a múltat, a gyermek a jövőt. Az idő kétfelől is présébe fogta a költőt. Mit kezdhet élete pillanataival? Nem keveset. Épülő életművével vigyáz a strázsán és a bolgár költészet őrtüzeire is rá-

irányítja – *Vasárnapi földrengések* című könyvének a végén – figyelmünket: „Vágytam a világot megérteni. / Mostantól ő értsen meg engem! // A szél száraz, őszi levelek füstjét tereli. // Az idő már szítja, hevíti tüzetem. / Akkor mért mondjak hát nektek: ég veledet?” (Ivan Boriszlavov: *Őszi visszatérés*)

*

A nálunkénál fél évezreddel fiatalabb bolgár költészetet csak egy régi, 1945 előtti antológiából (Dimo A. Boikliev munkájából), majd Képes Géza Botev-könyvéből ismerhette meg az olvasó. Azóta történt már olyan is, hogy egy-egy remek bolgár költeményt több magyar műfordító is átültetett. Legutóbb Nagy Gáspár és Kiss Benedek Ivan Canev *Achillesét* szóaltatták meg külön-külön. Aki magyar költő – Németh László metaforájával szólva – a Keleti Golf-áram mellett melegedhet, az nem Babylon fekete vizeinél hallgat. Még akkor sem, ha szomorú. Bolgár tájakat, helyszíneket találunk Utassy József több versében. Szófiában hiányzó kedvese magáról a Vitosáról is eszébe jut. A bolgár hegy sziluettje egy hanyatt fekvő nőre emlékezteti: micsoda nő, micsoda akt! A tavasszal is havas, 2000 méter fölötti csúcsok pánerotikus dalocska soraiba kíváncskodtak: „Szófiában / már a tavasz / tombol, de az ő / melle havas, // ezer szikrától / paraszas.” (Szapphó és Anakreon verseiben találunk a két, ellentétes hőérzetre szerelemábrázoláskor.) A szerelmes üzenetével azonban szembejön, sajnos, egy gyász hír. Kormos István-siratóját így szintén Szófiában kénytelen megírni. Nagyon szépen fájhatott neki ott, fájhatott, hiszen testvéri közegben dalolhatta ki magából a szomorúságot, még innen a síráson: „...csak nézek nagy, szárazkút szemmel. / Rám az ég tekintetteddel bámul, / s megszólít a hó, zarándok tenger, / Szófiában, kormosistvánul”.

Utassy József: *Vasárnapi földrengések*. Orpheusz, 2000

Németh István Péter

Köszöntjük a 65 éves Utassy Józsefet

A szövegben hinni kell!

A szöveg megváltó erejében hinni kell! A szöveg a megvilágosodáshoz vezet. A jelenség ott hever a földön, szétgurulva, az író pedig, aki hisz a szövegben, aki bízik a megváltásban, erre a szövegre fűzi fel a szétgurult (vagyis már összegyűjtött!) jelenségeket.

Sztójcsev Szvetoszláv hisz a szövegben, hisz a megváltásban, leginkább azonban abban hisz, hogy érdemes összegyűjteni a szétgurult jelenségeket. Mert minden jelenség hordoz valamennyit az igazságból (az úgynevezett „teljes igazságból”), még ha csak töredéknyit is. Érdemes összegyűjteni és a szövegek füzére együtt tartani ezeket az igazságokat, s az igazságmorzsák egymás fényében új színeket, új árnyalatokat kapnak. „Fogják” egymás adását, továbbítják egymás üzenetét – és ha az írónak (persze: az olvasónak!) szerencséje van, az igazságnak valami különös, villózó képét, kaleidoszkopszerű formázottságát adják.

Valójában arra ösztönöznek, keressük meg, találjuk meg minden kihulló morzsában a belerejtett igazság magvait, és gyűjtsük össze – a magunk örömére.

Credo – vagyis: hiszek benne –, mondja gyűjteménye címével, valójában morzsához hajló, igazságválogató tevékenységével Sztojcssev. Ha nem hinne benne, nem jött volna el bolgár hazájából Szegedre magyar és finn nyelvet tanulni. Ha nem hinne benne, nem telepedett volna le Békéscsabán magyar újságot szerkeszteni. Ha nem hinne benne, nem keresné két (vagy hány?) nyelv szavait segítségül híva azokat a morzsákat, azokat az igazságmagvakat.

Apró írások gyűjteménye a *Credo*, egy oldalt egy sem ér el közöttük, leg többje alig több fölvetett gondolatnál, megkezdett párbeszédnél. Azt a bizonyos igazságot néha a szövegbe rejtí Sztojcssev, néha – tanulságként – a vé gére biggyeszi, néha meg ránk bízsa, keressük meg magunk.

Nem rettenetes nagy igazságok ezek a Sztojcssev igazságai, talált gondolat-morzsái. Csak olyanok, amilyenek mindenkinek a lába elé gurulnak, akkorák, amekkorákat bárki fölemelhet magának. A környezet, a magunk külső és bel-ső világa suttag belőlük vagy rejt el valamit, de csak, hogy utánaeredjünk az igazságkeresésnek. Szép és harmonikus világ ez, vonzó, örömmel megyünk a hívása után. Riasztó és töredezett világ ez, félve lépünk a cserepei közé, fájdalmas a dolgok töredezettsége, a megmaradásnál nagyobb a hiány érzete. És persze rájövünk: olyan világ az övé, mint a miénk, mert a világ kerek és egy-séges akkor is, ha alkalmanként, ha hétfő reggelente, ha novemberi esőben riasztónak és undorítónak látjuk. Kerek és egységes, de kerek és egységes a gránát is, amely a robbanás rémületét hordozza magában. Sztojcssev azért hiszi (*Credo!*), hogy megmenthető, összeszedhető és egészszé kerekíthető ez az ő világa (a mi világunk!), ezért vállalkozik törvények, szövegek gyűjtögetésére, ezért hív, hogy gyűjtsünk együtt világ-részeket, igazság-töredékeket.

Látszólag filozófiai talányok ólálkodnak körülöttünk: az idő, a közösség, a ha-za. Aztán kiderül, naponta küzdünk meg, barátkozunk meg mindannyian ezek-ke a talányokkal. Az emberi eszmélés, a tudatos emberi tevékenység nem le-het meg anélkül, hogy időnként (pillanatonként) ne szembesüljön ezekkel a „ta-lányokkal”, ne kényszerüljön válaszadásra velük szemben. Némelykor öröm a felismerés, némelykor kínzó a beismerés, némelykor hátborzongató a távoli je-lenségek közel hajlása a gondolkodóhoz. Sztojcssev a fölfedező izgalmával gyűj-tögeti, bontogatja talált morzsáit. „Belehall” távoli zengéseket a párbeszédembe, máskor mintha meséket formázna újjá, új tanulsággal. A jelképek, az emberlét-nek ezek a nagy kísérei ott ólálkodnak a háttérben, egyszerre elrejtve és meg-mutatva magukat. És azért ne feledjük: Békéscsaba is, Bulgária is a térképnek „egyazon oldalán” található: Közép-Kelet-Európában. Sok itt a közös tapasztalat, az oldás és kötés közös módszertana. És közös a kilátás is innen kelet felé, nyu-gat felé. Sztojcssev nem feledkezik meg ezekről a távolságokról és közelségekről, de biztosabban áll a saját lábán, a saját (kettős) földjén, kerekébbé és érthetőbbé tenni elsősorban ezt a világot (a maga világát, a mi világunkat) akarja.

Sztojcssev Szvetoszláv: *Credo*. Cédrus Alapítvány–Napkút Kiadó, Budapest, 2005, 64 + 64 oldal (magyar és bolgár nyelven)

Lukáts János

Könyvleletek

A bolgár nagykövet és a kacsák

Mit tesz a kelet-európai átlagpolgár, ha kikerül egy nyugat-európai fővárosba? Irigykedve nézi az új, csodálatos világot, mely feltárul előtte, keresi a leértékelt ruhákat, az akciós vásárokat, s már a megérkezés első pillanatában sajnálkozik a visszautazás kellemetlen közelségén. S mit tesz a kelet-európai diplomata, akit hosszabb időre külföldre helyeznek? Igyekszik megvetni a lábát, helyezkedik, ismeretséget szerez, s persze mindenképpen kényszerrel a protokollra, nehogy az istenért – időnek előtte – visszahívják. **Alek Popov** *Londoni küldetés* című regénye a fent említett témát járja körül: történetünk főhőse, Varadin Dimitrov nem más, mint az újonnan kinevezett londoni bolgár nagykövet, aki igyekszik túlélni küldetését, megszeli a természetes jó pontokat szerezni hazája számára. Ez így első hallásra nem tűnik bonyolultnak, azonban ne hagyjunk figyelmen kívül egyetlen tényezőt sem: Dimitrov nagykövet alkalmazottjai szintén bolgárok, akik szintén túlélni szeretnék küldetésüket, mi több, a gyakran váltakozó nagyköveteket is. És természetesen található köztük karrierorientált diplomata, kettős életet élő takarítólánnyal, az alvilággal üzletelő szakács vagy akár visszarendelésének már tudatában lévő titkárnő. Vegyes társaság, s nem szabad elfelejtenünk, hogy mindannyian bolgárok, akik a Balkánról jöttek, kelet-európai mentalitással, ami meglehetősen különbözik az angolok mértéktartó és hűvös gondolkodásmódjától. Olyan könyvlelet ez, mely nemcsak

a bolgárokról, hanem egyúttal a kelet-európai mentalitásról közvetít ítéletet, hiszen történetünk főhősei lehetnének oroszok, ukránok, románok, horvátok, szerbek vagy akár magyarok is.

A regény helyszíne London, s ezen belül a bolgár nagykövetség épülete. A helyszín ritkán változik, néha áttevődik a cselekmény egy oroszok vezette kocsmába, a Borscs és Könnybe, melynek alagsorában egy bolgár csárda is üzemel, erről azonban a kevés, jól informált bolgár emigráns és néhány, az alvilághoz tartozó, fura figurán kívül csak kevesek tudnak. A fentebb említett helyszínek által határolt tér szűk s meglehetősen homogén, hiszen ezen a tereken nincs mód a kelet- és nyugat-európai kultúrák és mentalitás találkozására. „Kultúrák” ennek ellenére találkoznak itt is: összefut az egykor színészeknek készült bolgár bűnöző, Csavdar Tolomanov a nagykövetség szakácsával, Koszta Burekovval, hozzájuk csapódik az orosz Bratyec, s már körvonalazódik is a terv a Richmond Park kacsáinak elrablásáról. Nincs sokkal jobb helyzetben Dimitrov nagykövet sem: olyan rendezvényekre hívják meg, ahol javarészt csak kiszuperált arisztokráta és minden lében kánnál, korosodó hölgyek vannak jelen, akik diplomáciai szempontból teljesen használhatatlanok. Popov regényének helyszíne London, azonban az olvasó számára hamar kiderül, hogy a kelet-európaiak csak nehezen tudnak eljutni a felsőbb körökhöz, saját társaságukra vannak utalva, s így pont a küldetés lényege látszik elveszni.

A cselekmény – szemben a helyszínekkel – sokkal színesebb, és több szálon fut. Az egyes szálakat más-más szereplők irányítják, legalábbis eleinte úgy tűnik, hogy a cselekményeket a szereplők határozzák meg. Láthatjuk Dimitrov „küzdelmét”, amint azon fáradozik, hogy összehozzon egy félig hivatalos találkozót a legfelsőbb angol körökkel (azaz magával az Udvarral); emellett figyelhetjük Katja, a takarító lány kettős életét, majd karrierjét a hasonmáskereső cégnél, Burekov, a szakács kalandjait a mikrocspes élelmiszerszállítmánnyal, a Richmond Park felügyelőjének és a rendőrségnek a nyomozását a szőrén-szálán eltűnt kacsák után. Párhuzamosan futó történetek, melyek a személyek vagy éppen a helyszínek miatt valamiképp mindig összeérnek, s ezek az összeérések általában bonyodalmat okoznak. A nagykövet dolgozószobáját takarító Katja kapcsolatba kerül a hasonmásokat „forgalmazó” Famous Connections Kft.-vel, akik nagy szerepre szerződtek: egy időközben meghalt, viszont rendkívül híres hercegnőt kell időről időre eljátszania. Teljesen „véletlenül” Dimitrov szintén ezzel a céggel kerül kapcsolatba, mikor a legfelsőbb körökkel akar jó viszonyt kialakítani. A párhuzamos szálak kezdik lefedni egymást, s az olvasó számára lassan kezd kialakulni egy rejtélyes, titkokkal és átverésekkel teli rendszer, mely teljes mértékben behálózza London társasági köreit. Ahogy a fejezetek egymást váltogatják, s ahogyan ezzel együtt a különböző történetek is váltakoznak, olyan érzés keríti hatalmába az olvasót, mintha egy gyors snittekkel operáló filmet nézne. Nincs pihenő, nincs megállapodás, a szerző nem sokat tekintőriázik: egymást követik az események, és sodorják magukkal az

egyre tehetetlenebb szereplőket. Azokat a szereplőket, akik – miközben saját előmenetelük érdekében „dolgoznak” – csupán egy dologtól félnek: a Bulgáriába való visszatéréstől: „Honfitársai, akárcsak a kelet-európaiak túlnyomó többsége, hajlamosak voltak igazságot szolgáltatni a kivándorlóknak, de azoknak a visszatelepülőeknek, akik a posztkommunizmus romhalmazán tengődő nyomorultak utolsó mentsvárának, a Nyugatnak a mítoszát rombolták, azoknak soha.”

Miközben Alek Popov bravúros cselekményvezetéssel, változatos jellemekkel és minden szavában élő párbeszédekkel kápráztatja olvasóit, egyúttal igencsak ironikus, s folyamatosan kritikát gyakorol. S ahogyan a regény cselekménye többrétegű, úgy a mondatok mögé rejtett ironia és kritika is az. Popov kritikái nem egyoldalúak: nemcsak a nyugat-európaiakat hibáztatja, hogy nem képesek befogadni maguk közé a keletieket, hanem egyértelműen rámutat arra a kelet-európai vagy balkáni mentalitásra is, ami megakadályozza hősei érvényesülését. Egyszerre kritizálja a csatlakozni kívánó államok irányában szkeptikus Európai Uniót és az éppen oda igyekvő Bulgáriát (azaz Kelet-Európát). Az egész regényt belengi az egymást átverni akarás hangulata: hol az előkelő angolok, hol a furfangos bolgárok akarják kijátszani a másikat, s végeredményben mindenkinek sikerül a „hadművelet”. És a korona ezen a zűrzavaron nem más, mint a királynő látogatása a követségen; a királynőé, aki egyszerre tud Mozambikban és a bolgár követségen lenni.

Alek Popov: *Londoni küldetés*. Fordította Krasztev Péter. Kijárat Kiadó–József Attila Kör, Budapest, 2004

Vincze Ferenc

Halásztelek

A Csepel-szigeti nagyközség Budapesttől nyolc, az M0-s körgyűrűtől négy kilométerre fekszik. Állandó lakosainak száma elérte a nyolcezeret. Többéves összehangolt munkával, a helybeliek erőfeszítésének eredményeképpen 1998-ban megvalósult Halásztelek közművesítése. Utcái gondozottak és ápoltak: a burkolt (portalánított) utak aránya eléri a kilencven százalékot.

A régió – így Budapest – jelentős részének vízbázisát alkotó, mérsékelt meleg-száraz éghajlatú övezet növény- és állatvilága a Fővárosi Vízművek szakemberei által végzett kiváló szakmai munkának, illetve a térség szocialista gyáripari óriásainak leépülése folytán fokozatosan tehermentesült a szennyezések

alól. Az őshonos sás, nád, a mocsári tölgy, a nyár vagy éppen a bővülő vadkacsa-, fácán-, nádirigó- és fogolyállomány egyre otthonosabban érezheti magát élőhelyén.

A Duna völgye már a kőkorszakban az emberi élet által érintett vidék volt. Erről tanúskodik a régészeti ásatások során feltárt és felszínre hozott kultikus és használati tárgyak egész sora: kőbalta, a halászhoz elengedhetetlen hálónehezék, temetkezési cseréptöredékek vagy az utóbbi évek legjelentősebb archeológiai lelete: egy szarmata korból származó urna. Attila fejedelem rettegett hun harcosai innen indíthattak támadást a mai Százhalombatta (Matrica) helyén épült római erődítmény elfoglalására.

A honfoglaló magyarság számára a Csepel-sziget nyári szálláshelyként szolgált kalandozásai során. Méneseinek ellátásához egymáshoz közeli településeket hoztak létre: Szőlőst, Háróst és Tökölt. A folyó áradásai a 14. századra templomaikkal együtt elmosták az elődközségeket.

Az oszmán-török uralmat követően Szigetszentmiklós és Tököl felosztották egymás között a térség földjeit. Halásztelek elődje a lipótvárosi Wahrmann Ernő által alapított és felvirágoztatott Herminamajor volt (a tulajdonos nővéréről kapta nevét). Sándor Pál, a következő birtokos csányi dinnyetermelőket telepített le uradalmában, akik új dinnyefajtát nemesítettek ki. A gazdaság ezt követően az Olasz–Magyar Bank fennhatósága alá került, majd pedig a felvidéki származású Malonyay család feje, Tamás irányítása alatt versenylovakat tenyésztettek. A nagy gazdasági világválság elsöpörte a nagyra törő terveket. Semjén Jenő, a birtok új ura 1926-ban megkezdte a terület parcellázását, csepeli és tököli gyáripari munkások mellett mintegy húsz bolgár család is telekezett jutott.

Bolgárkertészek (archív fotó)

A háború után a régió fokozatosan iparosodott, 1949-ben Herminamajor lakossága már meghaladta az 1400-at, és Tökölről leválva 1951 júniusában Halásztelek néven elnyerte önállóságát. Az 1950-tól terjedő mintegy negyven év a lakosság dinamikus gyarapodásának periódusa. Az első szabad önkormányzati választáson 1990-ben Stoffán Antal nyerte el a polgármesteri tisztséget, aki (egyedülálló módon) mind a mai napig ellátja hivatalát. Szent László király születésének 800. évfordulója tiszteletére 1992-ben Halásztelek önkormányzata emlékparkot létesített. A korábbi Kertészeti Szakközépiskola, Szakiskola és Gimnázium 1997-től a református egyház tulajdonába került, s ma a Bocskai István Református Középiskola nevet viseli (időközben a Református Általános Iskola is létesült). A Krétai Szent András Alapítvány kezelésében áll a Mária Oltalma Idősek Otthona. Civil szervezetek sora, alapítványok, közösségi célú kezdeményezések születtek (Bel Canto Kamarakórus, Nyugdíjas-egyesület, Mozgáskorlátozottak Egyesülete, Garabonciás hagyományőrző egyesület, a helyi vételkörzettel rendelkező Zsebrádió FM 87,8, melyet a Pöcök Kulturális Egyesület működtet és tart fenn). Új sport- és szabadidőközpontot üzemeltet a HFC 2000 óta. Az önkormányzat 2005-től az egészségház keretében nyújt komplex szolgáltatást.

Az Árpád-házi Szent Erzsébet-plébániatemplom

Halásztelek jelenlegi területén már 1878-ban megjelentek az első bolgárkertész telepesekek, akik addig soha nem látott technológiájuk révén az egész fővárosi agglomeráció zöldségellátását biztosították. A településünkön élő bolgárok ősei szinte kizárólag a Veliko Tarnovóhoz közel fekvő Polikraiste községből származnak. Kusev Nikola elnökletével 1994 decemberében itt alakult meg az ország első bolgár kisebbségi önkormányzata. Halásztelek 2004 júliusában Polikraiste községgel és 2004 októberében a Duna-parti Nikopol (Nikápoly) várossal testvértelepülési kapcsolatot létesített. A település kulturális programjainak meghatározó eleme a bolgár hagyományok felelevenítése.

A Kossuth- és Ybl-díjas Csete György által organikus stílusban tervezett Árpád-házi Szent Erzsébet-plébániatemplomot 1986-ban szentelték fel. A helyi református és

A Malonyay-kastély

görög katolikus közösség is rendelkezik a nagyközönség érdeklődésére is számot tartó szentéllyel. Magántőke bevonásával végrehajtott beruházás nyomán 2005-től ismét régi pompájában csillog a Malonyay-kastély.

(Halásztelek Nagyközség Önkormányzatának hivatalos honlapja:

<http://www.halasztelek.hu>;
<http://halasztelek.lap.hu>)

Melcsenkov László

Bolgár ritmus

Bolgár karácsonyi népének. Kacarova Rajna gyűjtése és feldolgozása gyermekkarra

„Bámulatos, mennyire gyámolatlanul fogadtak zenekari muzsikuskok még csak nemrégiben is ilyen ritmusokat. A verkliszerűen szimmetrikus ritmusokhoz annyira és végérvényesen hozzászoktak, hogy ezeket a számukra szokatlan és mégis annyira természetes ritmusokat sehogys tudták felfogni. (...) Mikor én ezeket a szokatlan ritmusokat, amelyekben annyira finom különbségek a döntők, először láttam, alig tudom elképzelni, hogy ezek csakugyan élnek! De aztán úgy rémlett, mintha a saját gyűjtésemben levő oláh anyagban is találkoztam volna hasonló jelenséggel, de – hogy úgy mondjam – nem mertem annak idején észrevenni! (...) Régi fonogram-lejegyzéseimet azóta alaposan revideáltam: kiderült, hogy az oláh anyagnak talán 5%-a is szintén ún. bolgár ritmusban van, igaz, hogy bizonyos vidékekre korlátozva (Marostorda, Tordaaranyos, Bánát ismeri, viszont pl. Biharban nyoma sincs). (...) Az összehasonlításra alkalmas anyag egyelőre kevés ahhoz, hogy kimondhassuk: Bulgáriában van-e ennek a ritmusféleségnek őshazája és onnan terjedt-e széjjel, vagy pedig másutt, valamilyen török földön van, illetve volt-e a fészke. (...) Jelenleg csak annyit tudunk, hogy mindenesetre bolgár földön ismerik legjobban, ott van a legjobban elterjedve. Ezért, még ha talán valamikor kiderülne is, hogy nem Bulgária az őshazája, jogosan nevezhetjük bolgár ritmusnak. Hiszen a bolgároknak köszönhetjük, hogy egyáltalán megismertük.”

***Az úgynevezett bolgár ritmus
(Elhangzott Bartók Béla előadásán 1938-ban.)***

Ára: 650 Ft. Előfizetés: 5000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél,
a Magyar Posta Rt. (1) 303-3440-es faxszámán,
a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,

valamint a szerkesztőségben:
1014 Budapest, Szentháromság tér 6. III. em. 14.

Folyóiratunk a hírlapboltokon kívül kapható Budapesten
az Osiris, a Pont és a Kálvin téri Cartaphilus könyvesboltban,
valamint az Írók Boltjában.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185